

0'zbekiston yoshlarining adabiy-ijtimoiy jumali

YOSHILIK 2/2021

Tuxm yerga tushub chechak bo'ldi,
Qurt jondin kechib ipak bo'ldi.
Lola tuxmicha g'ayrating yo'qmu?!
Pilla qurticha himmating yo'qmu?!

Alisher NAVOIY

Muassislar:

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:

Sirojiddin SAYYID
Alisher SA'DULLAYEV
Minhojiddin MIRZO
Iqbol MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Kengesboy KARIMOV
Abatbay DANİYAROV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Bahodir KARIMOV
Sobir O'NAR
Ilhom TO'XTASINOV
Rustam MUSURMON
Farrux JABBOROV

Bosh muharrir v.b.:

Nurilla CHORI

Mas'ul kotib:

G'iyosiddin O'NAROV

Muharrir:

Sardor TOLLIBOYEV

Rassom:

Asliddin KALONOV

Manzilimiz:

Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar
uyushmasi binosi.
Indeks 100066

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz

Veb sayt: www.yoshlikjurnali.uz

Tel.: (71) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: S.Tolliboyev

4

Vafo Fayzulloh

Kitob bilan tongim otdi

13

Dilnavoz Yusupova

Umrboqiylik siri

16

**Shukur
Xolmirzayev**

Ay, Shuhrat akam-a...

25

Qozoqboy Yo'ldosh

Ko'rkam so'z

37

Mirzo Kenjabek

Adabiyot –
soʻzga jon
bagʻishlamoqdir

40

Shuhrat Orif

Hayot – tiriklikka
berilgan vaʼda...

42

**Parizoda
Roʻziboyeva**

Qoʻrqoq qizning
“Qoʻrqma” haqidagi
oʻylari

46

**Zumrad
Masharipova**

Kiprigim ostida
uxladi sogʻinch...

51

Imronbek

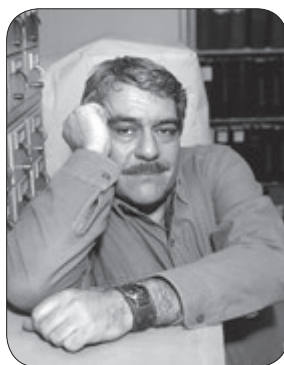
Ishqtalash
koʻnglimni
oʻrtayverasan...

48

Sergey Dovlatov

Natellaga baxshida
qoʻshiq

52

**Alisher
Fayzullayev**
Ajdar sayyorasi

58

**Oʻzbektosh
Qilich**

Oltin daraxt

KITOB BILAN TONGIM OTDI

Taniqli shoir va tarjimon
Vafo FAYZULLOH bilan suhbat

Suhbatdosh: **Odil HOTAM**

1963-yili tug'ilgan.
O'zbekiston Yozuvchilar
uyushmasi a'zosi.
"Hut", "Xabarsiz sevinch",
"Mangu lahza", "Jon
yo'li", "Azaliy g'ussa" kabi
she'riy kitoblar, "Chaqmoq
yorug'i" adabiy-tanqidiy
maqolalar to'plami
muallifi.

F. Kafkaning "Jarayon"
romanini, "Otamga xat"
essesini, M. Materlinkning
"So'qirlar" dramasi,ni,
X. Borxes, K. Hamsun,
R. Akutagava
hikoyalari,ni, Sh. Bodler,
P. Verlen, A. Rembo,
I. Brodskiy va
M. Svetayeva she'rlarini
tarjima qilgan.

– Ehtimol, Sizga bu savol juda erish tuyular, ayting-chi, badiiy ijod
Siz uchun nima?

– Bismillahir rohmanir rohiym!

Avvalo, ijod so'zi, ijodkorlik sifati meni chini bilan hayratga soladi.
Uni bandaga, bandaning amaliga nisbat berish sochimni tikka qilib
yuboradi. Vujudimni titratadi. Zero, chinakam ijod, yaratish sifati faqat-
gina Allohgagina xosdir. U ijodkorlikda shunchalik chevar, mohir, topqir
Zotki, yaratilari naqadar go'zal, naqadar aql bovar qilmas, hayratlanarli;
har birida tuganmas hikmat, azaliy va abadiy qonuniyat, biz bilmas
darajada muvozanat va mo'jiza mujassam. Allohning ijodkorligini tafak-
kur qilganimiz, mukammal kashfiga duch kelganimiz sari, bu komillik,
alimlik, basirlik, qisqasi, xalq etish iqtidori, shuni bir chimdim anglagan
va shundan ta'sirlangan, zavqlangan, ilhomlangan insonga, aql va shuur,
fikr va hisni o'zgacha in'om etgan Yaratuvchisiga shukrona o'laroq
ojizona taqlid qilishga, ulgu olishga, yuragini ishga solishga; Qiyomatga
qadar davom etadigan o'z qavmi hayotini, Uning o'zi uchun chegarasiz
va chegarali, cheksiz va o'lchamli maxluq olamini tarannum qilishga
beixtiyor undaydi. Shunday olamlar bulbuli monand til unsuri bilan
yaratilganimiz haqqi Allohga cheksiz hamdlarimiz bo'lsin!

Uzr, Odil aka! Menimcha, gapning indallosini boshqacha boshlash
mumkin emas. Tom ma'nodagi ijod, ijodkorlik Parvardigorga xosligiga
iymon keltirmagan iqtidor egasining balki ijodi e'tiborga tushar, ammo
shaxsi nokomil, ikki olamdagi hayoti Uning nazdida g'arib, ojiz va

ayanchli bo'lishi begumon. Zero, badiiy ijoddan ham murod – ana shu Xoliqning yaratilari qanchalik mukammalligini baholi qudrat, imkon qadar zo'r berib, astoydil, ixlos bilan; his-shuur, aql-es, tafakkur va idrok, hayo va odob bilan; ko'rish, eshitish, solishtirish, muqoyasa qilish va eng muhimlaridan ibrat va saboq, o'maklarini kishilikka tutqazishdir. Badiiy ijod – insonni o'rganish. Biz bilan birga va bizdan tashqaridagi olamlarni o'rganish hayratlari, shuning ta'sirchan tajribalaridir.

Badiiy ijod – izhor va istig'for! Saboq va hayrat. Tabrik va muomala. Minnatdorlik va izlanish. Yillar o'tib, uning shakllari, munosabatlari o'zgarishi mumkin, lekin mohiyati, asli, javhari o'zgarmasdir.

Badiiy ijod hayot oralab, uning eng muhim nuqtalari, eng shafqatsiz, fojiiy haqiqati haqida shu qadar go'zal, mardona, umidvor qilib iymoniy tafakkur yuritishdir. Olamning, odamning chin tabiati haqida samimiy, lekin betakror, juda go'zal bir ifoda. Unda insonning qalbi uchun mayoq bo'ladi-gan nimadir – nur, ne'mat, ilm, sevgi, mehr, haqiqat kabi qadri mezonlar, mehvarlar, hech shubhasiz, bo'lishi kerak. Chin, mehribaxsh, samimiy, oqil so'zdek uzoq yashaydigan, insonni mutaassir etadigan boshqa hech narsa yo'q men uchun. So'z shunchalik sobit, mardona, shafqatsiz bo'ladi-ki, o'lik qalbni tiriltirishga qodir. Badiiy ijod yozganning jismi yetib borolmas davronlarga

Badiiy ijod – insonni o'rganish. Biz bilan birga va bizdan tashqaridagi olamlarni o'rganish hayratlari, shuning ta'sirchan tajribalaridir.

yetishiga, uning moddiy kuch-qudrati ojiz oliy jamiyatlarning ezgu ishi, hayotiga aralashishga, kishilarning shaxsini, e'tiqodini komillik sari o'zgartirishga mas'uldir.

Odam borki, baxtli-saodat-mand bo'lishni istaydi. Biroq uning fitratidan chekinishga moyil hayoti haqiqatni anglamasa, o'zini qo'lga olmasa, oqibati xusron¹ ekan. Alloh taolo Qur'oni karimda insonni ogohlantiradi: *“Asr bilan qasamyod eturmanki, (har bir) inson ziyonda (baxtsizlikda)dir! Faqat iymon keltirgan va solih amallarni qilgan, bir-birlariga haqiqatparvar bo'lishni tavsiya etgan va bir-biriga sabrli bo'lishni tavsiya etgan zotlarga bundan mustasnodirlar”* (*“Asr” surasi, 1–2-oyatlar*).

Yaratganimiz baxtsizlikdan qutulish yo'llari qatorida ko'rsatganlaridan biriga e'tibor qarataylik. *“...bir-birlariga haqiqatparvar bo'lishni tavsiya etgan... zotlarga bundan (ziyondan) mustasnodirlar”*. Chinakam badiiy ijodning asosi, chin adibning sarmoyasi – haqiqat, haqiqatparvarlikdir. Zero, Alloh taolo boshqa san'at turlari qatorida, menimcha, so'z ahliga shunday fazl berganki, uni tavsiya qilish qalamkashning tasviriga, ta'sirli, go'zal, ijoziy so'ziga boshqa hech bir iqtidor egasi, san'at turi yetolmasdir. Bu iqbol yo'li shu qadar sharaf, shu qadar javobgarlikdir!

¹ **Xusron** – boy berish, omadsizlik, bad-baxtlik musibatiga muhtalolik.

– *Mustaqillik davri qahramonini qanday tasavvur etasiz? Uning qaysi fazilatlariga e'tibor qaratgan bo'lar edingiz?*

– Menimcha, bu borada mulohaza yuritishdan oldin “qahramon” so'zining o'zagi borasida o'ylab ko'rish lozim... Qahr! Qahrlandi... Inson nega qahr qiladi? Uning Yaratgani-chi? Uning voqeligiga adolatsizlik aralashganida butun vujudi larzaga keladi! Achchig'i chiqadi. Shundaymasmi? O'zini ko'rsatmoqchi bo'ladi. O'zi inongan haqiqatni yuzaga chiqarmoq yo'lga yuzlanadi. Hech narsadan jahli chiqmaydigan, qahr-lanmaydigan kimsa esa Inson-da hisoblanmaydi. Bir inson qalb amriga bo'ysunib, shu rohda barcha ma'naviy va jismoniy imkoniyatlarini ishga solib, ezgu bir amalni uddalashini odamiylik, qahramonlik desa bo'lar. *Hech qachon qahramonlikning mohiyati o'zgarmaydi. Muhit, davr, zamon, shart-sharoit va tarbiyadan kelib chiqib, qahramonlikning shakli o'zgacha tajalliyda bo'lishi mumkin. Tarixdan bizga yetgan, nimadir qoldirgan, har sohaning yetuk, uddaburon, mahoratli va salohiyatli kishilari, shu qadar jur'ati, jasorati, do'lvorligi, tavakkalchiligicha qahramon. Mening nazarimda, qahramon o'zidan ko'ra oilasini, undan ko'ra, mahalla-ko'yini, undan ham*

el-elatini yuksak ko'rgan va barcha qadrli qobiliyatini shular manfaati yo'lida safarbar eta olgan, fidoyiligi va jasorati, irodasi va aqli bilan muqaddas qadriyatlar bardavom yashashiga hissa qo'shishga muvaffaq bo'la olgan zotdir. Afsuski, sobiq Ittifoq davrida asrlar osha bizga ibrat bo'lgan qahramon bobolarimiz jasorati yashirildi. Soxta qahramonlar yasaldi. Qahramon asli bilan yashamadi, qahramonlikka yaramas qahramon rutbasi bilan yashadi. Buni yashash ham deb bo'lmaydi...

Biz yangi davrga qadam qo'yganimizga chorak asrdan oshdi. Biroq soxta qahramonlarga ergashish xastaligi hamon qarashlarimizdan chiqib ketganicha yo'q. Bundan xalos bo'lish uchun har birimiz, avvalo, o'zimiz bilan kurashishimiz, ruhiyatimiz va

qalbimizda daraxt qurti kabi kirib olgan illatlarni sitib chiqarishimiz, ilmga intilib, fidoyi bo'lishimiz kerak. Bu jarayon sip-silliq kechmaydi. Izlangan, intilgan odam xato qilishi, qaltis yo'lga kirishi, horishi, juda murakkab jarayonlar ichida qolishi mumkin. Biroq har qanday kutilmagan, favqulodda vaziyatlarda ham iymoniga sobit, vijdonini so'roqqa tuta oladigan, xato va kamchiliklaridan, avvalo, o'zi xulosa chiqarib oladigan bo'lsa; umid va ezgu fikrda yashasa, yurti va xalqining moddiy va ma'naviy manfaatlarini o'zini-kidan ustun qo'ya bilsa; shu yo'lida tinimsiz izlanib olg'a bosa olsa, odam bilan emas, odamning illatlari va kamchiliklari bilan kurashishdan tolmasa; har doim adolat tomonidagi mustaqil fikriga sobit shaxs qahramondir, ammo u o'zini qahramon emas, oddiy odam, odamiy deb biladi. Uning ilmga tashnaligi, doim o'z ustida ishlashi, oqil, mard, avvalo, o'zini tarbiyalab borishi, vaqtni qadrlashi, odamiylikni hamma narsadan ustun qo'yishi, halol, pokiza, rostgo'y bo'lishi, qadriyatlarimizni

sevadigan, dunyodan ham xabardorligi men uchun qadrlidir. Bunday insonlar yangilanayotgan jamiyatimizning har burjida yo'q emas. Men uni misol uchun qishloqda yerga munosabat asl holiga qaytayotgan dehqonlar orasida ko'raman. Faqat ularning ming jonli, ziddiyatli qismatini go'zal badiiy tarzda qayta yaratadigan, ularni o'zidan ko'ra ko'proq biladigan Qodiriylarga, Sholoxovlarga, Tog'ay Murodlarga o'xshash-o'xshamas, betakror adiblar ko'z ochmagunicha bu savolni bir-birimizga berib yuraveramiz...

– Ijodiy faoliyatingizning katta qismi tarjimonlik bilan bog'liq. Bunga "Jarayon" yorqin misoldir. Frans Kafkaning bu muhtasham asarini cheksiz mehnat-u mashaqqatlar evaziga o'zbek tiliga o'girdingiz. Uning ilk varianti "Jahon adabiyoti" jurnalining 2003-yil 8-, 9-, 10-sonlarida chop etilgan edi. Asarni kitob holida chop ettirishdan avval yana sayqallashtirib, muxlislaringizni hayratga qoldirdingiz.

– Hamma narsa havasdan boshlanadi. O'tgan asrning 80-yillari o'rtalarida Frans Kafkaning uch hayratlanarli novellasining o'zbekchadagi ilk tarjimasini o'qib, bu adibga mehrim tushdi. Novellalardagi oddiy odamning chekkan jabri, unga nisbatan noinsoniy munosabat, zulm ko'rinishlari, shu jarayondagi voqealarning favquloddaligi va insonning allaqanday beso'naqay maxluq-jonivorga evrilishining aniq talqini ham aql, ham idrok, ham tuyg'u, ham badiiyat yuzasidan meni dahshatga solgan, bu jabrdiydalarga nisbatan botiniy hamdardlikka undagan. Dastavval yozuvchining "Bir ko'ppak ustida tajribalar" qissasini o'zimcha tarjima qilmoqchi bo'lganman. Kuchim yetmagan. Oradan yana 3-4 yil o'tib, uning "Otamga xat"i qo'limga tushib qolib, bu botiniy faryod ustida mixlanib qoldim. O'ttiz sakkiz yoshli Frans bu nomani, badiiy bir asarni maqsad qilib bitmagan, balki otasi bilan o'rtasida bolaligidan buyon davom etib, idrokiga salbiy ta'sir qilgan ziddiyatni chuqur his qilganida portlagan. O'shanda buni tarjima qilmasam bo'lmasligini his qilganman. Qolaversa, bu Kafkaning chin hasbi-holi uning asarlari ruhiga kirishim uchun qo'limga ochg'ich-kalit tutqazgan.

Ochig'i, endi o'ylasam, "Otamga xat"ni tarjima qilish, "Jarayon" romanini o'girishga nisbatan ham aslida xiyla qiyin ekan. Zero, Frans uni shunday bir kayfiyatda bitganki, u bu pallada me'yordagi aqliy xotirjamlikda bo'lmagan, uni bir g'azab jununi o'ragan. Albatta, bu aqlini yo'qotish darajasidagi jahl telbaligi emas, balki idrokning alamdiyda basirati ochilib ketib, oddiy zaminiylikdan yuksak anglov koinotiga chiqish zuhuroti edi. Shuning uchun ham bu pallada so'z qurilishi, badiiy mantiq, adabiy jilo berishni o'ylamagan. Fikr oqimlari, mantiq zamzamalari, inkor va iqror mavjlari shunaqa qatorma-qator kelaveradiki, ularni dastavval faqat his qilish mumkin, labi-lunjini yig'ishtirib, odatdagi tartibga solish esa amrimahol. Endi anglab yetganimga ko'ra, bunday "ijodkor"lik nohalol ham bo'ladi, samimiyyatiga soya soladi. Hozir to'satdan xayolimga bir muqoyasa keldi: Kafka "Otamga xat"ni yozayotganda, men esa uni tarjima qilayotganimga, qariyb tengdosh bo'lgan ekanmiz...

"Otamga xat" yoki "Jarayon" romani o'zbekcha ilk tarjima nusxasi va hozirgisi keskin farq qilmasa-da, har bir ma'no, so'z ustidagi ishlov, ziynat, jilo va tahrirlar saboq uchun bir tadqiqotga arziydi. Zero, katta va siqiq, ayniqsa, uslubi favqulodda asar tarjimasini birdan raso bo'lib qolmaydi. So'zning lug'aviy ma'nosini emas, asardagi tilsimlangan ma'nosini ochish uchun, unda ham O'zi ilhom qilsagina, bilmadim, qancha zamonlar kerak bo'lar ekan.

Ochig'i, men "Jarayon"ni tarjima qilganimga, juda ayovsiz mag'lubiyatga uchraganman. Lekin asarga mehrim haqqi buni tan olishni istamadim va tarjimini sayqallash uchun yillar osha kuch to'pladim. Shu mag'lubiyat meni Moskvaga yo'lladi, Adabiyot institutida o'qitdi. Ishqilib, do'stim Yozef K. meni yolg'izlatmadi, mag'lubiyat abadiy emasligiga ishontira oldi.

– Tarjimachilikda kimni ustoz maqomida ko'rasiz?

– Tarjimachilik maktabi bizda kamida besh yuz, olti yuz yillik tarixiy darsxonaga ega. Undagi ixlos va ijodiylik ham hozirgiga qaraganda birmuncha farq qiladi. Alisher Navoiy ustoz

Jomiyning chil hadisni she'rga solgan qirq to'rtligini "Arba'in" nomida turkiyga o'girar ekan, arabiy hadis matni, forsiy she'riy talqinni berishga sodiq qolgani holida, shoirlik maqomida ijodiy yondoshgan va to'ldirgan. Unda ruhan yaqinlik, mumtoz ijodiy musobaqa bo'rtib ko'zga tashlanadi. Hazrat Navoiy ulug' shayx Abdurahmon Jomiyning avliyolar haqidagi "Nafohat ul-uns" risolasini ham tarjima qilarkan, risoladagi valiyullohlar hayotiga oid o'zi bilgan, kitobda yo'q ma'lumotlarni ham qo'shadi. Risolaga ellikdan ortiq turk avliyolari haqida butunlay yangi manob kiritadi. Mana, asarning asl nusxadan ham ko'ra o'zga tilda ortiqroq qilib yaratish iqtidori va nuqtadonligi! Yoki Zahiriddin Bobur Xoja Ubaydulloh Ahrorning "Volidiya" risolasini nazmda go'zal tarjima qilgani asarning badiiyat nuqtayi nazaridan qimmatini yana ham oshirgan, uning ommalashishiga, amal qilinishiga ham ko'maklashgan. Bu esa Mirzo Boburdan ikki karra zahmat, mahorat, iste'dod talab qilgan.

Qur'oni karimda Alloh taolo shunday marhamat qiladi: *"Ey insonlar! Darhaqiqat, Biz sizlarni bir erkak (Odam) va bir ayol (Havvo)dan yaratdik hamda bir-birlaringizni (va o'zlaringizni) bilishlaringiz*

uchun sizlarni (turli-tuman) xalqlar va qabila (elat)lar qilib qo'ydik". ("Hujurot" surasi, 13-oyat). Tarjima el-elatlar bilan tanishishning, bir-birlaridagi eng yaxshi tarbiya va ta'limni yuqtirishning ta'sirchan yo'li ekanini moziydagi ustoz tarjimonlarimiz yaxshi bilishgan va haddi a'losiga yetkazib buni ado etishgan.

Sovet davriga kelib, bizda ham rus tarjima maktabiga asoslanib, endi bir tildan ikkinchi tilga o'girish Yevropa yo'nalishidan ketdi. Taglama degan vosita paydo bo'ldi. Siyosat nuqtayi nazaridan "og'a" millat namoyandalarning to'yi-tantanalarida rus adabiyotining mumtoz asarlari tarjimasida hatto hashardagidek, ko'pchilik ishga solindi. Harqalay bunda ham baribir adabiyotimiz, xalqimiz yutdi. Tarjimachilikning yangi maktabi shakllandi. Misol uchun, Mirte-mirning Pushkidan qilgan

tarjimalari qaytarilmas ijod, ustozlik namunasidir. Qizig'i, Aleksandr Pushkinni Yevropadan ko'ra, biz ko'proq bilamiz, yaxshiroq tarjima qilganmiz. Uning ijodiy, ijodiy ta'sirini 60-yillardan keyin ko'z ochgan she'riyatimizda kuzatish ham mumkin.

Menga mohir tarjimonlarimiz Nizom Komildagi xalqona lo'ndalik, Ibrohim G'afurovdagi asar ruhidan kelib chiqib so'z ijodkorligi, Tog'ay Muroddagi asliyatdagidan ham asl ohang va iboralarning topilishi, samimiyat, Erkin Vohidovdagi shoir bilan shoirona bellashib, shu darajada o'zbekcha jaranglatuv, Sadridin Salimdagi asliyatdan baland zukolik, Shavkat Rahmondagi qadim va jaydari so'zning o'zini oqlaganligi, Matnazar Abdulhakimdagi olim va shoirlikning jipslashib, Bedil va Pahlavon Mahmud she'riyatini shu yuqori bosimda chiqarib bera olgani, Jamol Kamoldagi mumtoz she'riyatni o'z she'r talabida va ruhiyona yaqinlikda boshqa bir tilda yangrata olganlik havasimni keltiradi.

– *Hozirgi tarjima jarayonini qanday baholaysiz?*

– Davr, shart-sharoit, talab nuqtayi nazaridan kelib chiqib tarjima asri boshlandi bizda. Nashriyotlarda ham muallifining nomi chiqqan badiiy tarjima asarlarini bosishga ishtiyoq, mazaxo'raklik boshlangani ham bundan bir darakdir. Ammo dunyo adabiyotida yaratilgan sara asarlar bir ummon bo'lsa, bizda tarjima qilinganlari hamon dengizdan tomchiga o'xshaydi. Tomchi bilan labni ho'llash mumkin, qalb tashnaligini qondirib bo'lmaydi. Eng sara asarlar tarjimasidan keyingina milliy

adabiyotda buyuk asarlar ko'z ochishi: masalan, bu rus, Yevropa, yapon, hind, arab adabiyotlari misolida necha martalab tajribadan o'tgan. Bizning dunyo adabiyotining shoh asarlari qatoridagi mumtoz adabiyotimiz bor. Biroq aksariyati o'tmishda yaratilgan. Ularga yuzlanish uchun besh yuz, to'rt yuz yillik adabiy san'at, til masofalarini-da bosib-yengib o'tish kerak bo'ladi. Jahoniy azim miqyosini o'zimizning yurakka joylash uchun esa yuksak bir darajada sharhlash, mubolag'a bilan aytganda, tafsir qilish kerak. Yassaviy va Navoiylar, Mashrab va Ogahiyilar hikmati va nafosatidan esa olam qariyb bebahra.

Ayni jabhada, bu ishga Yozuvchilar uyushmasi mas'ul. Tom ma'noda katta ishlar qilish mumkin. Eng avvalo, uch asosiy nuqtadagi kuchlar bir markazga yig'ilib, maslahatlashib, bo'lajak ishlarni tashkillashtirish kerak. Bular: 1) Yozuvchilar uyushmasi, uning tarkibidagi kengash (qardosh xalqlar madaniyat markazlarining uyushma qoshida ayrimlarining seksiyalari ham ishlaydi); 2) tarjimachilikka daxldor o'quv yurtlari ustoz va talabalar guruhi (viloyatlarda ham bor); 3) tarjimonlardir. Ana shu birlashuv va hamkorlikda birinchi navbatda jahon adabiyotining qadim va zamonaviy sara namunalardan tilimizga

bugungacha tarjima qilinmagan asarlarning ro'yxatini tuzib chiqish, muhokamadan o'tkazib ham olish lozim. O'zbek adabiyotidan jahon tillariga tarjima qilinadigan asarlarimiz ro'yxatini tuzish unchalik qiyin ish emas, hamma gap uni amalga oshirishda. Bunda endi xorijiy tillarni biladigan, kerak bo'lsa, chet ellarda yashaydigan tarjimonlar bilan rostakamiga hamkorlikni yo'lga qo'yish zaruratdir. Yoshlarimiz ichida xorijiy tillarni chuqur o'rganishga urinish bo'layotgani yaxshi. Ammo mumtoz asarlarimiz qaysi bir tilga tarjima qilinmasin, o'sha til ona suti bilan xotirasiga o'rmashgan bir ijodkor bu og'ir ishga bosh qo'shmas ekan, tarjima so'zlar uyumi, so'zlarning lug'atdagi ma'nosi izohidan boshqa hech nima bo'lmaydi. Bunga jalb etilgan tarjimonlarga sharoitlar hozirlanib, moddiy rag'batlantirilmagan ekan, ish olg'a siljmaydi.

Milliy adabiyotimizdagi durdona asarlarning xorij o'quvchisiga yetishi, jaydari aytganda, o'zbekni dunyo odami, shaxs sifatida tanishi, tan olishi, u haqida o'ylashi bo'ladi. Gurjilar eng yaxshi asarlarini Yevropa tillariga o'zlari tarjima qilgan ekanlar. Va albatta, bu o'sha xalqlarning badiiy tarjimada, ijodda tanilgan kishilari bilan hamkorlikda amalga oshirilgan. Bizda ham xuddi shu yo'ldan borish kerak. Deylik, futbolda milliy terma jamoamiz g'olib bo'lishi uchun dunyoning manaman degan

murabbiyi yo o'yinchisiga falon miqdorda pul to'lab, jamoada sharafini himoya qilish uchun olib kelinyapti-ku. Sport san'at bo'lganidek, san'atning eng yuksak turi adabiyot ham sport, ma'naviyat bellashuvi, ruhiyat kurashi va o'zimcha sportda chempion bo'lishdan ko'ra, adabiyotda chempion bo'lish og'ir va shu qadar yuksak natija beradi, degan xayoldaman. Sportda bir marta yoki o'n marta chempion bo'lish mumkindir, shunda ham yengilish xavfi hamisha bo'ladi, adabiyotda go'zal asarlarning yaratilishi mutlaq chempionlik va ezgulikning abadiy g'alabasidir. Shunday tortiqlardan biri hazrat Alisher Navoiy ijodi deya ko'krakka mushtlaymiz. O'tgan asrning 80-yillarida hazrat Navoiyning o'n jildlik asarlari rus tilida, "Fan" nashriyotida nashr etilgan. Bu katta zahmat, ulug' ish bo'lgan. Biroq nega ommalashmadi? Moskvada o'qiyotganimda ushbu o'n jildlikni Adabiyot instituti kutubxonasida ko'rib quvonib, mutolaa kartochkasiga nazar tashladim, keyingi o'n yilda hech bir talaba uni qo'lga olmagan ekan... Bo'sh qoldim deguncha, ushbu nashrni varaqlayman. Ko'zi tushgan saboqdoshlarga "Navoiy" deb uzataman. Ular bir-ikki she'rni o'qigan bo'lishadi-yu, yuzida hech bir o'zgarish sezilmasdan o'zimga qaytarishadi. Ochiq ranjiganimni ko'rib, tarjimalar "o'rtamiyona-ku", deyishadi. So'ngra men o'zlari sig'ingudek o'qiydigan, gapirganlarida tillaridan bol tomib maqtaydigan adiblari bilan hazrat Navoiyni solishtirib, "mana Navoiyning darajasi va mana

sen klassik deb bilganniki”, deganicha, o‘z yo‘limga ravona bo‘lar edim. Ikki yil davomida Navoiy men bilan hamsaboq yurdi va bir kuni xonadoshim, kursdoshim, yoshi o‘g‘lim qatori smolinsklik Zolotuxinning qo‘lida hazrat Navoiyning o‘tgan asrning 60-yillarida chop etilgan kitobini ko‘rib, sevinchdan bir zum lol bo‘lib turdim-da, so‘ng so‘radim: “Qayerdan olding?” “Nodir kitoblar sotiladigan do‘kondan”. Shunda men bir haqiqatning tagiga yetganday bo‘ldim. Adabiyotimizning buyuk vakillari ijodi qanchalik ulug‘vor bo‘lmasin, o‘sha yuksaklikda turgani bilan u bugungi millatdoshning targ‘ibdan iborat saviyasi va muhabbati qadar e‘zozlanar yoki aksincha e‘tibordan chetda bo‘lar ekan...

– *Savolimga ayni muddao bo‘ldi. Yosh tarjimonlarga, ijodkorlarga maslahatlaringiz.*

– Birinchi va oxirgi nasihat ham: muhabbat va fidoyilik. Tarjima – san‘at, ijodkorlik. Xudo yuqtirgan iste‘dodga ilhom qanot bo‘ladi. Yoshlar aytmasam ham, o‘zga tilni puxta egallashlari kerakligini yaxshi bilishadi. Lekin undan ham ko‘proq ona tilimiz, uning so‘z boyligi, fikr tarzini xo‘b va ko‘p o‘zlashtirishlari kerak. Yoshlar mutolaani xalq og‘zaki ijodining ertag-u dostonlaridan boshlab, imkon qadar mumtoz adabiyotimizning eng durdona namunalarini o‘qigan, bilgan, sevgan bo‘lsalar, bu tarjima jarayonida ham qo‘l keladi.

Keyin har bir o‘zga tildagi asar yangi olam, uning yaralish-ko‘z ochish sabablari bo‘ladi; yozuvchining o‘ziga xos uslubi, fikr oqimi, mahorat kashfi muvaffaqiyatini ta‘minlaydi. Tarjimaga kirishishdan oldin shu tomonlaridan ham atroflicha xabardor bo‘lish, o‘zga til, madaniyat, qadriyatlardan qay darajada bilimdonlik ham quruq so‘z, matnning zohirini tarjima qilishdek adashishning oldini oladi.

– *Shaxsiy hayotingizda, ijodiy faoliyatingizda Sizni o‘zgartirgan kitob?*

– Buyuk kitoblar adash yo‘ldagi odamni dovdiratib qo‘yadi. Buyuk kitoblar kishiga juda zarurligida idrok va iroda beradi. Fikrlash va kurashish iqtidorini uyg‘otib yuboradi. Talaba edim. Bir kuni cho‘ntagimda bor-yo‘g‘i o‘n tiyininim qoldi. Stipendiyani esa ertaga beramiz, deyishdi. Shunda men kutubxonaga kirdim. Avval o‘qib to‘ymaganim Jek Londonning “Marten Iden” romani esimga tushib, so‘radim. Asarni qayta qo‘limga olib esa o‘sha kunni, qayerda o‘tirganimni butunlay unutibman. Kutubxonachi opa kech bo‘lganini aytgachgina, kitobni so‘rab olib, yotoqxonaga ketdim. Kitob bilan tongim otdi. Birinchi marta o‘shanda o‘zimni yengil his qilgan-

man. Nafsoniy istagimdan ustun kelganman.

Mening ham o‘quvchilik yillarim dahriylik targ‘ib qilingan bir davrda kechgan. Hatto yoshligimning bir qismi shu zulmatda, g‘af-latda o‘tgan. XX asrning 90-yillari boshida ilk marta Qur‘oni karim, hadisi sharif tarjimalariga ko‘zim tushib, xayolim qochib qolgan, og‘zim ochilgan, qaysi yo‘lni tanlashni bilmasdan dovdirab yurganman allaqancha zamonlar...

Alhamdulillah, meni Qur‘oni azim ush-sha‘n to‘g‘ri yo‘lga soldi! Hadis ta‘limidan keyin haqiqiy mo‘min-musulmon kimlar ekanini tanidim. Har bir inson uchun, qalamkash uchun ham iymon, to‘g‘ri e‘tiqod hayot masalasi ekanligini angladim. Bu dunyoga nimaga kelganimni, qaydan kelib, qayga ketishimni tafakkur qila boshladim. O‘ylamang, bu anglovlarimni aytish bilan komil musulmon bo‘ldim, degan da‘voni qilayotganim yo‘q. Balki olam va odamga, uning Egasiga qarashim o‘zgardi. Shu mezondan turib o‘zimning va o‘zgalarning hayotiga ibrat va saboq ko‘zi bilan qarashga urinaman. Va avvalo, o‘zimning ojizligim, kamchiliklarimning jindayginasi o‘zimga ko‘rsatib qo‘yilgani uchun ham O‘ziga shukr qilaman.

– *Sizningcha, hozirgi axborot texnologiyalari asrida qanday qilib oilaviy kitobxonlikni shakllantirish, yoshlarni kitob mutolaasiga jalb qilish mumkin?*

– Aslida oilaviy kitobxonlikka qadim Sharq xalqlari qatorida o‘zbek xonadonida ham asos solingan desam, yolg‘on bo‘lmaydi.

Xotira hofizasida yuzlab xalq dostonlari saqlangan xalqimiz to'y-bazmlardan tashqari bir xonadonda yig'ilib, biron o'qib, o'nov tinglab sel bo'lar davralar tarbiya va nafosat darslari bo'lgan. Ortiqcha hech bir nasihat-dashnomlarsiz shu doston, ertak, badiiy asarlarning o'zi go'zal his-tuyg'u zavqlarini ulashgan, yoshlarni eng olijanob qadriyatlar asosida tarbiyalagan. Buni o'qimishli, savodxon, ma'naviy komillikka intilgan oila sohibi va sohibasi hozir ham muntazam tashkil qilishi, masalan, haftada kamida ikki kun: ma'lum, hamma uyga yig'iladigan vaqtda yo'lga qo'ysa, kifoya, o'zi izga tushadi. Biz ko'pincha internet yoki televizordan yozg'iramiz. Holbuki, taraqqiyot qulayliklaridan har kim, ma'naviyatiga ko'ra, har xil foydalanadi. Masalan, men internetni-da bir kitob, nurda-yog'duda tutqazilgan kitob hisoblayman. Teledasturlarni ham tanlab ko'rilsa, foydadan xoli emas. Ammo shunday xonadonlar borki, uyda televizor kuni bo'yi, tun yarmigacha o'chmaydi. Sohobalar nima ish bilan band bo'lishmasin, bir ko'zi teleekranda, butun vujudi, xayoli serialda bo'ladi. Ammo oy-u yilda bitta kitobni olib varaqlashga-da, hafsala qilishmaydi.

– *Bevosita mehnat jarayonida Abdulla Qodir*

riy, Chingiz Aytmatov, Ibrohim G'afurov asarlariga muharrirlik qildingiz. Ularning har biri o'zgacha olam, o'ziga xos maktab yaratgan daholardir. Umuman, katta bir dargohda muharrirning o'rni, kitob tug'ishi jarayonida Sizning kuzatishlaringiz, fikr-mulohazalaringiz men uchun qiziqarli.

– Bir kitobga muharrir bo'lishni bir paytlar tasavvur ham qilmaganman. Keyin o'zimning birinchi kitobimga hassos shoir A'zam O'ktamning munosabatini ko'rib, havasim kelib ketgan. Shoirligiga ehtimolimdan tashqari muharrirlikka ham hurmatim paydo bo'ldi. Negaki, u kitob boshida yozgan bir og'iz so'zi, she'rlarni qanday joylashtirgan bo'lsam, shunga rioya qilgani, hajm nuqtayi nazaridan ikkita she'r qisqaryapti deb kuyungani-yu, keyin bunga imkon topilganida sevingani hali ham ko'z oldimda turibdi. Bu munosabat ko'nglimni osmon qadar ko'targan edi. Va shunda muallifga, ayniqsa, birinchi kitobi chiqarayotgan muallifga muharrirning e'tibori va mas'uliyati, agar muallifning yozganlari shunga arzisa, uni yuzaga chiqarishi, adabiyotga olib kirishini anglab yetdim. Shundan keyin muallif ham o'z kuchiga ishonib, ijodiga boshqacha, jiddiy qarar ekan.

Taqdir taqozosi bilan yozuvchi Erkin Malikning tavsiyasi, rahmatli Tursunboy Adashboyevning qo'llab-quvvatlashi tufayli "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyatiga ishga keldim.

Rost, muharrirlik ishim davomida ayrim favqulodda ulug' mualliflarning durdona kitoblarini tayyorlash chekimga tushgani Yaratganning meni xayrli sinovga solganidir. Axir, bu daholar bilan suhbatlashishgina emas, favqulodda ijod va hayot siridan, mislsiz tajribalar ildizidan xabar topib qolish imkonidir. Bular men uchun muallifdan, avvalo, dars olishlar bo'ldi. Bu kitoblarni tayyorlash jarayonida o'zimni bir sakinat halovati va bo'ronida his qilaman, kunduzni tunga ulab ishlashga to'g'ri kelganda ham surur va rohat bag'ishlaydi. Bunda vaqt yo'qotmasdan ulg'aygandekman.

Shunday kitoblardan mening uchun birinchisi: butun turkiy dunyo she'riyatining faxri, XX asr jahon she'riyatining betakror vakili, shaxsi ham she'riyati darajasida butun Rauf Parfi O'zturkning saylanmasini nashrga tayyorlash bo'lgan. Ochig'i, aytib qolishim kerak! Bu dunyoda mening ham yaqinlarim, ustozlarim, do'stlarim oldida qarzday o'tashim kerak ishlarim bor. Shunday zotlardan biri, ustoz Rauf Parfining mard va samimiy shaxsi, so'z san'atining yuksak maqomidagi she'riyati men uchun hami-sha o'mnak ma'yog'i bo'lib keladi. Ammo tirikligida o'zi qancha orzu qilgan, tayyorlab shogirdlari, maslakdoshlari, ishonganlari qo'lga topshirgan bo'lmasin, ijodining yaxlit va yombi majmuasini ko'rolmasdan, bu dunyodan o'tib ketdi.

Bosh tahririyatning chorshanba kungi 2012-yildagi yig'ilishlaridan birida bosh muharririmiz yaxshi mualliflar-

ning yangi, o'quvchi orziqib kutayotgan kitoblarini tayyorlashga taklif so'raganida, beixtiyor Rauf Parfining nomini aytib yubordim. "Bo'ldi! Tayyorlang!" dedi Ahror aka. Men avval shoir dafn etilgan "Minor" qabristoniga yo'l olib, ustozning qabrini ziyorat qildim. Ruhoniyatiga atab Qur'ondan tilovat qildim. Boshlamoqchi bo'lgan ishimdan shoirning ruhi shod bo'lishini tilab, Rauf Parfi qabri oldida Allohdan izn va madad so'radim. Yillar osha o'zimdagi to'plamlari, shoirning rafiqasi Sulhidaxonim taqdim qilganlari, matbuotda chiqqanlarini topib, ko'chirib tayyorlagunimcha oradan yana olti oy o'tdi. Shoir tug'ilgan kuzning go'zal kunida yana "Minor"ga ziyoratga o'tdim. Ustoz qabri oldida shogirdidan-da yaqin shoir Chorshamni uchratib qoldim. Kitob tayyor bo'layozganini birinchi marta nashriyotdan tashqaridagi odamga xushxabarladim. Chorsham aka quvonib ketdi. O'zida Rauf Parfidan esdalik bo'lib turgan, shoir o'smirligida tutgan bir necha daftarlar borligini, berib turishini aytdi.

Chorsham akada qolgan daftarlardan ayrim she'rlar olinib, saylanma to'ldirildi. Men qayerdadir, kimdandir eshitgan edim, hozir aniq eslolmayman. Rauf Parfi 50 yoshga to'lganida ijodidan ikki jildlik kitob qilmoqchi, o'z she'rlaridan iboratini "Ona

Kundalik – har bir odamning har kungi o'z iymoni oldidagi sarhisobi...

Turkiston" va ikkinchi – tarjimalaridan saralaganlarini "Turkiston ruhi" deb nomlamoqchi bo'lgan ekan. "Ona Turkiston" uning vafotiga yigirma kun to'lganida bir shogirdi tomonidan kompyuterda terilib, tarqatilgani esimda. Shunda o'zim baholi qudrat yillar asosida she'rlarini joylashtirib tayyorlaganim – saylanmasiga – "Turkiston ruhi"ni qo'yish menga ilhom bo'ldi. Nazarimda, bu nom uning tarjima asarlaridan ham, aynan o'z tilida bitgan she'rlariga ko'proq mos tushar, shoirning o'ziga ham berilgan asl bir nom, asl bir sifat edi...

– Bu alohida mavzu ekanligini yaxshi bilaman. Ijodkorning kundaliklariga munosabatingiz qanday?

– Bundan 40 yil oldin o'zingiz menga kundaliklar yozib borishni maslahat bergansiz. Shundan bir-ikki yil o'tib, talabalik davrimdan boshlab kundalik qoralayman. Goh muntazam, goh uzilib davom etadi. Insonning o'zini anglashi, ilk intilishi, o'zligini tahlil qilishi, tevaraknikidan qat'i nazar e'tibor-munosabati kunda-

liklarda qay darajadadir boshqacha va chin aks etadi. Insonning badiiy iqtidori, adabiy tajribalari ham kundaliklarida shakllanib boradi. Uning muntazamligi aql va hisning tor doirasidan kengroq bo'lishi tabiiy. Zero, unda ozmi-ko'pmi, hech bir qolipga sig'maydigan, oldindan ko'zlangan rejalaridan tashqari, keng hayot manzaralari, kutilmagan voqealar qayd etilib qolishi ham mumkin. Bularni o'zimda sinab ko'rmagan bo'lsam-da, kelgusidagi badiiy-nasriy asarlar uchun xomashyo bo'lishi ham ehtimoldan uzoq emas.

Biroq kundalik har bir insonning shaxsiy ishi, shuning uchun uning ruxsatisiz boshqa birovning tanishishi insofdan emas. Inson – sir. Gohida uning Alloh roziligi uchun qilgan, Allohning o'zigina bilsa bas, deb e'tirof etgan hayotini, amalini, nima kerak birov bilishi, ovoza qilishi. Chunki kishi kundalik yozayotganda har xil ruhoniyl holatda bo'ladi. Jamiyatga, o'quvchiga taqdim etiladigan har qanday kundalik esa haqiqatdan iborat, hayot murakkabligi va go'zalligini anglashga yordam beradigan, badiiyati va tarbiyaviy ahamiyati bilan o'quvchining-da ko'nglini ilitadigan hayot sabog'i bo'lsa, ayni muddodir.

Kundalik har bir odamning har kungi o'z iymoni oldidagi sarhisobi ham. Ishlarining tadriji, qismati va hayotining u yoki bu darajadagi bir ko'zgidir. Shu jihatdan u foydali, hatto mo'min-musulmonlar uchun buyurilgan narsa. Shunga ko'ra, o'zini tuzatadi, saboq chiqaradi, komil bo'ladi. O'ziga yetishgan ne'matlar uchun kerilmasdan, uning Egasiga shukr qiladi.

UMRBOQIYLIK

siri

Turkiy xalqlar ma'naviyatining quyoshi bo'lgan Nizomiddin Mir Alisher Navoiy asarlarida aks etgan insoniylikka chorlovchi yuksak g'oyalar asrlar davomida avlodlarni tarbiyalash, ruhoniy poklikka erishish yo'lida beminnat xizmat qilib kelmoqda. Shoir asarlari zamon va makon chegaralaridan g'olib kelgan, uning bitiklarida juda ko'p holat va muammo uchun aniq yechimlar, falsafiy konsepsiyalar mujassam. Donishmand adibning bir bayt va hatto, bir so'z zamiriga ulkan ma'nolarni singdirib yuborish salohiyati doimo bizni hayratlantiraveradi.

Haqiqatni, ehtimol, har bir inson aytishga haqli. Ammo gap haqiqatni qanday ifoda bilan, qay yo'sinda bayon qilishdadir. Qalam ahlining iste'dodi qaysi so'zni qay o'rinda qo'llay bilishida namoyon bo'ladi. Hazrat Alisher Navoiy asarlarining umrboqiylik siri ham aynan shundadir desak yanglishmaymiz. Mutafakkir ijodkorning o'zigagina xos bo'lgan, barkamol ifoda uslubini o'zida aks ettirgan baytlaridagi ich-ichidan porlab turadigan nur, tasvirlab bo'lmaydigan sehr bizni ajib jozibasi bilan o'ziga tortaveradi, jalb qilaveradi.

Alisher Navoiy o'z asarlarida, avvalo, chinakam inson bo'lib yashash kerak, qalbni toza, shaffof saqlash lozim, Haq huzuriga yorug' yuz bilan borish shart degan qarashlarni ilgari suradi. Bu uning eng kichik janr hisoblangan fardlaridan boshlab katta-katta dostonlarining asl mazmun-mohiyatini tashkil etadi.

Hazrat Navoiy insonga yuksak talab qo'yadi, inson o'zini tarbiya qilishi lozimligini uqtiradi, ko'ngilning "turli mayllari"gi erk bermaslikka chaqiradi, shoirning aytishicha, dushmanni emas, nafsni yenggan inson kuchlidir:

*Bo'lub nafsingg'a tobi', band etarsen tushsa dushmanni,
Senga yo'q nafsdek dushman – qila olsang, ani qil band.*

**Dilnavoz
YUSUPOVA,**
filologiya fanlari doktori

1976-yilda tug'ilgan.
Toshkent davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)ning O'zbek filologiyasi fakultetini tamomlagan. "O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi (Alisher Navoiy davri)", "Aruz alifbosi", "O'zbek mumtoz va milliy uyg'onish davri adabiyoti", "Aruz vazni qoidalari va mumtoz poetika asoslari", "Navoiyshunoslik", "Aruz va mumtoz poetikaga kirish" kabi o'quv qo'llanma va darsliklar muallifi.

Jamiyatdagi muvozanat asosi – har kim o‘z o‘rni va qadrini bilishidir.

Alisher Navoiy aytadiki, insondagi “nafs iti”ni – insonning salbiy axloqini ishq davolaydi. Ishq barcha bemorlikka shifodir. Chunki pokiza ishq – yuksak maqomdir. Albatta, hazrat Navoiy nazarda tutgan ishq insonga, u orqali esa Haqqa, haqiqatga bo‘lgan ishqdir. Bu ishq yo‘lida jondan kechmoq – sharafdir. Ammo bundan oldin nafsni yengish, ya’ni “o‘ldirish” kerak:

*Desang, bu yo‘lda o‘lay, nafsni burun o‘ltur –
Ki, ishq shar‘ida go‘yo bu nav’ keldi qisos.*

Shoirning nazdida, umr – inson uchun berilgan eng qimmatli hadya. Yashashning o‘zi baholab bo‘lmaydigan ne‘mat. U mehnat qilib topiladigan mol-dunyo ham, barcha harakatlar umrning bezagi bo‘lishini, insonlar o‘rtasidagi mehr-u muhabbat rishtalarini mustahkamlash uchun xizmat qilishini istaydi:

*Moldin umrung‘a osoyish agar yetmas, ne sud,
Nuh umrin hosil etsang, ganji Qorun qozg‘anib.*

Ya’ni yiqqan mol-dunyodan senga tinchlik kelmasa, Nuh (a.s.)ning ming yillik umricha yashab, Qorun kabi xazina yiqqaningdan nima foyda!

Shoir aytmoqchiki, yashashdan maqsad – hayotning qadrini anglash, insoniyatga foyda keltirish. Agar shunday bo‘lmasa, uzoq yashash, cheksiz mol-dunyodan mutlaqo foyda yo‘q.

Alisher Navoiy umrning bezagi poklik, vafo, mehr-muhabbat ekanligini alohida e’tibor bilan ta’kidlagan:

*Xush ziynati ko‘p nomadurur umr, valekin
Tavqi‘i vafodin anga unvon kerak erdi.*

Ya’ni umr chiroyli bezalgan noma – kitob kabidir, lekin unga poklik, vafo degan unvon

kerak edi. Ayon bo‘lmoqdaki, shoir to‘g‘rilik va sadoqat umr kitobining nomi bo‘lishini istaydi.

Alisher Navoiy insonlar hayotidagi osoyishtalik, halovat siri ularning o‘zaro kelishib yashashlarida, o‘zaro hurmat va ehtirom ko‘rsatib, umrguzaronlik qilishlarida deb hisoblaydi.

Shoirning fikricha, har bir insonning hayotda, jamiyatda o‘z o‘rni bor. Kimningdir o‘rni quyiroqda, kimningdir o‘rni yuqoriroqda bo‘lishi mumkin. Jamiyatdagi muvozanat asosi – har kim o‘z o‘rni va qadrini bilishidir. Agar kimdir o‘zining darajasi baland

emasligini sezsa, ana shu maqom uchun intilsin. O'zidan yuqoridagilarga hasad qilmasin. Yoshlar yoshligini his etsin, shunga munosib harakat qilsin – g'ayratli bo'lsin, sira charchamasin, o'zidan kattalarni hurmatlasin. Keksalar ham o'z qadrini bilsinlar – vazminlik, sokinlik, rostgo'ylikni o'zlariga mezon tutsinlar, sha'nlariga to'g'ri kelmaydigan ishlardan o'zlarini tortsinlar. Alisher Navoiyning bu fikrlari "Hayrat ul-abror" dostonidagi adab bilan bog'liq maqolatda batafsil aks etgan. Mazkur maqolatda, xususan, quyidagi baytni o'qiyimiz:

*Kimki ulug'roq, anga xizmat kerak,
Ulki kichikroq, anga shafqat kerak.*

Ya'ni kimki ulug' bo'lsa, yoshi ham, darajasi ham boshqalardan baland ekan, u kishiga xizmat qilish kerak, kichiklar – yoshlarga esa shafqat, mehr-muhabbat ko'rsatish shart.

Ayon bo'lmoqdaki, shoir to'g'rilik va sadoqat umr kitobining nomi bo'lishini istaydi.

Demak, yoshlarning burchi – yoshi ulug'larga xizmat qilish, yoshi ulug'larning vazifasi – yoshlarga mehr va g'amxo'rlik bilan yo'l ko'rsatishdir.

Shoir asarlarida avlodlar o'rtasidagi munosabatlarning o'ta nozik ekanligiga alohida diqqat qaratilgan. Chunki bu murakkab masala. Bilamizki, ayni paytda G'arb olamida "avlodlar o'rtasidagi bo'shliq" (*generation gap*) degan tushuncha bor. Bu, hatto, istiloh darajasiga chiqib qolgan. Biz bu hodisani insoniylik chegaralarining buzilishi, yuksak qadriyatlarining poymol bo'lishi deb baholagan bo'lardik. Chunki yosh va keksa avlod o'rtasida paydo bo'ladigan bo'shliq, ikki avlodning bir-biridan qochishi, o'zaro muloqot qila olmasligi katta fojialarga olib keladi. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun esa yoshlar ham, keksalar ham, hazrat Navoiy aytganidek, o'zaro hurmat va muhabbatni yo'lga qo'yishlari kerak. "Hayrat ul-abror" dostonining so'nggi maqolatiga "Xoja Muhammad Porso va uning o'g'li Xoja Abu Nasr" haqidagi hikoyat ilova qilingan. Unga ko'ra, haj yo'lidagi xaloyiq amallarni bajarib bo'lgach, duo qilishini so'rab, naqshbandiya shayxi Xoja Muhammad Porsoga murojaat qiladilar. U esa haj yo'lida o'ziga hamroh bo'lgan o'g'li Xoja Abu Nasrni bu ishga o'zidan ko'ra munosibroq deb topadi va o'g'lidan duo qilishni so'raydi. O'g'il otasining bu ishonchidan mutaassir bo'lib, ko'zida yosh bilan yig'ilganlarni duo qiladi.

*Sa'y etibon o'yla atodek kishi,
Yetti bu g'ayratg'a o'g'ulning ishi.*

Ya'ni ota deyishga munosib kimsaning sa'y-harakati bilan o'g'il shunday kamolot va darajaga yetishdi. Hazrat Navoiy bu o'rinda ota-o'g'il munosabatlaridagi samimiylilik, kuchli muhabbat va o'zaro ehtiromning musulmon Sharqidagi go'zal namunasi ko'rsatib beradi.

Umuman olganda, Alisher Navoiy insonlarni o'zaro birlashishga, do'stlashishga, tushunishga chorlaydi. Yuqorida sanalgandan boshqa va yana aynan shu jihatlar uchun biz hazrat Navoiy asarlariga qayta-qayta murojaat qilaveramiz, unga ehtiyoj sezaveramiz.

AY, SHUHRAT AKA-A...

**Shukur
XOLMIRZAYEV,**
*O'zbekiston xalq
yozuvchisi*

“Olis yulduzlar ostida”, “Hayot abadiy”, “Og’ir tosh ko’chsa...”, “Bodom qishda gulladi”, “So’nmas olov”, “Tog’larga qar tushdi” hikoyalar, “Oq otli”, “To’lqinlar”, “O’n sakkizga kirmagan kim bor?” qissalar to’plamlari, “So’nggi bekat”, “Qil ko’prik”, “Yo’lovchi”, “Olabo’ji” romanlari chop etilgan. Shuningdek, 5 jildli “Saylanma”siga hikoyalar va esselar, qissalar jamlangan.

*Sh*uhrat akaning nomlarini tilga olishim bilan ko’z oldimda baquvat, barvasta, oppoq sochlari silliq taralgan, ko’kragi qalqondek mag’rur va harakatchan inson keladi. “Inson”, dedim o’zimdan uzoqlatganday bo’ldim, yo’q, insonim keladi.

Men u kishi bilan juda unaqa qalin, sirdosh bo’lmaganman, bunday bo’lishga intilganim ham yo’q. Bizning muomala – ustoz-shogird, yoshi ulug’ adib bilan yosh qalamkashning o’rtasidagi xolis munosabatlar darajasida edi. Illo, u kishi o’zlarini shundoq tutar, men ham ishqalanib boravermas va o’zimni jilla tortmas ham edim. Qolaversa, ichimda...

Ichimdagi hademay sirtimga chiqadi: ana shu jarayonni ko’rsatuvchi bir necha muloqotlar haqida hikoya qilmoqchiman.

1

Usmon Germaniyada xizmat qilardi. Bir kuni Erkin qo’ng’iroq qilib: “Shukur aka, Usmon otpuskaga keldi. Soat otilarda uyingizning pastidagi “Lazzat” kafesiga boramiz...” dedi. Men aytilgan vaqtda issiq kiyinib, pastga tushdim. Ular ikkovlon kelib turishgan ekan. Usmonning egnida malla, paxmoq po’stin. Juni o’ng qilib tikilgan bunday po’stinni sira ko’rmagan edim. Borib quchoqlashib ko’rishdim.

– Ayiq bo’p keting-al!

– U yoqda shundoq ham bizni “russkiy medved” deyishadi, – deb kuldi Usmon.

Kafega kirib o’tirdik. Yosh ofitserning kostyumi ham antiqa edi. Buning ustiga, dasturxonni to’ldirib tashlatdi. Men kulib, “Soldat ham boy bo’ladimi?” dedim. U xorijda xizmat qilayotgan ofitserlarga yaxshi maosh to’lanishini, umuman, u yerda bizning zobitlar o’zlarini erkin tutishlarini aytdi. “Boshini silab qo’ysak ham pisibgina turadi. Lekin iloji bo’lsa, bilagimizga og’iz solgisi keladi. Ayniqsa, yoshi ulug’lari bizni yomon ko’radi...

– Lekin yoshlarida ham bor ekan, – deb o’ychan davom etdi yosh shoir. – Bir oqshom mana shunday restoranda o’tirib edik. Munday stolda

bir nemis yigit bilan bir qiz o'tirgan ekan. Nimayam bo'lib deng, "Shu qizni tansaga tortolmaysan", dedi bir sherigim. O'nimdan shartta turdim. Ularning stoliga borib, yigitdan so'radim: "Xonim bilan bir tansaga tushaylik". Biz o'rischa gapirardik. Ular ham biz kabi o'rischani bilishi shart, deb o'ylardik. Haqiqatan ham yigitning qizi ruschani bilarkan: "Почему не спрашиваешь у меня?" deb qoldi. "Xo'p, sendan so'rayman", dedim. "Это другое дело", dedi-da, o'midan turdi. Bir-ikki daqiqa tansa qilgandan keyin joyiga oborib qo'ydim. Erkakka rahmat aytdim. Erkak shod bo'ldi... U yerda, hatto xotiniga begona erkak yaxshi gapirsa, hurmat qilsa, eri xursand bo'larkan... Xullas, biz ancha o'tirdik. Restorandan chiqayotganda, haligi ikkovi

kelib, meni to'xtatdi. "Ertaga falon soatda zooparkning eshigi oldida uchrashaylik", dedi. Men va'da berdim. Biz ofitserlarga imkoniyat berilgan edi... Ertasi borsam, ikkovginasi turibdi. Suhbatlashib, fontanni aylandik. Morojniy oldik. Bular hali turmush qurishmagan – sevishtganlar ekan-da... Keyin qiz menga aytdi: "Yur, senga Berlining eng ajoyib joyini ko'rsataman. Sen bizga yoqib qolding. Xursand qilmoqchimiz", dedi. Ketdik. Ketyapimiz, ketyapimiz. Bir payt bir tepalikka chiqib qoldik. Pastda tikanli sim bilan o'ralgan bir vahimali vayrona yotibdi... Ko'nglimga sal vahima tushdi: biz mag'lublar mamlakatida edik, Shukur aka. Ular bizdan qo'rqardi, xolos. Ba'zida ayrim soldatlarning yo'qolib qolganini eshitardik: nemislar o'ldirib, gumdon qilvorishardi. Izi topilmas edi...

– Shunday ekan, ko'pchilik bo'lib yurmasdinglarmi?

– Uch-to'rtta bo'lib yurardig-u, kim biladi, o'sha kuni oliftachilik qildimmi, restoran-dagi jasoratli ofitserning obro'sini saqlagim keldimi, yolg'iz chiquvdim. Qolaversa, bularning taklifi o'zi meni qiziqtirib qo'ygan edi: g'alati-da... Xo'p, shunday qilib, o'sha hayhotdek vayrona ustidan chiqib qoldik. Biroz qarab turdim. Keyin: "Eng chiroyli joylaring shumi?" deb so'radim. Qiz tap tortmasdan: "Ha, – dedi. – Bu vayrona bizning eng ulkan opera teatrimiz bo'lgan. Uni sovetlar vayron qilishgan. Tomosha qil". Karaxt tortib ketdim. "Attang, – dedim keyin. – Sen bizning Vatanimizga borsang, meni top. Men senga minglab teatrlar tugul shaharlarning qabristonini ko'rsataman. Sizlarning ishlaringni..."

– Yaxshi javob aytibsiz, – dedim.

– Ha, Shuhrat akam xursand bo'ldilar, – dedi Usmon. Keyin Erkinga qo'lini cho'zdi. Erkin cho'ntagidan uzunasiga buklangan "Mehnat va turmush" jurnalini olib berdi. Usmon jurnalning tegishli sahifasini ochib, oldimga surib qo'ydi. – "Sharq yulduzi" po'stinda qoldi... – Keyin qo'lining orqasi bilan jurnalga urdi. – Ey, bu Shuhrat aka qanaqa odam-a! Yo'q, men bunaqa mehribon insonni ko'rganim yo'q. Ishoninglar. Bugun tanishdim, xolos! Bir soat bo'ldi. Jurnal tahririyatiga izlab bordim. Uchrashdik. Yarim soat gaplashdik. Mendan Germaniya haqida so'radilar. "Shinelli yillar"ni yozayotgan ekanlar... Haligi voqeani aytib berganimda,

meni o'pdilar. "Seni shunday tasavvur qilardim", dedilar...

Jurnalning ochiq turgan betiga tikilsam, Usmon Azimovning she'rlari: "Men seni hech kimga bermayman...", "Meni seving va mendan nafratlaning..."

"Oq yo'l!" Shuhrat...

– O-o, tabriklayman, Usmonjon... Bu – birinchi chiqishingiz-a matbuotda!

– Birinchi. Ungacha she'r yozishimni Erkin, siz, Muhammadjon, Halima, yana bir-ikki kishi bilishardi...

– Shuhrat aka-chi?

– Yuboruvdim-da shu she'rlarni. Tavakkal deb "Sharq yulduzi"ga. Shuhrat aka u yerda ishlar ekanlar, qo'llariga tushipti. Mana, "Oq yo'l" bilan chiqariptilar. Nimaga? – Usmon – qaysar, ba'zan shafqatsiz bo'lib ketadi. Ammo uning ta'sirlanishi ham oson. Shunda qarasam, ko'zi g'ilt yoshga to'lgan. – Nimaga? – deb panjalarini ochib ko'rsatdi. – Men nima karomat ko'rsatdim u kishiga? Nega muncha odamgarchilik, mehribonlik? A, Shukur aka? Buni qanday tushunsa bo'ladi?.. Yoki katta shoirlarning hammasi ham shundaymi?

– Yo'q, – dedim. – Men nasrda faqat Abdulla Qahhorning shunaqaligini bilardim.

– A, u kishi sizga xat yozgan-a?

– Qiziq. Abdulla aka Shuhrat akani yaxshi ko'rardi, nazarimda. Oltmish yilliklarida Shuhrat aka bakovullik qilgan... – Keyin, Shuhrat aka bilan o'sha davrada ikkinchi marta munday bermalol tanishganimni aytib berdim.

Abdulla akaning Do'rmondagi bog'i. Musiqa, o'yin-kulgi. Birov kirib, birov chiqyapti. Uy oldidagi atrofi ochiq ayvonda kazo-kazolar o'tirishipti. Rahmatli Sharof akayam bor. U kishi ketgach, Shukur Burhonlar kelib qolishdi. Tepada joy bo'lmaganidan pastdagi sanobarlar tagiga tortishdi. Abdulla aka mamnun, pastga enib, Shuhrat akaning yoniga borib o'tirdi. Birpasdan keyin biz tarafga yo'l oldilar. Biz – bir guruh ulfatlar bir saf bo'lib o'tirgandik: Turg'un Azizov, O'lmas Umarbekov, Uchqun Nazarov, O'tkir Hoshimov, men... Ustoz kelib dasturxonga dastlab tikildilar-da:

– Shishalarning rangi o'chib ketipti-ku? – dedilar. Keyin yelkalari osha qarab, chaqirdilar: – Shuhrat! Shuhrat, qaydasan? – Shuhrat aka ayvon biqinidagi garajda – tovonxonada ekanlar. Lorsillab-gursillab yetib keldilar. – Faqat vino qopti, – dedi Abdulla aka. – Bularni oldirgin-u – konyak qo'ydirgin... Bularni bilasanmi? Shulardan foyda bor...

– Bilaman. Mana bu shlyapasini yechmay o'tirgan – Shukur, – deb sanay ketdilar Shuhrat aka har bittamizga ko'z qisib. Keyin buyurdilar: – Qani bo'lmasam, yur orqamdan, Shukur!

Orqalaridan bordim. Uchta konyak, bir lagan gazak berdilar. Keyin:

– Andijonga ketmoqchisizlarmi? – deb so'radilar.

– Ha, – dedim. – To'lan Qo'ziboyev uylanayotgan ekan. Umarbekov bilan birga ishlaydi...

– Yaxshi o'tkazib kelinglar... Shoshma, yo'l uzoq... Ketayotganlaringda menga uchragin. Ko'p narsa ortib qoladi hali. Yo'lda yeb-ichib ketasizlar...

– Rahmat, Shuhrat aka.

– Men sening asarlarini o'qib turaman.

Hech kimga o'xshamaysan. Shu tomoning menga yoqadi. Lekin syujetni qiziqroq qilish uchun fransuzlarni ko'proq o'qish kerak...

– Xo'p, Shuhrat aka.

2

Men ushbu voqeani aytib berganimdan keyin Usmon peshanasini ikki barmog'ida qisib:

– Qarang, yo'lga deb... yo'l g'aminiyam yeb...

Yo'q, u odamga men qoyil bo'ldim, – dedi. – Qaytib ketguningcha uyga bor, dedilar. Albatta, boraman... Ey, kelinglar, o'sha odam uchun ichaylik! Men yurtini sog'inib kelgan edim. Umuman, Berlinda muvaqqat ekanmiz, kerilishlar ham jonga tekkan edi... Bir gal bir kampirmi o'midan turg'izganimda yig'lab yubordi. Ko'prikda o'tirib qolgan ekan. "Qo'lingni ber" deyman, bermaydi. Xuddi qo'lini bersa, men uni suvga otib yuboradigandekman. Oxiri tortib turg'azdim-da, ketdim. (Hey unday joyga borib qarasam, yana o'tirib opti...)

– Qani, Shuhrat akam omon bo'lsin... Ey, u odam chindan ham qiziq. O'zining yaxshiligini

oddiy bir harakatday biladi. Xuddi shunday qilishi kerakday... Holbuki, meni, meni... shoir sifatida ma'lum qildi! Buning mas'uliyatini bo'yniga oldi. Tag'in "seni shunday deb tasavvur qilardim", deydi. Demak, meni tasavvur ham qilipti, o'ylapti.

3

Bir kuni Bulung'urga boradigan bo'lib qoldim.
– Usmonjon, – dedim telefonda, – Bulung'urda to'y bor. O'rol degan jiyanimning to'yi. Bugun tongda bittasi aytib ketdi... Hozir soat to'rt. Yarim soatdan keyin Markaziy telegrafdagi kassa oldida uchrashsak. Men pul olaman. Bir taksiga o'tirib ketamiz... Ikki soatlik yo'l...

Men Usmonning fe'lini bilardim: bu tariqa iltimossiz, "vaqtingiz bormi-yo'qmi?" deb aytildigan iltimoslardan ko'ra, shunaqa dangal gapni xush ko'radi.

– Shundaymi? – dedi.

– Shunday, – dedim.

– Bo'пти, o'sha yerda uchrashamiz.

Telegrafga yetib, trolleybusdan tushsam, kassaga chiqaverishdagi zinapoya ustida Usmon naq Shuhrat aka bilan quchoqlashib ko'rishayotgan ekan. Borib men ham Shuhrat aka bilan ko'rishdim-u, uzr so'rab, kassaga intildim. Qarasam, darchasi yopiq, ichkaridan bir ayol ketish taraddudini ko'ryapti. Oynani taqillatib, omonat daftarchamni ko'rsatdim. U "Yo'q, kassir ketdi", degan ishora qildi. Men oynani taqillata boshladim: "Pul olishim kerak! Moshina kutuyapti! Iltimos sizdan". Ayol bosh chayqab-chayqab, nari tomonga ochiladigan eshikdan chiqdi. Eshik yopilgandan keyin men ham tashqariga chiqdim.

Shuhrat aka:

– Ha, qovoq-tumshug'ing osilib ketdi? Tinchlikmi? – dedilar.

– Pul ololmadim, kassir ketib bo'lgan ekan, – dedim.

Usmon oraga tushdi.

– Fozil Yo'ldosh sovxoziga bormoqchi edik. Shukur akaning jiyani to'y qilayotgan ekan.

– Shumi? – deb kuldi Shuhrat aka. – Shunday ham qovoq-tumshuq... Qancha kerak? – Kun issiq bo'lishiga qaramay kiyib olgan oqchil kostyumlari cho'ntagidan bir qopchiq chiqardi-

lar. – Ayt, ayt. Qancha kerak? Fozil Yo'ldosh. Ha-a, bu yoqdayam qarindoshing bor ekan-de? Mening ham bitta buvim o'sha tomonlardan Toshkentga tushgan. "Mang'it momo" deyishardi...

– Shu, biron besh yuz so'm bo'lsa, bo'lar, – dedim.

– Ma. Seni qara-yu... Boringlar, o'ynab kelinglar. Yurtini ko'ringlar. Har joyning to'yi o'zgacha bo'ladi. O'rganish kerak. Keyin uni o'rni bilan ishlatish kerak. Qiziq qilib... Fransuzlarga o'xshab. Ular juda usta...

Biz shu yerdayoq bir shaxsiy mashinani ushlab, Bulung'urga jo'nadik. Hojatimiz chiqqan, kayfimiz chog' edi... Bilmadim, Shuhrat aka uchrab xuddi o'sha vaqtda o'sha mablag'ni bermaganlarida, qarindoshlarni xafa qilishim tayin edi. Chunki bizga ko'z tikib o'tirishgan ekan. Hatto bazmni boshlamagan ekan. (Usmonning ham borajagini ularga telefon qilib aytuvdim. Ular Usmonni yaxshi bilishar, bir gal Rauf Parfini ham olib, Surxondaryoga o'tar chog'da akamning uyiga qo'ngan edik, o'sha kechasi jiyanlarim shoirning butun boshli bir kitobini qo'lyozma qilib ko'chirib olishgan edi).

Xullas, to'y o'tdi. Indini Toshkentga qaytdik. Men darhol kassaga borib, pul oldim. Shuhrat akani "Sharq yulduzi" tahririyatidan topdim. Pulni uzatgandim, qo'limni qaytarvorib, nima dedilar deng:

– Men qarzga beruvdimmi senga? Shu qalamkash ukamning hojatini chiqardim, deb xursand bo'lib yursam, buning ishini qarang! Nima, shu xursandchilikdan mahrum qilmoqchi bo'lsang, olaman-u...

– Bo'ldi, Shuhrat aka.

– Boy bo'lgin. Ro'monlaring chiqsin, o'shanda man o'tirib qolgan bo'laman. Mani yo'qlab borasan... Usmonga salom ayt. O'zini ehtiyot qilsin. Sandan yosh. Akalik qil... A, to'yda ko'p ichmadimi? Yaxshi, yaxshi bo'пти...

Men Usmon bilan uchrashib, Shuhrat aka pulni olmaganlarini aytdim. U so'ljayib, yelkasini qisdi.

– Qiziq odam... Ey, Shukur aka, ikkimiz ham bi-ir tupkaning tubidan kelganmiz. Shuhrat aka bu yerlik. Bizlarni bog'lab turadigan narsa – faqat o'zbekligimiz... Yo'q, adabiyot, a? Tavba, unday

desam, Shuhrat aka tengli qancha shoir-u yozuvchilar bor. Nimaga bu odam hammasidan ajralib turadi... Aytmoqchi, u odam faqat siz-u menga emas, boshqa adiblarga yaxshilik qilib yurar ekan. Qaysi birining to'yi bor, azasi bor, barida bosh-qosh... Vaqtim ketdi, deyishni bilmaydi. Lombillab boraveradi. Tavba.

– Men ham hayronman, uka.

4

Meni tag'in bir narsa hayron qoldirdigina emas, ko'nglimni vayron qildi.

Ellikka kirib qoldim. O'shanda xalq yozuvchisi, davlat mukofoti laureati degan unvonlar oldim. Sir emas, anchayin qalamkashlar ham bunday tugal sanalarda Yozuvchilar uyushmasiga kirib, yuqoridagi mahkamalarga maktub bitib, o'zlarining yilliklarini "nishonlashni" so'rashar, tabiiyki, shu asno bir ko'rinib qolishni, balki biron nishonga ega bo'lishni istashar edi. Qolaversa, "yubilyar"ni tug'ilgan-u tug'ilmagan viloyatlariga olib borish, kitobxonlar bilan uchrashtirish, so'ng sarpolar kiydirish – bular rasm edi.

Biroq kamina bu borada batamom teskari fikrda edim. Hamon bu fikrim o'zgargani yo'q, garchi...

O'shanda Do'rmonda edim. Yomg'ir yog'ib turgandi. 24-mart. Meni yo'qlab Usmon, Erkin, xotinim, qizim borishdi. U yerda ijod qilayotganlardan uch-to'rt kishi qo'shilishdi. Nizom Komilov, Mashrab Boboyev, Nikolay Gatsunayev...

15-xonani (lyuks xonani) ikki soatga ijaraga olib o'tirdik. Keyin mehmonlar ketishdi. Bor gap shu. 50 yoshimni nishonlab bo'lgan edim.

O'sha kezlarda Yozuvchilar bog'iga qo'shni bir bog' Adabiy jamg'armamiz tomonidan sotib olingan va Yersiz adiblarga bo'lib berilgandi. Mengayam 5,5 sotix yer tekkandi. Bahorning o'tishini kutdim. yerni tartibga keltirmasdan burun biron narsa qilish – foydasiz bo'lardi. Yozgacha deng, puli bor hamkasblarimiz imorat qurishga kirishib ketishdi. Bizning bog' – ikkinchi dacha mashinalar yuradigan yo'lga aylandi. Ayniqsa, kranlisi yursa, yerni cho'ktirib yuborarkan. Xullas, yozga chiqaverib, yerning atrofini chetan devor bilan o'rashga tutindim.

Bir kuni havo dim, issiq edi. Men kichkina o'g'lim Jahongir bilan katta yo'l yoqalaridan sudrab kelganimiz har xil shoxlarni yerga qadab, tagini shibbalab, chetan qurayotgan edik. Kattakon darvozadan yap-yangi moviy "Volga" kirib keldi. To'xtab signal bergandi, men boshimni ko'tarib qaradim. Qandaydir tanish kishi ko'ringandek bo'ldi. Taxminan, eshikcha o'rnataman degan joydan naryoqqa chiqsam, Shuhrat aka moshinadan tushyapti.

– Salom, Shukur aka! – deb baqirdi rulda o'tirgan Bobur. Keyin nimanidir qo'ltiqlab uyam yerga tushdi.

Shuhrat akaga yaqinlashuvimoq bag'rini ochdi. Kulib, chakkamdan o'pib:

– Ko'pga kir. Ellik yoshga bir necha marta kirib chiq, – dedilar-da, o'g'illarining qo'lidagi tugunni olib ochdilar. Banoras to'n chiqdi, belbog' chiqdi, do'ppi chiqdi. Men titrab ketib, qotib qoldim. U kishi hech ikkilanmasdan choponni yelkamga yoptilar. Shlyapamni olib, do'ppini kiydirdilar. Belbog'ni bog'lab:

– Ana endi o'zbek yozuvchisi bo'lding, – dedilar. Keyin qo'llarini fotihaga ochdilar. – Obro'li adib bo'l, Shukurjon. Hech kimga nomardlik qilma. Undaylardan qoch... Bilginki, sen o'zbek yozuvchisan. Shu o'zbek adabiyotining o'sishi uchun xizmat qil. Shunga mahkumligingni tan ol, bolam...

Men yig'lab yubordim.

– Nega endi?

– Nima, nima – "nega?"

– Bu... meni siylash...

– Bir-birimizni siylashimiz kerak. Shunday kunlarda yo'qlamasak, qachon yo'qlaymiz, Shukur?.. Sen yozuvchisan, vassalom. O'tkir yozuvchi bo'l. Saksonga kirganingda ham o'rgan, o'qi, kuzat... Gaplarimga xudo shohid. Ollohu akbar!

Uchovlon fotiha o'qidik. Keyin Shuhrat aka jerkibroq so'radi:

– Nega birovga bildirmading? Man ham yaqinda eshitdim, Usmondan...

– Endi, nima keragi bor... O'zimni ko'rsatib, nima topaman, Shuhrat aka? Yozganim – amal...

– Bir fransuz yozuvchisining gapini eslatdi bu gaping, – deb jilmaydi Shuhrat aka.

– Ha, – dedim. – Floberdayam shunday narsani o'quvdim... aytib beraymi? Xo'p... Flober ellikka kripti... Yuring, soyaga o'taylik, Shuhrat aka...

– Hechqisi yo'q. O'zing ko'chat o'tqaz, bog' qil... Keyin soyada o'tiramiz. Essiz, daraxtlar dabalada bo'пти... Xo'sh, Flober nima degan ekan?

– Ellikka kirganini o'sha kuni eslagan ekan. Морассанга хат yozibdi. “Дорогой Ги, приезжай пожалуйста. Милый москвич оставил у меня русскую водку. Выпьем. Сегодня мне исполняется пятьдесят лет”.

– O, Bobur, eshitdingmi? Xuddi shunday degan... “Милый москвич” Turgenov bo'lsa kerak?

– Ha, – dedim. – Holbuki, u o'shanda olam taniydigan yozuvchi bo'lgan. “Bovariya xonim”ni yozgan... Shuhrat aka, ular ta'mani bilishmas ekan. Ayniqsa, hukumatdan. Ularda Yozuvchilar uyushmasiyam bo'lmagan ekan... Qolaversa, Floberning o'zi shunaqa – xolis, mag'rur bir inson o'tgan ekan. Lekin, kechirasiz, Shuhrat aka, men ularga taqlid qilganim yo'q. O'zim, o'zim uyalam: ellikka kirdim, nishonlasam, deb yurgandan ko'ra, o'zimni bo'g'ib...

– Bas, bas! – Shuhrat aka bir zum sukutga tolib turdilar-da, lablari allanechuk uchib, meni yana quchdilar. – Omon bo'l. Lekin bunday yaxlit sanalarni yashirma. Unda yana seni izlab kelishimga to'g'ri keladi...

Shuhrat aka yana moshinga o'tirdilar. Boburjon haydab ketdi. Men sarponi yechib, qo'ltiqlab, payhon bo'lgan daraxtzorga kirdim. O'g'lim dong qotib turardi. “Kim u, ada?” deb so'radi. “Qo'yaver”, dedim. Keyin shoshib, u insonning kimligini tushuntira ketdim.

– Ja, qiziq-e, – dedi uyam. – G'alati ekanlar... Siz u kishiga biron narsa kiydiruvmidingiz?

– Bachkana bo'lma!

Keyin bukchaygan shaftoli tomiriga o'tirdim. Hech o'nimdan turgim kelmas edi. Kun issiq, chigirtkalar chirillaydi. Lekin men buni sezmasdim, chunki boshqa bir farog'at og'ushida edim, bu farog'at maskanini ta'riflab bo'lmaydi. U soya-salqin bog' ham emas. Ana shunday bog'dan ham salqinroq, har giyohi, har ko'chati tilli-zabonli, osmoni ham, tuprog'i ham mehrga yo'g'rilgan bir

ajib-afsonaviy maskan ediki, shunday holatga ham tushish mumkinligini birinchi marta his etishim edi.

Mehr, qadr, senga sharaf-shon bo'lsin! Sizlar chiqib kelgan qalb egasi toabad barhayot bo'lsin!

5

Shunday deyapman-u Shuhrat aka yotib qolganlari-da, ko'rgani borolmadim. “Erta boraman, indin boraman”, deb Surxondaryoga borib qoldim. Xullas, u kishi shifoxonadan chiqib, Yozuvchilar bog'ida hordiq chiqaryaptilar, degan gapni eshitdim-u, ko'nglim tinchidi. Keyin o'zim ham uch-to'rt kun ishlagani dachaga bordim.

Hali navbatchi bilan gaplashib, kalit olishga ulgurmagan ham edim, uzun yo'lakdan bir jujuq yetagida chiqib kelayotgan Shuhrat domlani ko'rdim. U kishi mayda-mayda qadam bosar, shunda ham shippaklari gilamdan deyarli uzilmas, egnilarida yengi kalta oq ko'ylak.

Yuragim vayron bo'ldi: qani u barvasta gomat, qalqondek ko'krak, serharakat vujud? Ey, Tangrim, inson... hatto Shuhrat akadek kishi ham shunday nochor ahvolga tushar ekanmi? Xo'rlicim kelib, ammo damimni ichimga yutib, u kishiga yo'naldim. Shuhrat aka darhol to'xtab, o'ng qo'lini cho'zib turdi.

Ko'rishdik. Duduqlanib:

– Yaxshimisan... Bolalaring... Men yaxshiman, yaxshiman. Hechqisi yo'q, – dedilar.

Bu qisqa savollar-u “hechqisi yo'q” kalimasida hamma narsa bor edi.

Tashqariga chiqdim. Yog'och o'rindiqqa o'tirdik. Fotiha o'qigan bo'ldik. Keyin Shuhrat aka menga bir muddat tikilib turdi-da:

– Yurtingga ketuvdingmi? – deb so'radilar.

– Ha.

– Yaxshi qipsan. Borib turish kerak... Tug'ilgan joydan ajralmaslik kerak... Usmon qayerda? – Bilmayman.

– U katta shoir bo'ladi... Bo'lib bo'ldi... Men adashmaganman... Mana shundoq ahvolga tushishimniyam bilardim... O'tmish azoblari izziz ketmaydi.

Shuhrat akaning elliginchi yil boshlarida “xalq dushmani” deb qamab yuborilgani va

bir necha yil qamoqlarda o'tirib kelganlarini bilardim. Ammo yarasini yangilamaslik uchunmi, boshqa bir andisha tufaylimi, buning tafsilotlarini so'ramasdim: boshidayam aytdim, shekilli, Shuhrat aka bilan sirdosh bo'lmaganman, shunchaki xolis ustoz-shogird maqomida edik. Keyin...

– Mana, oyoq, – dedilar tizzalarini uqalab, – yaxshi ishlamay qoldi. Qamoqda o'n soatlab tikka turg'azardi... O'n soatlab. Oyog'im xalta bo'lib qolardi.

Shunda shoir Mirzo Kenjabek tushib kelib, ko'rishdi. Keyin menga aytdi:

– Shukur aka, men Shuhrat aka haqida bir risola yozsam, – dedi. – Ayniqsa, qamoqdagi hayotlari... Meni bilardilar-u, yaxshilab tanishtir-sanglar. Usmon akagayam aytuvdim...

Shuhrat aka barmoqlarini qimirlatib qo'ydi.

– Gaplashamiz, gaplashamiz hali... Sen ham yaxshi shoirsan. Bilaman, bilaman...

– Menga ishonsangiz...

– Men hammangga ishonaman. Ammo bizning avlodda... Mayli, keyin aytib beraman...

Shu kuni tushlik taomga birga kirdik oshxonaga. Shuhrat akaning tirsaklaridan ushlab olganman, bir qo'llari nevaralarida. Eshikdan kirib, to'rga – joylariga o'tayotuvdik, u kishi birdan to'xtab qoldilar-da, yon tomondagi stol yonida yolg'iz o'tirgan kishiga qo'llarini uzatdilar.

U kishi – shoir Uyg'un edi. Uyg'un domla ijod uyida qo'shni bog'da kennoyi bilan yashardi. Ammo negadir bizning oshxonada ovqatlanar, deyarli hech kim bilan gaplashmasdi. Boshqalar – yoshlar ham u kishiga qatishib bormasdi.

Endi, men Shuhrat akaning u kishiga qo'lini bigiz qilib aytgan gaplarini quyida bitaman. Bitmasam, yolg'onchi bo'laman, axir, bu yozganlarim – bor, bo'lib o'tgan suhbatlar, gurunglar, uchrashuvlardir: marhum odamning orqasidan yolg'on so'zlasam, gunohga botaman, axir.

Qolaversa, Shuhrat aka aytgan ushbu kalimaning tagida nimalar yotganini ham bilmayman: keyinchalik ham qiziqqanim yo'q. Bu kalimaning rost-yolg'onligi Shuhrat aka-yu Uyg'un domlaning vijdoniga – ruhiga havola.

Men o'z vazifamni bajaraman, xolos.

Shuhrat aka u kishiga, ya'ni Uyg'un domlaga qo'lini cho'zib:

– Bu, bu... Bundan qo'rqinglar... Bundaylar... – Men olg'a jildim. Shuhrat akayam jilib, davom etdilar: – shular maniyam shu ko'yga tushirdi... Faqat kechroq chalindim dardga. Jonim qattiq ekan... Uh, uncha-muncha gapni, dardni o'zimga olmasdim. Vujudda qolaverar ekan... Taning aqlingga bo'ysunavermas ekan...

Bu gap-so'zlar atrofda o'tirganlarni qanday o'ng'aysiz holga solgan bo'lmasin, baribir shu o'rinda ham Shuhrat aka – Shuhrat aka bo'lib qoldi: u kishi juda tanti, mard inson ediki, bu holni oddiy xatti-harakatlaridan ham sezish mumkin edi.

Men Usmonga qo'ng'iroq qilib, ushbu voqeani aytib berdim.

– Shu gaplari bilan ham saboq beripti-da bizga, – dedi Usmon. – Qiziq... Ha-ha, o'sha gapni siz uchun, atrofdagilar eshitsin deb aytganlar. Bo'lmasam ilgariroq katta-katta yig'inlarda ham aytishlari mumkin edi.

6

Ikki kundan keyin Usmon keldi.

– Shukur aka, keliningiz Ra'noyam shu yerda. Shuhrat akani ko'rgani keluvdim. Yettinchi xonadamiz. Tushing, – dedi. – Mirzo qaysi xonadaykin? Unga ish bor...

Birpasdan keyin aytgan xonaga kirsam, chapdagi hujrada kelinim kattakon karsondagi palovni kapgirlab olib paxta gulli laganga solayotir. Mirzobek yirik-yirik pomidorlardan tanlab olib, achchiq-chuchuk qilayapti.

“Hormang-bor bo'l” qilib, to'g'ridagi xonaga kirdim. Ustoz bilan shogird, ya'ni Shuhrat aka bilan Usmon kichkina stolchanning ikki yonida, bir-biriga qarab o'tirib, gurung qilayapti.

Vey, qanday chiroyli bo'lar ekan bunday o'tirish! Usmon aytganidek, “tupkanning tubidan kelgan” bir yosh shoir bilan “Parijda yashab turgan, kattakon shoirming bunday qamti o'tirishi! Bir-biriga samimiyati, mehribonchiligi, hatto birining – kichigining kattasiga hayrat bilan qarashi-yu kattasining kichigiga shunchaki bir og'adek muomalada bo'lishi!

Shudir-ov ustoz-shogird deganlari! O'ylab ko'rsang, ustoz o'z farzandlaridan sir tutgan ayrim haqiqatlarini ham shogirdiga aytar ekan. Va shogird ham ustozdan hech bir sirini pinhon tutmas ekan!

Bu – g'alati, hayratomuz aloqa!

– Ke, Shukur. Bu, bu – joyga o't, – dedi Shuhrat aka divanning derazaga qaragan tomonini ko'rsatib. Men divanning eshik tomoniga o'tira qoldim. Dasturxoniga fotiha o'qigan bo'ldik. Darvoqe, dasturxon ham yaxshigina tuzalgan edi. – Ha, mana keldi, – dedi keyin Shuhrat aka Usmonni ko'rsatib.

– Buning tengqurlariyam yaxshi. Xurshid, Shavkat, Muhammadjon...

– Ha, shunday, Shuhrat aka, – dedim men.

– Sen icharsan?

– Bugun ishlamayman...

– Anu... tortmani och. Bor. Konyak. Sizlarga olib qo'yanman. Uyda hamma narsa bo'lishi kerak. Ko'chada sarflamanglar, baraka ketadi...

Shunda Usmon ham kulimsirab turib, portfelidan bir shisha "oq" oldi.

– Shukur aka buzg'unchi, bizni ichishga o'rgatdilar... He, bu kishiga o'xshayman, deb ko'p talantlarning beli sinib ketdi...

– Yolg'on aytyapti, Shuhrat aka, – dedim men. – Mana, o'zi sog' yuripti-ku, beliyam baquvat...

– H-hazillashadi, – deb kuldi Shuhrat aka. – S-seni qilg'ingniyam qilib beradi. Artist bo'p ketadi... Yaxshi. Shunday bo'linglar. Ko'ngilga olmanglar... Mirzajon, kel. Ke, o'tir. Seniyam nafasing yaxshi. Biz sen bilan ko'p suhbat qilamiz. A-aytib beraman... E, palov-ku...

Usmon aroqni ochib, mengayam quydi: konyak ichmasligimni biladi. Keyin Shuhrat akaga iliq bir mehr bilan boqib:

– Bir narsa deysizmi? Nomiga quyib qo'yay, – dedi.

– Ha, ha. Meni... atagan gapim bor. Quy. S-s... Q-qizim, o'tiring. M-meni gapimni eshitib oling siz ham. Man a-aytaman...

Hammamiz u kishiga tikildik... O, Shuhrat aka-ye! Ichida gapi ko'p ekan bu insonning. Dardi deysizmi, hasratimi... Afsuski, duduqlanib so'zlar,

u kishini toliqtirib qo'yishdan harchand cho'chi-maylik, miq etmay quloq soldik.

– Men sizlarni yaxshi ko'raman. Sizlar – mening kelajagim... Adabiyotimizni kelajagisizlar... O-oy-din, Muhammad Ali... A-abdullajon boshqa olam. Man unga qoyilman. "Senga qoyilman" deb she'r ham yozdim. Erkinlar... Sizlar zo'r. Bizdan zo'r... Biz, biz... bir-birimizni yey-yeyishgacha bordik. Qo'rqqoqlik t-tufayli. Yurak oldirib qo'ydik. Jon shirin ekan... Uf... G-gapimmi bo'lmanglar. Bizning ichimizdan s-sotqinlar ko'p chiqdi. Sotqinlik yomon. Urushda bilishadi darrov. U o'lishi kerak. Ular – imonsiz, xudosiz. Sizlar bizday bo'lmanglar, o'xshamanglar bizga. I-iltimos... – Ajab, Shuhrat akaning nigohi yiltiradi. Kap-katta odam, ulkan shoir va nosir bizlarning bir-birimizga sadoqatli bo'lishimizni iltimos qilib, xo'rozqand so'ragan beso'naqay boladek yig'lar edi.

– M-mening hamishagi orzuyim shu bo'lgan... Turmada ont ichganman. Omon chiqib borsam, yoshlarni bizday bo'lmaslikka o'rgatishim kerak... Men mana shunga harakat qilib keldim. Bugungacha...

Shuhrat aka jimib qoldi. Oshga tikilgan ko'zlari taomni ko'rmayotgandek edi. Biz "gaplarini bo'lmaslik" uchun jim turardik. Lekin ko'zlarimiz bir-biriga bir necha bor qadalib oldi. Men Usmonning nigohidan va xiyol bosh chayqashidan: "Ana gap qayoqda ekan. Bizning tarbiyamiz – bu insonning dardi ekan", degan ma'noni uqdim. Va o'zim ham shu fikrga kelganimni bildirdim.

– Bizdan oldingi avlod ham shunday bo'lgan-da, – deb davom etdi Shuhrat aka. – Sotqinlar o'z-o'zlari-dan chiqqan. – Keyin ko'zlari ittifoqo yaraqlab bizga bir-bir tikildi. – Ular ham, biz ham aslida U-unga a-appazitsiyada bo'lganmiz... Ha, ular ham, biz ham ozodlikni, suveren bo'lishni orzu qilganmiz. Ha. Ichimizdan chiqqan sotqinlar ko'paygandan keyin... U-u atay izlay boshladi: oramizga odam qo'ydi. Ozodlik, mustaqillikni – o'-o'sha zamon deb bilganlarniyam olib tiqdilar. A-ana shularni majburlab qo'l qo'yirdi... Bizniyam majburladi, ha. L-lekin biz... uf-f... T-tushundinglarmi? Shunday qilib, yong'in tushdi, ho'l-quruq baravar yondi... Chin shoir

hamma vaqt xalq tarafida bo'ladi, qalbiga quloq soladi. Shuning uchun, bilib bo'lmaydi, bir kuni kelib... Uf-f. Hozir tugaydi gapim. Ishqilib sizlar inoq bo'linglar, ahillik kerak... Bir-biringga mehrlili-oq-qibatli bo'llaring... Man shunda g-go'rimda tinch yotaman. A-arvohim shod bo'ladi. Bizning ozmi-ko'pmi sabog'imiz o'-o'tdi, deyman... Gapni bo'lmalaring... Man hammangni yaxshi ko'raman... Yomon ko'rish lozim bo'lganlarni ham yomon ko'rmayman. Bu yaxshi bo'ladi, natijasi yaxshi... Sizlar ham o'zlaringdan yoshlarga nasihat qilinglar... Quruq nasihatdan ish bilan, qo'ldan kelgan yordam bilan qilingan nasihat s-samarali bo'ladi... Sizlarga umr, sog'liq tilab duo qilaman. S-so'rayman. O'zidan, mening avlodimni panohingda asra...

Biz hammamiz o'rnimizdan turdik. Shu harakatimizdayam, ko'z qarashlarimiz, nafas olishimizdayam ajib bir tantanavorlik, jiddiylik bor ediki, shu alfozda tili kalovlanib qolgan barvasta ustozga ont ichayotgan edik: illo, shu lahzada bu porloq jilmayishli, ko'kragi qalqondek qabariq, uchragan yosh ijodkor borki, boshini silab, ammo yaxshiligini jilla bildirmaydigan bag'ri keng insonni – ijodkorni – ustozni ko'rib turardik.

Shuhrat aka xuddi shu qiyofada qoldilar...

7

Kunlarning birida eshitdimki, Shuhrat aka bu olamdan ko'z yumiptilar.

Uylariga yetib bordik. Olomon! Farzandlari, qavm-qarindoshlar ko'k choponda, taqdirga tan berib mutelik bilan turishibdi. Shivirlashib gaplashishadi.

Bir zamon hovlidan xotin-xalajning yig'isi, uvvos tortayotgani eshilib, odamlar yorildi. O'rtada qolgan bo'sh yerga ichkaridan olib chiqilgan tobut qo'yildi.

Hamma jim. Ko'zlar tobutda. Shuhrat aka ketyaptilar. Boshqa olamga...

Said Ahmad aka ta'sirli bir ovozda yig'lam-sirab so'z aytdi:

– Shuhrat... shuhrat cho'qqisiga chiqqan chog'da ham birovdan bir nima ta'ma qilmadi.

Na orden, medal, na amal kursisi... Yo'q, u adabiyot uchun, xalqimiz uchun beminnat, ta'masiz xizmatlari uchun ko'p azob chekdi... Shuhrat mard inson edi... Shuhrat yoshlarga chin murabbiy, mehribon edi... Qayerdaki, bir adibning boshiga ish tushsa, Shuhrat yordamga borar, uning o'zi ham Shuhratni izlab kelardi. Shuhrat adabiyotni ham, ijodkorlarni ham bag'riga olganday bo'lar... o'zining xususiy mulkiday tuyar, ardoqlar edi... Yoshlar uni otadek ko'rishar, u bir mehribon qiblagohdek ularning boshini silar, ko'magi va nasihatini ayamas edi...

Said Ahmad akaning so'zlarini e'tibor bilan tinglab amin bo'ldimki, Shuhrat akani – safdosh do'stlarini, qamoqdosh hamkasblarini yaxshi bilar ekanlar.

Said Ahmad aka so'zlari oxirida shunday dedilar:

– Shuhrat, azizim, qabringda tinch yot. Bizdan, adabiyotingdan, shogirdlaringdan xotirjam bo'l...

O'sha kuni uyga qaytib kelganimdan keyin divanda yotib, Shuhrat aka bilan uchrashgan chog'larim, u kishining, xususan, Usmon bilan muloqotlari, o'zimga qilgan yaxshiliklari va bir gal yig'laganlari, xullas, xotiramda borini bir-bir eslab ko'z oldimdan o'tkazdim-u, qandoq mehribon insondan judo bo'lganimni, ha, shaxsan o'zim ham judo bo'lganimni, shu onda o'zimni g'oyat g'arib sezayotganimni his qildim.

Keyin Said Ahmad akaning so'nggi – vido-lashuv nutqini eslab, agar mana shu o'ylarga bormagan bo'lsam, Alloh oldida gunohkorman:

“Said Ahmad aka, borgan joyingda tinch yot, dedilar... Attang, bir kun kelib, orqangdan biz ham boramiz, demadilar. Balki ichlarida aytgan-dir... Men, mana sirtimda aytaman: “Shuhrat aka, vaqti-soati kelganda, men ham orqangizdan yetib boraman. Axir, ruhlar tirik! Mening ham ruhim Sizing ruhingizni topadi, albatta. Aytishlaricha, yomon ruhlar ham bo'larkan u olamda... O'shan-dayam, Shuhrat aka, sizning ruhingizdan panoh topsam kerak: panoh topsa kerak mening ruhim ham...”

Siz – barhayotsiz!”

KO‘RKAM SO‘Z

*Ch*in she‘r – ko‘proq odatiy mantiqqa tushmaydigan irratsional hodisa. To‘g‘ri, ijod tajribasida aql bilan puxta o‘ylab bitilgan go‘zal she‘rlar ham uchrab turadi. Lekin asl she‘rlar o‘ydan emas, tuyg‘udan, tuyqus paydo bo‘lgan jo‘sh (ilhom)dan tug‘iladi. She‘rlarda aql bovar qilmaydigan tashbihlarning, hamisha ham mantiq bilan izohlab berish mumkin bo‘lavermaydigan misralarning uchrab turishi shundan. Jo‘shning paydo bo‘lishiga chuqur o‘ylab yurish ham sabab bo‘lishi mumkinligi boshqa masala.

Ilk kitoblari chiqqan bir necha boshlovchi shoirning bitiklari bilan tanishish mendagi chin she‘r g‘ussadan tug‘iladi, g‘ussa uyg‘otadi va shu orqali she‘rxon ko‘nglini tozalaydi, degan fikrni qat‘iyilashtirdi. Ko‘ngillardagi bu tozarish, juda bo‘lmaganda, o‘qirman she‘r bilan tanishayotgan jarayonda kechsa ham foydali. Bir umr tuganmas tashvishlar orasida yashayotgan odam uchun oniy tozarish ham ulkan bir ne‘matdir.

Xo‘sh, yoshgina shoir yigitlarda g‘ussa qayerdan paydo bo‘ladi, buni ular qanday sezadi? O‘ylaymanki, bu savollarga kitob mualliflari ham mondali javob berolmaydi. Zero, shu vaqtga qadar kishilik tarixidagi biror ijodkor bu holning asl sababini aytib berolmagan. Ammo hazrat Navoiyning: *“Ko‘ngil ichra g‘am kamligi asru g‘amdur, Alam yo‘qlig‘i dog‘i qatig‘ alamdur”* hamda *“Ko‘nglum g‘am ila to‘q ayla, yo rab, Ishq ichra meni yo‘q ayla, yo rab!”* deganlari haqiqat. Demakki, poetik iste‘dodga ega odamki bor g‘am-g‘ussa og‘ushida bo‘lishga mahkum. Chin shoirning g‘ami o‘zigagina tegishli, shaxsiy va maishiy bo‘lmaydi. G‘amnoklik – unga Yaratgan tomonidan iste‘dodga ilova qilib berilgan qismat. Chin ijodkor – nokomil va o‘tkinchi bu dunyoga kelib qolgani hamda iste‘dodga egaligining o‘zi bilan g‘ussaning doimiy oshnosi. Shunga o‘xshash hol yosh shoirlarning men o‘qigan kitoblarning ko‘piga xos.

**Qozoqboy
YO‘LDOSH,**
*pedagogika fanlari
doktori, professor*

*1949-yili tug‘ilgan.
Sirdaryo davlat
pedagogika
instituti(hozirgi
GulDU)ning O‘zbek
filologiyasi fakultetini
tamomlagan.
Adabiyotshunoslik
va adabiyot o‘qitish
metodikasiga
oid kitoblar,
darsliklar va besh
yuzdan ziyod ilmiy
maqola muallifi.*

Nurmuhammad AZIZning “**Zarif g’ussalar**” tarzida atalgan kitobi nomi bilan oq she’riyat g’ussaning o’z tuqqan, quvonchning o’gay bolasi ekanini aytib turganday bo’ladi. Suyagi siyosiy hushyorlik bilan qotib, tanglayi sun’iy bardamlik bilan ko’tarilgan kimsalar uchun ilk kitobini chiqargan to’rt muchasi but yigitning bitigini shunday nomlashiyoq – noshukurlik belgisi. U kitobini “Porloq quvonchlar” deyishi kerak edi. Negaki, mustaqil yurtda sog’-u salomat yashayotgan bo’lsa, ota-onasi ham bor, o’qishni bitiribdi, ishi joyida, farzandli hamdir, shuncha narsa kamday, birinchi kitobi bepul chiqarib ham berilibdi, balki qalam haqi ham olgandir? Shunday ekan, “g’ussa”ga balo bormi tarzida “haqqoniy” savol qo’yadi undaylar.

N.Aziz “She’r” degan bitigida she’rga ta’rif bermoq, uning mohiyatini anglatmoq istab:

“She’r – ko’ksingdan tomchilagan qon,

Siyohdan gul yasamoq zavqi” ekanini aytadi. Quyidagi satrlarda asl she’r hamisha tirikligini, o’qigan odamni hayratga solib, shoirining o’limidan keyin ham yashaydigan she’r yozib, o’lishga-da rozi ekanini ifoda etadi:

*Shoirni mahv etar Azroil,
She’r – mangulik, poklik, joziba.
Oh, qaniydi, bitta ShE’R yozib,
Hayratidan o’lsam...
Roziman!*

Shoir “Tun” bitigida she’r ko’proq tun mahsuli ekani, negaki shoir tunda kunlik maishiy tashvishlardan xoli bo’lib, ochun miqyosida fikrlay olishi, ro’zg’orga doir kundalik muammolar chetga surilgandagina dunyo muammolarini hal qilishga tutinishini o’ziga xos tasvirlaydi: *“Tashbeh tutday to’kilar duv-duv, Sen dahosan, kelguncha sahar. Qo’llaringni kishanlar kunduz, Shoirni tun kashf etar faqat”*.

“Bobo” she’rida Nurmuhammad: *“Bobo, men haqiqat izladim, Qabringni izlagan kabi mozdandan”*, – deb yozadi. Shoir uchun haqiqat – boboning qabri va ruhi singari muqaddas tushuncha. She’rda haqiqat izlashning poetik tasviri g’oyat haqqoniy va shafqatsiz aks ettirilgan:

*Mana, cho’kkan qabr,
Xaroba qabr,
Ko’rpa qaviyotgan qari momomday,
Tashqari ko’rimsiz,
Ichkari jannat.*

Do’ppaygan qabrning tashqaridan egilib ko’rpa qaviyotgan kampirga o’xshash ko’rimsizligi, ammo ichkari jannat ekani, chunki momo bir umr yaxshilik qilib kelgani tasviri juda moddiy. Haqiqat qidirgan lirik qahramon jimlikka duch keladi. Haqiqatga eltuvchi yo’lni ko’rsatadigan odam yo’q. Ammo uni ichidagi kimdir haqiqatni yozishga undaydi. Haqiqatni yozishga urinish esa hammaga ham yoqavermaydi:

*Yuragimni o’yib omochday,
Haqiqatni yoz deydi kimdir.
Kafanlikka mengzab bayroqni,
She’r o’qidim, muzlab qoldi zal.*

Ixtiyori haqiqatni yoz deydigan “kimdir”ning qo’lida bo’lgan shoirgina bayroqni kafanlikka mengzashi mumkin. Bunday mengzash – yurt yo’lida fidolikka hozirlik izhori. Ko’nglidan chiqmagan gaplarni aytayotgan shoirning holati: *“Botinim gung, sirtim sayroqi, Sevгим emas, izhorim go’zal”* tarzida betakror aks ettiriladi. Sevgisidan izhori go’zal ekanidan nafratlanayotgan shoir tuyg’usi – haqqoniy va yuqumli.

yetti bandli she'ring "Bobo, Mudom nurli bo'lsin mangu Vataning!" shaklidagi so'nggi misrasida shoirning tasvir mahorati ko'rinadi. U mangu Vatan deganida ham bobosining qabrini, ham yurtini ko'zda tutadi. Bu she'rni o'zidan qoniqmagani odamning ijtimoiy bo'zlovi deyish mumkin.

Olamga o'zgacha nazar bilan qaragan Nurmuhammad Aziz unda boshqalar ilg'amagan holat-u xususiyatlarni ko'radi. "Mart chizgilari" she'rida ayollar bayrami arafasidagi shoir yigit holati betakror ifoda etilgan:

*Quv'gin qilar qishni boychechak,
Yozsa, doston bo'lar ming varoq.
Hayajoni bosilmas hech ham,
Ichimdagi shoir telbaroq.*

Shoir o'z ta'sirchanligi, serhayajonligini nimtabassum bilan ifodalaydi. Aslida uning hayajonlari judayam sababsiz va kulgili emas. Negaki, "Mart osmoni – yig'loqi osmon, Ko'z yoshida poklanur dunyo". Yig'loqi mart osmonining ko'z-yoshisidan poklanmoqchi bo'lgan shoir olamga umid ko'zi bilan qaragani bois o'z holatiga yumor bilan yondasha biladi:

*Tushun, shoir – parilar yerlik,
Guldo'konga uchrab o'tmoq shart.
Atirgulsiz o'qilgan she'rni
Xushlamaydi sakkizinchi mart!*

Odatda she'riyat jonsiz narsalarni jonlantirib, mavhum narsalarni konkretlashtirishni talab qiladi. N.Azizning jonli va konkret ayolni sakkizinchi martga aylantirib, jonsiz va mavhumlashtirgani bu she'rga o'zgachalik bag'ishlaydi. Shoir borliqqa romantik ko'z bilan boqqani uchun uning: "Quyosh, quyoshliging yolg'on-u mubham, Meni kuydirmading bitta qizchalik" tarzidagi iddaosi g'ashga tegmaydi.

"Bolalik sog'inchi" she'ri tazodga qurilgan. Unda shoirning dunyo shumliklaridan xabardor buguni bilan ko'nglida ezgulikdan bo'lak tuyg'usi yo'q bolaligi qarama-qarshi qo'yib tasvirlanadi: "O, bobosandalda yayragan jonim, Qorong'u xonada yop-yorug' dunyo...", "Ruhimni

chavaqlar, bolalikdan so'ng, Yop-yorug' xonada qop-qora dunyo". She'r bolalik ortda qolmagan, balki oldinda turgan manzil, ezgulik o'rmasgan bolalik manziliga yetib bormoq kerak, degan fikr uyg'otadi.

Haqqa, halollikka, g'ururga intiqlik tuyg'usi shoirning juda ko'p bitiklariga xos. "Isfandiyorga" she'ri – o'g'lining o'zidan ko'ra jur'atli, haqgo'y, g'ujurli, mag'rur bo'lishini istagan ota niyati ifodasi:

*Turkular yog'ilar Turkiston uzra,
Mitti yuraklarda uyg'onar g'ujur.
Soliha kelinlar tosholma tusab,
Yana Qodiriylar kelar kun uchun.*

Ayni o'rinlarda ochiq aytish o'rniga ishora qilingani she'ring ta'sirini oshirgan. Unda soliha kelinlar Qodiriyday o'g'lonlarga boshqorong'i bo'lib, tosholma istab qolganligi ishora orqali berilgan. Kelinlarning aynan tosholmaga boshqorong'i bo'lishi – boshi toshdan qattiq, yuragi tog'dan yuksak qodiriylar tug'ish istagi ifodasi. She'rda vatan egasi bo'lmish o'g'ilning otasidan yurakli, dadil, jangari; nodon-u nomardga bo'sh kelmaydigan bo'lishi orzulangani aks etadi:

*Otangga o'xshama...
Yolg'onga tik boq,
Nomard-u nonko'rga, nodonga tik boq.*

"Nasimiy" she'ridagi "Ming yildirki, bizlar farishta, Faqat zamon qotil, Hazratim" yo'sinidagi misralarda millatga xos illatlar kinoya bilan aks ettirilgan.

Shoirning ayrim she'rlarida ifoda g'alizliklari uchraydi. Chunonchi, bir she'rida: "Qunish tortar dov-daraxtlar-da" tarzidagi tasvir bor. "Qo'ni-shish" holat ifodasi, u tortiladigan narsa emas.

Shahriyor SHAVKATning **“Ruhim qushlari”** kitobi ham qator jihatlari bilan diqqatni tortadi. Shoir bugunni kechadan ayro ko‘rmaydi. Katta bobosining o‘n to‘rt botmon yoyini ko‘tarishga qiynalayotgan Yodgorga Alpomishning murojaati o‘zbek millatining bugungi yodgorlarga qaratilgan chorloviga aylanib ketadi:

*Yo ota, deb ko‘tar, ey Yodgor!
Ajdodlaring sarbador o‘tgan.
Bugun boshda ozodliging bor,
Yaxshi ajrat yaxshi-yomonni,
Sendan boshqa ko‘tarolmaydi
O‘n to‘rt botmon O‘zbekistonni!*

Shahriyor she‘rlarining lirik qahramoni o‘tyurak bobolardan ulgu olgan yovqur o‘g‘lon o‘laroq o‘tmishidan iftixor qilib: *“Mening tomirimda qaynayotgan qon – Jahonning yarmini etib nazorat, Tangri inoyati bilan bir zamon Muqaddas Turonni qurgan jasorat!”* – deya hayqiradi.

Iste‘dodi millatning shonli o‘tmishidan suvlangan shoir jonachir bir o‘g‘il sifatida ulusi holatidan ko‘ngli to‘lmaydi. O‘zim-bo‘laychilik, munofiqlik, qo‘rqoqlik, maydalik singari illatlarga yo‘liqqan kimsalar yo‘qolmay turib, millatga ozodlig-u yurtga obodlik yo‘q ekanini ochiq aytadi:

*Yo‘q, jigirim, endi bas,
Qozoningni yig‘ishtir!
Hurlik to‘yib yeyishmas,
Yo‘qsillarga berishdir!
Hali-beri bug‘doy yo‘q,
Mudom tariq eksalar.
Olib yurar bizni Nuh,
Qirilguncha keksalar!..*

Sinov ham odamning o‘zini, ham atrofida gilarni elakdan o‘tkazishi, bu sinovlardan odam bo‘lib, erkak bo‘lib o‘tmoq uchun kishi halovatdan kechmog‘i, erk qo‘shig‘ini bor ovozi bilan kuylamog‘i kerakligi butun keskinligi bilan aks ettiriladi: *“Halovat, sen mendan umidingni uz, Turkular kuylanmas kulib, hiringlab, Turonday vatanni umatgan ulus Tariqday ovozni tururmi tinglab?! Ey turkiy do‘stlarim, Kemamiz uchqur! Yig‘ib qo‘yilmaydi shamolda yelkan. Avvalo, Turonga bir yurak zarur, Yurakki, salmog‘i Turondan ulkan”*. Shavkat Rahmonning ohangi sezilib turadigan satrlarda Turon o‘g‘lonlariga Turonning o‘zidan ulkan yurak kerakligi aks etadi.

Shahriyor – tom ichkin she‘rlarida ham ijtimoiy og‘riqlarini tasvirlashdan tortinmaydigan ijodkor. Uning suyuklisiga qarata: *“Farzandimga aytarsan deya, Tomog‘ingga alla ekarman”* yo‘sinidagi iqrorida umri mazmunini millatining sha‘nidan ayro ko‘rmaydigan shaxs sezimlari aks etgan. She‘rning davomidagi:

*Barchasiga boqqancha loqayd,
Senga ulkan sevgi asradim.
Dil asradim, qorong‘u kecha
Osmoningni yoritar porloq.
So‘z asradim atrokday o‘jar
Va muqaddas Turon kabi pok.*

Ko‘ngil istaklari bir qadar ochiq ifodasi bo‘lgan bu misralar shoirning yuragidan chiqqani bilan qimmatlidir.

Shahriyor ham barcha shoirlar singari ko‘ngil tozaligiga intiladi, uni qo‘msab turadi. Bu tuyg‘u *“Bolalik”* she‘rida shunday ifoda qilinadi:

*Yomg‘irlarga uzoq termulib,
Peshayvonda yotgan bolalik.
Singlisiga choponin berib,
O‘zi sovuqqotgan bolalik.*

*Bolalik bu – qachon, qayerda tugagani
noma'lum ertak...*

Chindan-da, odam qachon bolalik pallasi-
dan umrining o'zga bosqichiga o'tganini bilmay
qoladi. Kimdadir bu ertak juda tez tugaydi, kimdir
uni uzoqroq tinglaydi, kimlardir bir umr shu
ertak ichida yashaydi.

Chinakam shoir aytibgina qolmay, ko'rsa-
tib-u tuydirib ham qo'yadi. Shahriyor bir
she'rida oshiqqa emas, musiqaga ko'ngil
qo'yan suluv haqida yozar ekan, o'qirmanga
ko'nglidagi dardlar musiqasini eshittiradi: *"Siz
yomg'irni yaxshi ko'rasiz, Tinglaysiz tomchi-
lar navosin, Ammo nechun bilmaysiz hanuz
Yuragimning ob-u havosin?!"* She'rxon bu
misralardan ozgina yumor silqib turganiga
tayanib, nekbin tugallovdan umid qiladi.
Lekin she'rning so'nggi bandida bu umid ta-
momila yo'qqa chiqadi:

*Anglashimcha, barchasi tamom,
Ko'nglingiz boshqaga erimas,
Siz yomg'irni yaxshi ko'rasiz,
Motsartni,
Notani,
...menimas!*

Bunday kutilmagan yakun she'rning ta'sir
quvvatini oshirgan.

Shahriyorning qator she'rlaridagi tashbihlar
tasvirni porlatib yuboradi: *"Yor, sandan uzog'lik –
jondan uzog'lik, Yo'lingda muzladim, yonib otash-
dek!"* satrlaridagi otashdek yonib muzlaganlik
ifodasi yoki *"Sen mutlaqo bekamsan, faqat... Faqat
bekam emassan mening!.."* misralaridagi "bekam"
so'zini ikki ma'noda qo'llash orqali bir so'z vosita-
sida ham hayrat, ham alamni aks ettira olgan.

Shahriyor bir she'rida suyuklining tengsiz
ezguligiga o'zining tengsiz yomonligini qarshi
qo'yadi. Bunda shoir odatdagi jabrdiyda oshiq
emas, balki nurday toza ma'shuqaning chekiga
tushib, uning sha'niga dog' bo'ladigan nobop ban-
daligidan xijolatini shunday ifoda etadi:

*Sening ko'zyoshlaring qancha begunoh,
Mening dil hushlarim asosi anduh.*

*Men – Qadr kechasi may ichgan gumroh,
Sen – Kavsar suvida sug'orilgan ruh!..
Ay, hatto tushlari bokira dilbar,
Qaysi gunohingga jazo bo'ldim-ay?!*

Shahriyor dunyo-yu dunning bebaqo,
o'zgaruvchan va buqalamunligini, ne bir ishlarni
orzulagan odamning rejaları vaziyatning sal
o'zgarishi bilan barbod bo'lishini o'ziga xos
yo'sinda tasvirlaydi: *"Vaziyat ustiga yiqildi reja,
Muzaffar ash'orlar etildi g'orat. Fasl bir aksirib
oldi, natija: Kechagi sajdalar bugun – haqorat!"*
Kecha g'olib bo'lgan she'rlar bugun g'orat qilini-
shi, kecha qilingan sajdalar endilikda haqorat
sanalishi, hayotda o'tkinchilikdan bo'lak o'tmas
narsa yo'qligi ta'sirli aks ettirilgan. She'rning
keyingi bandida eng muqaddas tushunchalar
ham vaziyat izmida bo'lib, uning ra'yiga qarashga
mahkumligidan tug'ilgan anduh kuchayib, tan-
qidiy ruh kasb etadi: *"Vatan bu – chopondir yaqosi
sarg'ish, Yo qayta bo'yoqqa kirgan imorat"*. Vaziyat
vatanga emas, vatan vaziyatga moslashtirilayot-
ganidan ulkan norozilik vatanning qayta bo'yal-
gan imoratga o'xshatilishida aks etadi. Shoir
she'rda tojdorlik og'irligi, tojni ko'tarib yurish
oson emasligi, hukmdor nazokatni nazorat bilan
birday olib borolmasa, qadriyatlar almashib keti-
shi mumkinligini tasvirlaydi:

*Inchunin, podsholik kulohi og'ir,
Shart birda nazokat, birda nazorat.
Ertani o'ylaymiz, ertani axir –
Kechagi sajdalar bugun – haqorat!..*

Shahriyorning intim she'rlarida juda go'zal
poetik topildiqlar ko'zga tashlanadi: *"Kiprikla-
ring og'irlashdi jim, Ko'tarmoqqa yetmadi ku-
ching. Yuzlaringga botdi nigohim, Shunda paydo
bo'ldi kulgiching"*. G'ulu darajasidagi bu tasvirlar
o'qirman xayolotiga parvoz bag'ishlaydi. Shoirona
uchqur xayolgina oshiqning ma'shuqa yuzlariga
botgan nigohi suyuklisi yuzida kulgich paydo
qilishini tasavvur qila oladi. Suyuklining go'zal-
ligi, marhamatga moyilligi oshiqda paydo qilgan
eyforiya holati: *"Sharh-u shakli nimadir kuzning,
Noyabrda gulladi ochun"* tarzida ifoda etiladi.

Muhammad SIDDIQ qalamiga tegishli “**Yohu**” she’rlar to’plamida g’oyat ingichka, qo’lga ham, ko’zga ham ilinmaydigan, tuyish ham qiyin insoniy sezimlar tasvirlangan she’rlar ko’p uchraydi. “*Kechaga aylansa rangsiz bugunim*” deb boshlanadi shoirning bir she’ri. Shu birgina misra birvarakayiga ham ruhini kirlatgan bugunidan norozi bo’lib, kechagi toza bolaligini qo’msagan odamning, ham bugunining tezroq ortda qolib kechaga aylanishini istagan kishining holatini ifoda etadi. She’rning davomida shoirning armonlari ulg’ayib borgani aks etadi:

*Bir o’ngirdan sakrab go’dakka do’nsam,
o, undan narida –
tug’ilmagan dil,
yaralmagan yo’qlik qa’riga to’lsam,
so’ngra nafas olib tortsaydim yengil.*

Bu – bekorchilikdan surilayotgan ko’knori-xayol emas, balki tozarishga astoydil intiq shaxs orzusi. Muhammad Siddiqning ayrim she’rlarida shiddatkor va umidbaxsh ruh bo’y ko’rsatadi: “*Bo’g’zimni tig’ misol yirtgan har so’zim Tunlarni lahzada aylagay yorug’*”.

Shoir bir she’rida suyuklisi bergan azoblardan to’yib ketgan chorasiz oshiq tilidan:

*Bu ne xilqat edi?
Ishq tutgan malak*

*bergan iztirobdan topmasam panoh!
Bandang shuncha azob bersa, ne qilay
Sening g’azabingga yo’liqsam, Alloh?!*

tarzida nido qiladi. Yaxshigina poetik topildi qasosiga qurilgan she’rdagi “ne qilay?” so’rog’i “ne qilgum” shaklida berilganda ham mantiqan to’g’ri, ham ifoda ta’sirliroq bo’lardi.

Shoir hamisha o’zini taftish qiladi. Minazidagi illatlardan ozorlanishi, ularni yo’qotmoq istashi, Yaratganga xush keladigan odam bo’lolmayotganidan yozg’irishi she’riy misralarga aylanadi:

*Nasllar g’azabin qo’zg’atsa holim,
ojizlik ko’pchigan bo’lsa qonimda –
Yo Rabbii!
Shunda ham
qismatdan nolib,
qo’rqmay ketayapman nahot yoningga?*

Shoir o’zi, hayotdagi o’rmi, insonlik missiyasi to’g’risida ko’p o’ylaydigan, nega va qanday yashayotgani borasida tinmay bosh qotiradigan fikr kishisi sifatida gunohdan nari bo’lishni istaydi. U mo’min o’laroq gunohkor bo’lib yashagandan ko’ra tug’ilmagan ma’qul edi degan to’xtamga keladi. Tiriklikni ne’mat emas, bandasiga berilgan jazo hisoblaydi: “*Ortiq yashamoqqa yetarmi kuchim? O’lim ham choradek ko’rinmas gohi. Aytgil, meni qaysi gunohim uchun Dunyoga badarg’a etding, Ilohi? Uzlat najot emas ozod bo’lmoq-chun, Qanot yozmoq uchun osmon ham tordir. Nuringdan bebahra yaratilgan qul Iblisning shakliga qadar iqroridir*”. Bu satrlarda Yaratganning marhamatidan bebahralik Iblis kabi la’natga duchorlikdan yomon ekani aks etadi.

Boshqa bir she’rida shoir kirlangan va nafs botqog’iga botgan ikki qiyofali muhitda yashab turib fazilatli bo’lish mumkin emasligini alamli armon bilan tasvirlaydi:

*Na o’lib o’la oldim,
na tirildim tug’ilib,
Yarmim – shayton,*

*yarmim – hur,
Hukmingga ko'ndim, Barhaq!*

O'zining ichiga dunyolardan kattaroq dunyoni joylagan shoir tobora ichkarilab boradi. Ichkarilangani sayin o'zidan qoniqmaslik kuchayib, noroziligi ortaveradi: "...Yarmim – qafas, yarmim – qush, Na tutqunman, na ozod. Yarmim – siyoh, yarmim – qon, Devorlarga sachradim!" Bu satrlar tashqariga alanglayverishdan ko'ra o'z ichiga bo'ylashni xush ko'radigan bugunning kishisi tuyg'ularining ifodasi bo'lgan.

Tangrining jilvagohi bo'lmish ko'ngilga qul bo'lgan shoir bir kun o'zini tozartirib, yorini baxtli qilishiga ishonadi. O'zini poklamay turib, toza tuyg'ular egasi bo'lmish ma'shuqaga o'zini ham ravo ko'rmaydi:

*Ishon, seni baxtga eltaman, gulim,
Yo'llarim bir kuni bo'ladi ravon.
Hozircha ko'ngilning telbavash qulin
Toza hislaringga ko'rmayman ravo.*

Muhammad Siddiq she'rlarining lirik qahramoni – nafsiga urush ochgan ko'ngil odami. U butun va toza shaxsiyat egasi bo'lishni orzularlaydi. Nafs va muhit bunga imkon bermaydi. Imon butunligiga intilgan dard odami sifatida nafsini parchalashga intilib: "Poyingga to'kilmoq istayman hargiz, Asrayman yoshimning tiniqlarini. So'qir ko'zlarimga sanchaman hanuz, Nafsimning bahaybat siniqlarini", – deb yozadi. Bu misralar ko'zining tiniq yoshlarini yor poyiga to'kishga chog'langan, bunga to'siq bo'lgan nafsini parchalab, uning siniqlarini ezgulikni ko'rmagan so'qir ko'zlarga sanchishni istagan tozarish yo'lidagi odamning anduhlari ifodasi bo'lgan.

Shoir "O'tinch" she'rida sukut izlagan, o'z ko'ngli bilan yuzma-yuz qolganda, nafsga egilgan qaddini chin ishq tilkalashi kerak bo'lgan kishining ruhiy holatiga munosabatini aks ettiradi:

*Mayli, o'z holiga qo'ying ayni dam,
egilgan qaddini ishq tilkalin.*

*To'yib sukutlansin,
axir, aynigan
kalomlarga to'ldi Yofas o'lkasi.*

Shoir lirik qahramonning Yofas o'lkasi bo'lmish turkiy dunyoning shonli bobolariga loyiq bo'lish istagini shunday ifodalaydi.

Muhammad Siddiqning she'rlarida quloqqa zarb bilan uriladigan shovqin emas, balki ko'ngil pardalariga mayin suykaladigan g'amdandan namiqqan un borday. O'zi, o'zgaralar va olam to'g'risida tinimsiz o'ylanib, bularning tutumlariga baho berishga uringan kishida anduhdan o'zga tuyg'u, yitib ketmoqdan bo'lak istak bo'lishi mumkinmi? O'tkinchi dunyoning tengsiz saodat sanaguvchi kishilar uchun baqoga ketmoqni fanoda qolmoqdan afzal bilgan kishi tuyg'ularini qabul qilish unchalar oson bo'lmaydi. Shu bois shoirning: "Mana, shu holimcha ulkan bardoshman, Kulim ham qolmagan ortiq yonmoqqa. Bir bor o'lmoq kammi birgina boshga? Lomakon qoldimi faqat qo'nmoqqa?" yo'sinidagi ingroqlarini yosh shoirning oliftaligiga yo'yish hech gap emas. Holbuki, oxiratni shunchaki ma'juz emas, balki chin borliq hisoblagan o'y odami dunyoga kelgandayoq qarib bo'ladi. Va tug'ilgan kунidan ketmoqqa tayyorlana boshlaydi. Hayotning hikmati ham shunda. Muhammad Siddiqning:

*...Men! –
Nafsin yengmagan bir motamsaro,
Intiho sharpasin xayol suraman!
Keksaygan shoir va yosh odam aro
Jon talashib yotgan tirik murdaman*

satrlari toza ko'ngilning chin iqrorlaridir. U dunyoning bosh-u adog'ini o'ylaydigan shoir sifatida dunyo qadar keksaygan, ayni vaqtda endi hayotga qadam qo'yib, intiho sharpasin xayol surayotgan yosh odam ekanini arz qilmoqda. Bugun jamiyatda ana shunday o'ylar girdobidagi odam shakllanayotir. Hayqiriqsiz, ko'pchiligi nido va munojotdan iborat bu she'rlar ana shunday odamlar ko'ngilining siniqlari...

“Bo’zla endi, bo’zto’rg’ay” kitobining muallifi **Najmiddin ERMATOV** o’ziga xos fikrlashga intiladi. Hayot hodisalariga o’z ko’zi bilan qarab, uning hech kim ilg’amaydigan jihatlarini ko’rib, xayolga kelmaydigan xulosalar chiqaradi. Adabiyotning necha mingyillik tarixidan ayonki, dunyodagi barcha oshiqning tamsilchisi bo’lmish shoirlar hijron azobidan yozg’iradi. Najmiddin esa visolni rad etgan ilkinchi oshiqdir:

Kelma!

*Sog’inchni o’ldirar sening tashrifing,
Diydorga to’yishdan qo’rqaman, kelma.*

Kelma!

*Hijroning ovchisi bo’lgan visolga,
O’ljasin berishdan qo’rqaman, kelma.*

Kelma!

*Bir olam baxt bilan kelarsan, kelsang,
Men baxtli bo’lishdan qo’rqaman, kelma.*

Kelma!

*Mana shu dard bilan, gulim, tirikman,
Davodan o’lishdan qo’rqaman, kelma.*

Qanchalar kutilmagan bo’lmasin, shoirning xavotiri, iztiroblari o’ylab topilmagan, ular – tomoshaga, ko’zko’rsinga emas, chin tuyg’ular.

Odatda, shoirlar mehr ko’rsatib ko’ngil so’raydigan dildorga zor-u tashna bo’lib she’rlar bitishadi. Najmiddin esa ko’nglini so’ragan yordan yozg’irib unga: *“Faqat so’ramaysan, So’ray olmaysan. Mening yana bitta azobim bordir – Yaratgan yaratgan, ey, tengsiz dildor, Hijronga*

evrilgan umr yo’limda – Mening sen sig’magan peshonam ham bor” – ekanini eslatadi. She’rdagi *“Yaratgan yaratgan, ey, tengsiz dildor”* satridagi tajnisi takrir bitikka alohida tarovat bag’ishlagan.

Shoir bitiklarida tuyg’ular qarama-qarshiligi tasviri yetakchilik qiladi. She’rlarida ko’proq o’zini izlab, topish va anglashga urinib, iztirob chekayotgan odam talpinishlari aks ettiriladi:

Bulbul sayrog’ida visolga umid,

Kuygan ko’kayimga botmoqda tig’day.

Ertamni ko’rmakka ochilgan o’shal

Ko’zim kosasida uzataman may.

Bo’zla o’zing, bo’zto’rg’ay.

Oldinda nima bor – ilon yutgan yo’l,

Imkon yo’q, qaytib ham bo’lmaydi izga.

Anduhga chayilgan uzu-u-un umrda

O’luv bittaligi kam bo’ldi bizga.

Bo’zla endi, bo’zto’rg’ay.

Sirtan qaralganda, she’rda bir-biriga bog’lanmaganday tuyulguvchi tamsillar qo’llanishi shoirning niyatini to’laroq ochishga xizmat qilgan. Bulbul sayrog’iga joy bo’lgan visoldan umid bilan ertani ko’rmoq umidida ochilgan ko’z o’rtasida mustahkam aloqa bor. Bu bog’liqlikni payqagan ko’ngil odamida bir marta emas, qayta-qayta o’lish iztirobi mavjud va uning bo’zto’rg’ayini bo’zlashga chorlashi rost.

Shoirning quyidagi she’rida aks etgan muham tuyg’ular yoqimli samimiyati bilan o’qirman ko’ngliga ta’sir qiladi: *“Sen yoqtirgan yomg’irlar yog’di, Oynaga urildi vido shitiri. Uyasi buzilgan qushday ruhimni Ololmadim uyga kiritib”*. Yor yoqtirgan yomg’irning yog’ishi visol belgisi bo’lishi kerak edi. Najmiddinda u *“vido shitiri”*. Uyasi buzilgan qushday chirqillayotgan ruhni shu bois uyga kiritib bo’lmaydi. She’rning keyingi bandida hayot ko’pincha so’raganingni bermasligi juda hayotiy aks ettirilgan:

To’r tashlab o’tirdim baliqchi cholday,

Bisotimda qolgan xo’ragim jondir.

Tilla baliqnimas, duridan ayri,

Tutib qaytayapman chig’anoqlarni.

Jonini xo’rak qilib to’r tashlasa-da, unga duridan ayri chig’anoqdan boshqa narsa tushmasligi oshiqning azaliy qismati. Pushkin ertagidagi noshukur kampir nochor baliqchi cholini qiyna-

gani kabi kampir timsolidagi visol ham oshiqni tiriklay yurgizib qo'yishi mahol. She'riyat tarixiga visolni kampir qiyofasida tamsillash tajribasini Najmiddin olib kirdi deyish mumkin:

*Bu kampir o'lmadi, tinchitmas meni,
Boriga ko'nmagan bu kampir – visol.*

Gar tirik bo'lsa u,

Ushbu dunyoda

Mening ham tirikday yurmog'im mahol.

Sirtidan olifalikka bitilganday ko'ringan bu satrlarda hayotning haqiqati aks etgan. Chunki visol hech qachon boriga ko'nmaydi va oshiqni yangi iztiroblar sari yo'naltiraverishini shoir ta'sirli ifodalay bilgan.

Najmiddin ko'p o'rinlarda jonlantirish va shaxslantirish san'atidan mahorat bilan foydalanadi. Bir she'rida: *“Sentyabr tig' urdi avgust ortidan, Yaproqlarga sachrab ketdi qon. Holsizlangan quyoshni sudrab, Ketib borar edi saraton”*. Bu tasvirlar shunchaki kuzning topib qilingan betakror manzarasigina emas. Bu yerda chigaldan-chigal insoniy munosabatlarga ishora ham bor.

Ishq insonni yuksaltirishi, suyuqli yorga muhabbat aslida Biru Borga muhabbat ekani ko'p aytilgan. Najmiddin bu holatning o'ziga xos bosqichlarini aks ettirishga uringan: *“Bir qiz keldi xayoldan chiqib, To'rt tomonim misli ko'k edi. Osmonlarga ketdim yiqilib, Turmog'imga imkon yo'q edi”*. Bu tasvirlarda ko'nglidan muhabbat joy olgan yigitning ko'tarinki romantik holati aks etgan. Unda sevgi qudrati sabab barcha tarafni osmon bilib, xayolan uchib yurgan oshiq holati ishonarli chizilgan. She'rning keyingi bandida sevgisining darajasi yuksalib, ishq yerdagi go'zaldan ham nariroqqa yo'nalgan oshiq holati tasvirlanadi:

Bir so'z keldi kelmagandayin,

U qiz kutdi, men ichga yutdim.

Faqat ishqni o'yladim, yo Rab,

Ul suluvni butkul unutdim.

Shoir mantiqiy qarshilantirish orqali ko'zda tutilgan ma'noni chiqarishga erishadi. She'rda majoziy ishq haqiqiy ishqqa eltadigan ilk bekat ekani shu yo'sin ta'sirli ifodalangan.

“So'rov” she'rida shoir chin insonga xos azaliy sifatlarga muvofiq adolatsizlik, zulm va haqsizlikka qarshi kurasholmagan kishining

qalb nidolarini aks ettiradi: *“Hayronman, ne uchun Haq demas tilim, Yoki o'chirdimmi dildagi cho'g'ni? Nega ko'nayapman haqsizlikka jim, Menga bir qaranglar, o'lganim yo'qmi?”* Alamga yo'g'rilgan bu o'tli satrlar Haq va Haqiqat oldidagi burchini uddalay olmagan shaxs tuyg'ularining alamli ifodasidir. Boshqa bir she'rida millatni ozod, vatanni obod ko'rmoqni orzulagan, ammo orzulari armonga do'ngan yurtsevar kishining dardchil anduhi mayin aks ettirilgan:

Xazonlar tovlangan kunbotar vaqti,

Shu g'amnok vatanning kuzgi bog'ida,

Quloching keng yoyib,

(Qizni quchganday)

Bu bir kam dunyoning mangu ohini

Qu-u-u-chsang.

Shoirning g'amnok vatan va hamisha biri kam dunyoning mangu ohini qizni quchganday quchish istagi ifodasidagi samimiy va ichkin dard o'qirman-ni-da asarlaydi. Tashvishi tuganmas hayotning tushovlaridan qutulib, jism istaklarini kiyimday yechib tashlab, kuragidan qanot chiqarib yuksaklarga uchib ketish orzusi so'nggi bandeda g'oyat jozibali tasvirlanadi: *“Ishonsang, Hech yo'qsa, tush ko'rsang shunda, Sendan tushovini yechsa bu hayot. Jimingni kiyimday yechib tashlasang, Kuragingdan chiqsa bir ulkan qanot. Ke-e-etsang”*. She'rdagi so'nggi so'zning berilish shakli va ohangi qadimiy hamda ushalmas orzuning audial moddiylashuvi ifodasi bo'lgan. She'rdan armonning dardchil ohangi silqib turadi.

Bir she'rida Najmiddin o'zining ko'zga tashlanmaydigan, biroq bilmaydigan va talab ham qilmaydigan, ammo bajarmasa bo'lmaydigan azaliy missiyasini hech qanday poetik bo'yoqlar hamda tinish belgilar yordamisiz chizadi:

dunyo –

oxiriga yetmagan chiziq

naryog'i yo'qsizlik

ammo unda yurardi ajab

bir qalbi siniq

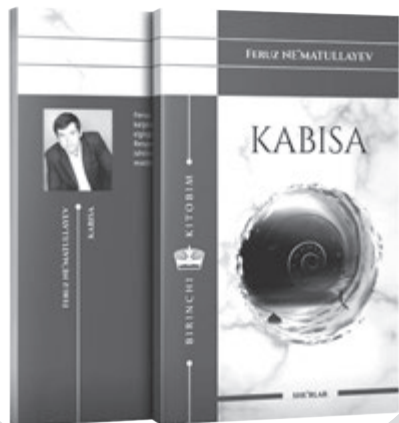
yig'lardi tinmay

shoir edi u

she'r yozar edi

chiziqning davomi haqida.

Shoirga bosh vazifasi – dunyoning azaliy kemtiginini to'ldirmoq nasib etsin!

Feruz NE'MATULLAYEVning "Kabisa"

deb nomlangan kitobidagi bir qarashda tushu-narsizday tuyuladigan ilk she'rd a vatanga jon bag'ishlab, chinakamiga tiriltirish, uni tashqarida yotgan tuproqdan odamning yuragidan joy olgan tuyg'uga aylantirib ichkariga kiritish orzusi ortiq-cha jimjimalarsiz aks ettirilgan:

Rasm soling.

Yurak soling suratga.

Bir his soling –

Qarog'lardan tomchilasin yosh.

To'rt devor oralig'ida o't olsin yurak –

Vatan –

Quyosh!

Razm soling...

Feruzning boshqa bir she'rida katta hayot yo'lining boshida taraddudlanib turgan kishining chigal ruhiy holati manzarasi chiziladi: "Xayolotga cho'kib bordim – tor yo'lak, Yo'l juda uzun. E voh! Tuman aro yashasam kerak Yolg'iz bir o'zim". Tun, tuman lirik qahramon kechirishi kerak bo'lgan hayotning ramzi, juda uzun tor yo'lak esa u yashab o'tadigan siqinti umr. Lirik qahramon ham shu yo'ldan o'tishga mahkumligidan iztirobda.

She'rlarida Feruz erk, muhabbat, haqiqat istagan ko'ngil holatlarini ifodalashga urinadi. Aksariyat bitiklarida ana shu yuksak tuyg'ular yetishmayotganidan ozurdaligini ifoda etadi:

Siniq derazadan boqadi olam,

Siniq derazadan cho'kib kelar tun.

So'niq ko'zlarimda balqiydi jola,

Siniqlik ortida cheksiz ERK tutqun.

*Osmon ko'rinadi dengiz aksida,
Tazallum qa'ridan taralar sado:
"Dunyo haqiqatning boshini egar,
Tiriklik – arosat, yashamoq – azob!.."*

She'rda odamning siniq bo'lsa-da derazadan olamga emas, balki olamning siniq derazadan odamga boqayotgani, tun ham ana shu siniqlik orqali kirib kelgani, erkning tutqunligi sabab lirik qahramonning so'niq ko'zlarida jola balqishi tasvirlanadi. Butun boshli olam bosh suqqan, cheksiz tun esa kira olgan joydan erkning o'tolmasligi "Dunyo haqiqatning boshini egar, Tiriklik – arosat, yashamoq – azob!" – deya nido qilishga asos berishi ta'sirli aks ettiriladi. Tovushlar ohangdoshligi iztiroblar izchilligi tasviri bilan uyg'unlikda she'rga o'zgacha joziba baxsh etgan.

Shoir ayrim she'rlarida tafsilotlarga berilmalikka, fikrini aytib o'tirmay, ishora bilan cheklanishga intiladi: "Yomg'ir yog'ar, odil hakam yo'l – Ikki ayro loy kechilgan iz". Bu satrlar zamiridagi ma'noni topish uchun o'qirman aqlini bir qadar zo'riqtirishi kerak bo'ladi: lirik qahramon yomg'irli kunda suyuklisi bilan uchrashdi. Lekin uchrashuv visolga emas, ayriliqqa olib keldi. Buni loydagi bir-biridan ayro izlar qolgan yo'l ochiq ko'rsatib turibdi. Bu xildagi bitiklar interfaol xususiyatga ega bo'lganidan o'qirmanni-da o'ylanish va izlanishga undaydi.

Ko'proq mayin tuyg'ular ifodachisi bo'lgan Feruz o'zining ba'zi she'rlarida yoniq sezimlarni hayqiriq-la ifoda etadi: "Yashamak mushkul ish, tiriklik Naqadar achchiq va azobli. Sen – shamol... Men – shamol... Shamol – ERK... Rutubat madhidek hayotim. Yashadim – isyonni qo'zg'adim, Izmimni topshirdim o'zlikka. So'zlarim yulduzdek sochilib Yondirdi. Chatnadi muzliklar". Bu o'tli misralar o'zini anglash istagida rutubat madhidek achchiq va azobli hayotga erk shamolini kiritish orqali isyonni qo'zg'agan, so'zlari muzliklarni yondirgan otashqalb shaxs tuyg'ularining ifodasidir. Bunday sifatlarga ega shaxs-gina: "Bandaman, o'lsam-da qachondir Zulmatni pichoqlab o'larman", – deya oladi.

Shoir ko'pincha odatiy holatlarni kutilmagan yo'sinda tasvirlash orqali o'qirman ko'nglini zabt etishga urinadi:

*Dalaga quloq il, kuylar tabiat,
Yana ko'rishgaymiz, ko'z yoshlar nechun?
Muhabbat – ehtiros, ehtiros – uyat,
Qachondir qaytarman uyalish uchun!*

Yig'layotgan sanamni ovutishning bunday yo'sini tasviri she'rga o'zgacha joziba bag'ishlagan. Muhabbatning ehtirosligi chin, ehtirosning uyatligi ham chin. Oshiqning suyuklisiga qaytish istagida ekani ham chin. Shuncha chin holatlarining bunday shakldagi iqrori esda qoladi. Shunga o'xshash tasvir tarzi Feruzning: *"Fikr yorug'likdek qarodir, Yoshlik qarilikdan ham qari"* singari paradoksal fikrlash mahsuli o'laroq yaratilgan bitiklarida ham yaqqol ko'rinadi.

Oshiqib yozganidan bo'lsa kerak, Feruzning

she'rlarida so'zni o'rinsiz qo'llash holatlari tez-tez uchraydi. Bir she'rida: *"Sen mendan tobora yana olisda"*, – deb yozadi. Boshqa bir she'rda esa:

"Qurolidan ayro uchqurlar

Izlagancha ketdi quyoshni" tarzida tushu-narsiz so'z ishlatadi. Shoirning: *"Yo'l boshlagan yuz dumli g'ardek"* ifodasida mantiqsizlik ko'rinib turibdi. Kitobda: *"Shaxs qaytadi, o'lik tafovut Tiriklikka qilar qaytariq"* singari ko'rinishdan original-day, ammo nima deyilmoqchiligi mutlaqo tushu-narsiz misralar anchagina. Boshqa bir she'rdagi: *"Yelkamga yuk tashlar so'nggi bor Taqdir sochim silab, og'rinib"* satrlarida ham mantiq buzilgan. Negaki, agar taqdir og'rinsa, sochni silab o'tirmaydi, balki boshga uradi.

Shoir Niyatillo ELBEKning **"Ko'nglimdagilar"** kitobidan hamisha ne bir yuksak orzular yetovida yurguvchi qoniqmas odam ko'ngil holatining ifodasi bo'lgan she'rlar joy olgan. Chunonchi, *"Aprel"* she'rida samo holati lirik qahramonning kayfiyati bilan muvoziy tasvirlangan:

Samo

*Bag'rim kabi kengdir, qalbim kabi bo'sh,
Tongda quyosh yolg'iz, tunlar oy jimdir.
Huvillagan ko'kda darbadar kezsam,
Ko'zim uchib borar, uchramas kimdir.*

Mubham bir ozurdalik bilan boshlangan she'r qahramonning mavjud holatga isyoni, ertangi kuniga ishonchi sabab tobora umidbaxsh ohang kasb etib boradi: *"Aprel. Hamon vujudimga kirolmas bahor, Ammo qahratonga umrimni bermam.*

Ichimni to'ldirgin, Tangrim, sujudga, Yuragimdan chiqib ketguncha fevral". Garchi aprelda ham vujudiga ko'klam kirolmayotgan bo'lsa-da, shoir umrini qahratonga bermoqchi emas. U yuragidan fevral – sovuqlikni quvib chiqarishda Tangri marhamatidan umid qiladi.

Niyatilloning she'rlarida sevishtan ko'ngillar o'rtasidagi tushuniksiz va chigal munosabatlar o'ziga xos tarzda aks ettiriladi. *"O'rindiq"* she'rida bir-biriga intizor ko'ngillar holati samimiy tasvir etiladi:

Gumonlarni itqitib chetga,

Unutgancha dunyo o'yini,

Nigohimiz jim so'zlashardi.

Biz tinglardik ishqning kuyini.

She'rda ishq ahli uchun dunyoda o'zlaridan boshqa hech kim yo'qligi ta'sirli aks ettiriladi. *"Layli va Majnun"*da hazrat Navoiy: *"Sen bo'lsang-u men jahonda mavjud, Bo'lsa yana koinot nobud"*, deganlari singari *"O'rindiq"*ning qahramonlari uchun ham bu cheksiz olamda o'zlaridan bo'lak hech kim yo'q ekani esda qolarli yo'sinda ifoda etilgan: *"Tamom. Qonun buzilgan edi, Uzilgandi uzviylik to'liq. Zamin uzra faqat qolgandi: Dunyo, biz va yolg'iz o'rindiq"*.

"Ketdim" deb atalgan she'rda ma'shuqasini tark etishga majbur bo'lgan oshiq xayolidagi suyuklining chigal ruhiy holati aks ettiriladi:

Ketdim...

Seni tashlab xayollar bilan,

Ko'klardan tushganding, ko'kka sovurdim.

*Va yana javobsiz savollar bilan,
Tirik xotiralar bilan ovunding.*

Juda chiroyli boshlangan she'r, afsuski, ancha jo'n tugallangan. Shoir she'rga salmoqli ma'no yuklay olmagan. Ikki sevishtan ko'ngilga doir kattagina fojia yengilgina bir ovunch bilan yakun topgan.

Shoir "Salomni unutilib qo'ydim" she'rida o'z minazida kechayotgan yoqimsiz ma'naviy evrilishdan qiynalayotganini aks ettirar ekan, qismda butunni ko'zda tutadi. Ya'ni bunday evrilish butun jamiyat ahliga xosligini ko'rsatadi:

*Ko'chalar g'uvillar, lek odamlar jim,
Jimlikka singaman ingraydi dilim,
Qadamda qarzga botgaydir tilim,
Men salom berishni unutilib qo'ydim.*

Arzimasday ko'ringan holat tasviri o'z ma'naviy ildizidan tobora uzoqlashib borayotgan etnos holatidan ogoh qiladi.

Niyatillo Alloh ishq bilan asarlanishni orzulaydi. O'zini unutilib, qurbon bo'lishdan-da cho'chimaslik darajasidagi yuksak tuyg'ularga egalik qilishni istaydi. U Tangriga munojot qilib, yer sanamigagina bo'lgan muhabbat uni qoniqtirmayotgani, buyuk bir ISHQning yo'qligi hayotini rangsiz qilayotganidan yozg'iradi. Shoir ko'nglidagi bu holatni: "Qalbimga singdirgil halovat ta'min, To'ldirma mayliga dunyomning kamin, Ortiq ko'tarolmam ishqsizlik g'amin, Oddiy sevgidan ishq qurib charchadim" tarzida ifoda qiladi.

"Dengizni sevasan" she'ridagi: "Men mavjlari ulkan dengizman, Boshim Senda, poyonim hadsiz. Sensiz men eng mashhur yolg'izman, Sog'inchlari cheksiz, sarhadsiz" satrlarida sevishtanlar munosabatlaridagi chigalliklar va muhabbat odamni yuksaltirishi, unga baland tuyg'ular baxsh etishi samimiy tasvirlanadi. Bitikning so'nggi bandida suyuklisi qalbini zabt etish istagi shoir tomonidan nekbinlik bilan kuyulanadi:

*Tun. Jimgina orom olasan.
Tong. Dengizga aylanaman, sen
Ummonlarni sevib qolasan!
Men sochilib ketaman tamom!*

"A'zam O'ktamga" she'rida Niyatillo millatning shoiri qanday bo'lishi kerakligi haqidagi o'ylarini marhum shoir obrazi tasviri orqali ifoda etadi:

Ilk bora ko'rdim men nazmning kuchin,

*She'rlar yozib qog'oz yondirgan qo'lni.
Ketarda yengilroq jon bermog uchun,
Tanlab yashadingiz og'irroq yo'lni.*

Bu satrlarni yosh shoir o'zi uchun ham ijodiy shior qilib olgan, deyish mumkin. U o'zining ham qog'ozni yondirar darajadagi o'tli she'rlar yoza olishini orzu qiladi. Niyatillo ayrim she'rlarida esda qoladigan favqulodda tashbihlar qo'llay biladi: "Lablarim gullaydi isming eslasam!"

"Oq yo'l!" she'rida chin sevgining qadriga yetmagan suyukliga oshiqning mardona munosabati aks etgan. Shoir chin oshiqning asl tuyg'ulari xorlanishini istamaydi. She'ming lirik qahramoni - o'z qadrini biladigan shaxs. U suyuklisidan yozg'irmaydi, unga yomonlik tilamaydi: "Mendan ketmog istasang, oq yo'l, Ketma, deya tutmam qo'lingni. Sen quyoshdan uzoqlashyapsan, Xudo yorug' qilsin yo'lingni". Suyuklisidan ayrilish oshiq uchun og'ir qismat, lekin chin oshiqqa ishqning qaysidir bekatigacha boradigan yo'lovchi emas, balki hamishalik manzilga intiladigan yo'ldosh kerak:

*Ketmog'ing-chun ochaman eshik,
Yuragimning qat-qatlaridan.
Sen shunchaki yo'lovchi bo'lib,
Ketding ishqning bekatlaridan...*

Bu shoirning ayrim she'rlarida ham so'zni o'rinsiz qo'llashday kamchilik uchraydi. Chunonchi, "Tortib ketib shoiriligimga, Qo'msay boshlar qishloqi qalbim" kabi tumtaroq misralar, "She'rlarimni bog'ladim senga" yo'sinidagi noto'g'ri ifodalar, "Zulflaring gajakdir tutgil doringni" singari ohanjamali qaytariqlar yaxshigina bitiklar saviyasini tushirishga olib keladi. Shuningdek, kitobga nomi chiqarilgan "Ko'nglimdagilar" bitigiga taniqli shoira Farida Afro'zning "Dilimdagilar" she'rining ohangi urib qolganday tuyuladi...

Yozuvchilar uyushmasi tomonidan iste'dodli ijodkorlarning ilk kitobi xolis tanlanib, ko'p nusxada chiqarilishi va tegishli ta'lim maskanlariga tekin tarqatilishi tahsinga loyiq yumush. Biz tahlilga tortgan barcha shoirlar kitobining saviyasi tanlov juda adolatli bo'lganini ko'rsatadi. E'tibor qilgan bo'lsangiz, maqolada "yosh shoir" degan birikmani kamroq ishlatishga urindik. Chunki bu kitoblarning mualliflari o'zini tutib olgan, nimani, nega yozayotganini biladigan ijodkorlardir.

АДАБИЁТ — СЎЗГА ЖОН БАҒИШЛАМОҚДИР

Мирзо КЕНЖАБЕК

1956 йили Сурхондарё вилоятининг Сарийосиё (ҳозирги Узун) туманидаги Меҳнат қишлоғида туғилган.

1974–1979 йилларда Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)нинг Журналистика факультетида, 1999–2001 йилларда Имом Бухорий номидаги Ислоҳ институтида таълим олган.

Шоир, таржимон, журналист, исломий китоблар мусаннифи Мирзо Кенжабек 2017 йили “Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган ёшлар мураббийи” унвони билан тақдирланган.

Шеърый китоблари:

“Мактубларим” (1982), “Қуёшга қараган уй” (1983), “Муножот” (1986), “Шарқ тили” (1988), “Баҳорим еллари” (1999) “Хушхабар” (2018).

Тарихий-маърифий, тасаввуфий ва тазкира китоблари:

“Термиз тазкираси” (2001), “Буюк термизийлар” (2017), “Ҳазрати Қусам ибн Аббос – Шоҳи Зинда” (2017), “Бобур Мирзо асарларида арабий матнлар”

(2018), “Муршиди комил ҳикматлари”, тасаввуфий-фикҳий асар (2004).

Адабий-ирфоний китоблари:

“Дунёнинг муршиди”: ҳазрати Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг “Рисолаи Волидийа” асари Заҳириддин Муҳаммад Бобур қаламига мансуб назмий таржимасининг қисқа шарҳи (2004), “Рисолаи волидийа назмий таржимаси ва шарҳи” (2019), “Ошиқ Машраб ва тасавуф олами” (2019), “Ёшларга дил сўзларим” (2020).

Фикҳий-маърифий китоблари:

“Эътиқоф” (2005), “Қабристон зиёрати одоби” (2005), “Мубайян, ва насрий баёни” (Заҳируддин Муҳаммад Бобур ҳазиналари), “Анворул-маносик” – Ҳаж фатволари мажмуаси, Ёрқинжон қори Фозилов таржимасида мусаннифлар жамоаси билан бирга нашрга тайёрланган (2014), “Энг гўзал саловотлар” (2015, 2017).

Адабиёт, айниқса, шеърят шундай нарсаки, хоҳласангиз ҳам, хоҳламасангиз ҳам шуҳрат қозонишга сабаб бўлаверади. Лекин иждокор шуҳратнинг кетидан қувиб, енгил-елги мавзуларга берилса, халққа, адабиётга, хусусан, ўз-ўзига катта зарар еткази.

Иждокор учун фақат болалик хотиралари ёки маҳдуд туйғулари етарли мавзу бера олмайди. Иждокор асл ватан фарзанди бўлиши, халқини буюк ғоялар билан таъминлаши, инсонларга юксак фазилатлардан сабоқ бериши учун ўз ватани, ўз халқи тарихини ўрганиши зарур.

Кайнаб турган бир қозон таомга бир томчи қон томса, уни ҳаром қилганидек, бир-икки нолойиқ лавҳа бутун бошли китобни қадрсиз қилиб қўяди.

Хақиқий иждокор коинотнинг яралиши ва Абул-башар, яъни башариятнинг отаси бўлмиш Одам алайҳиссаломнинг яралишидан бошлаб, инсоният тарихини, маданиятлар, адабиётлар, динлар ва тиллар тарихини яхши ўрганиши зарур. Бу билими қаламкашни кенг тафаккур юритишга, мавзу қамровининг кенг бўлишига имкон пайдо қилади.

Ўрни келганда исломий илм ҳукмларини эслатиб ўтишимиз ҳам манфаатли бўлади. Огоҳ бўлайликки, ўтмишдаги бирор гуноҳимизни Аллоҳ таоло кечирган бўлса, биз ўз тилимиз – ўз қаламимиз билан уни мақтанганнамо бўлиб эсласак, Ҳақ таоло уни қайтадан номаи аъмолга ёздириб қўяди. Бу – тил офати ва қўл офатидир.

Хар бир жабҳада сизга ўргатилмайдиган, ҳар бир тафаккурли қаламкаш ўз фаросати, ўз заковати билан билиб олиши зарур бўлган ҳақиқатлар бор. Қаламнинг қоғоз устида тўғри юриши, иждокор ўз виждонига мувофиқ яшаши учун жаҳон сиёсатини асл ҳақиқатлари билан билиш зарур.

Ибратли китоблардан бирида шоирлар ҳақида қизиқ ривоятлар келган. Бир шоирнинг ёшликдаги севгилиси от ёки туя миниб унинг кўчасидан ўтадиган бўлибди. Шоир оҳ чекиб: “Сени кўргандан кўра кўзим кўр бўлгани яхши!” дея шеър битиб, охири уйқуга кетибди. Ўша кеча ҳеч тонг отмас эмиш. Шоир уйқуга тўйиб, қачон кўзини очса, ҳамон қоп-қоронғи экан! Кечанинг бунча узоқ чўзилганидан ажабланган шоир охири ғала-ғовурдан уйғониб, уй аҳлига: “Тонг отмадимми?” деб нидо қилибди. Уйдагилари ҳайрон бўлиб: “Ахир, тонг отганига неча соатлар бўлиб кетди-ю, сиз ҳамон жойингиздан турмайсиз!” дейишибди. Шоир: “Ахир, ҳаммаёқ қоп-қоронғи-ку!” дебди. Уйдагилари: “Во ажаб! Ахир, қуёш ёйилиб кетган, ҳаммаёқ ёппа-ёруғ-ку!” деса, шоир кўзи кўр бўлиб қолганини шунда англаган экан.

Баъзи санъаткор шоирларга тақлид қилиб бўлмайди.

Абдулла Ориповга тақлид қилган киши уятга қолади, унинг ҳар тарафидан улуғ шоирнинг кийимлари кўриниб туради.

Рауф Парфига тақлид қилган киши тез фош бўлади, ясама шоирга ўхшаб қолади. Ўзини ўзи хижолатга қўяди.

Абдували Қутбиддинга тақлид қиладиган кишининг ўзини расво қилишдан бошқа чораси йўқ. Абдували шеърятни руҳ жилваларидир. Улуғ Нақшбандийлар маърифатининг нурларидир. Абдувалининг шеърлари “Бир шеърий санъат қилайин” деб ёки “Бировни қойил қолдирайин” деб ёки “шуҳрат топайин” деб битилган мисралар эмас.

«**Т**уркий-ўзбек адабиётида чинакам таржима мактабини барпо қилган уч улуғ зот бор: Муҳаммад Ризо Огаҳий, Усмон Носир, Эркин Воҳидов. Айниқса, ҳазрати Огаҳий асл санъаткор таржимонларнинг сардори, улуғ маърифат карвонининг сарбонидирлар!»

Асл истеъдод эгаси ўз асарларида ҳар бир қаламкаш ишлатиши мумкин бўлган сўзларни айлантириб юравермаслиги керак. Бундай сўзларни “навбатчи” сўзлар деймиз. Яъни, булар навбати билан ҳар бир қаламкашнинг ижодида кезиб юрадиган сўзлардир. Ижодкор сўз бойлигига жуда диққат қилиши лозим. Шоир ҳар бир шеърида, носир ҳар бир ҳикоя, қисса ёки романида бошқалар ишлатмаган кўглаб сўзларни ишлатишни билиши даркор. Бунинг учун қаламкаш тарихни билиши, халқ оғзаки ижоди намуналаридан унумли фойдаланиши, маърифий адабиёт ва мумтоз шеърят сўз хазиналаридан зарур миқдорда истифода этиши зарур. Мумтоз шеърятни, жаҳон адабиётини, тасаввуф манбаларини ўқимайдиган ёки кам ўқийдиган ижодкорнинг сўз ғазнаси ғариб бўлади. Адабиёт сўзга жон бағишламоқдир.

Shuhrat ORIF

1981-yili tug'ilgan.
O'zbekiston Milliy
universitetining Jurnalistika
fakultetida hamda
O'zbekiston Respublikasi
Prezidenti huzuridagi Davlat
boshqaruvi akademiyasida
tahsil olgan. "Men asli
odammas, yor edim" kitobi
chop etilgan.

* * *

Keldingiz... dunyoning rangi o'zgardi,
Hamma malikalar quladi taxtdan.
O'zgarlar baxt izlab yorini kutar,
Men sizni kutgandim zerikib baxtdan...

Kuldingiz... jon kabi yayradi bu jon,
Sochilib ketgandim qayta butlandim.
Sanoqda adashdim... milyoinchi bor,
Yana qolmoqlikka taraddudlandim.

Qattiq tikildingiz... tezda angladim –
Xayrlashmoq kerak yana qaytadan.
(Sizga salom bilan borib bo'lmaydi,
Xayrlashib sizga bosaman qadam...)

Bu ne qismat bo'ldi, bu qanday bitik –
Bir ko'zim kulguda, biri yig'ida.
Men sizni hech kimga o'xshamay sevdim,
Ketmoq va qolmoqning oralig'ida...

* * *

Menga achinma, ey do'st,
Sen mening raqsimni ko'ri!
Kulgularimda balqqan,
Qondagi aksimni ko'ri!

Ko'zni boylab dorbozdek,
Chopa olaman dorda.
Dunyoddek o'sar edim...
Qurg'ur shu yurak bor-da!

Baxt mening nikohimda,
Zavqdan zerikar otim.
Bu hali umrim emas –
Jon bilan muloqotim...

Bir kun keladi umrim,
U menga o'xshamaydi.
Men yirtgan ko'ylaklarni,
Onam kabi yamaydi...

Hayot – Rumiyan qolgan,
Ovozsiz childirmadir.
Men uni tanidim-u,
Hech kimga bildirmadim...

Gulladim odam kabi,
Chirmashib lahzalarga.
Larzalarni sevdilar –
Aylandim larzalarga...

Sen mening raqsimni ko'ri,
Menga achinma, ey do'st...

* * *

Sizni yo'qotganman topgan mahalim,
Sizni ko'rmaganim yaxshiroq edi.
Menga yoqar edi sizni izlamoq,
Umrinning qiyomi shu firoq edi...

Endi boshqalardan farqim qolmadi –
Yashamoqqa mahkum bir bechoraman.
Sizni o'ylab arang qirqqa yetgandim,
Saksongacha endi qanday boraman?!

Endi tegrangizda yurmog'im lozim,
(Yodingizdan chiqib qolaman chunki).
Omon qolmoqlikning bitta yo'li bor –
Endi o'ylasangiz yashashim mumkin.

Sizni ko'rmaganim yaxshiroq edi,
Sizni yo'qotganman topgan mahalim...

* * *

Assalomu alaykum, qirq yosh,
Negadir qarashing g'alati.
Kelgandi boshqacha ko'ringim...
Qismat bor-budimni taladi.

Kim deb tanishtiray o'zimni,
Ismim aytolmayman chin dildan.
Oshiqmi, orifmi, odammi –
Hammasidan bor bir shingildan...

Kapalakdek yillarni quvib,
Lahzalarda adashib qoldim.
Senga hadyalarim ko'p edi...
Bir qalbimni olib keloldim.

Kechir, u ham emas bus-butun...
Yamoq, yamoq, ming bitta yamoq.
Shunday bo'lib qoldi... osonmas,
Tiriklardek qirq yil yashamoq...

Assalomu alaykum...

* * *

Ilhaq bo'lib o'tar lahzalar,
Kunlarim termuladi o'ychan.
Qani endi bir dunyo bo'lib,
Dunyoni o'z holiga qo'ysang...

Yangi to'n ham kiysang-da bundoq...
Yuravermay eskisin yamab.
Odam bo'lmoq bu – marra emas!
Dunyo bo'lolmasang yashama!

Sen dunyoning g'amini emas,
Dunyo sening g'amingni yesa...
Senga hayrat bilan tikilib,
"Dunyo shunday ekan-da", desa!

* * *

Ehrom qurayotgan qullardek hordim,
Kunlarni yutmoqlik og'ir tobora.
Yelkadagi yukka chidamoq mumkin,
Ko'zlar og'irlashsa topilmas chora...

Tangasin yo'qotib qo'ygan boladek,
O'ksinaman yerga nigohim tikib.
Bu dunyo boricha odamlargadir,
Faqat o'sha tanga edi meniki...

Qachondir chinakam yashagim kelar...
Hayot – tiriklikka berilgan va'da.
Yillarda yashashga ishonish qiyin,
Yashamoq mumkindir faqat lahzada...

**Parizoda
RO'ZIBOYEVA**

2000-yili tug'ilgan.
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti
O'zbek filologiyasi fakulteti
talabasi

Bolaligimda hamma narsadan qo'rqardim: qorong'ilikdan ham, hasharotlardan ham, chaqmoqdan ham, tovushlardan ham, shamolda chorbog'imizdagi teraklarning g'ichirlab yerga tekkudek bo'lib qimirlashidan ham. Ayam kula-kula, ba'zida esa koyib meni qo'rqmaslikka o'rgatardi. Qo'rqadigan hech narsa yo'q ekanligiga ishontirardi. Onalar o'zi shunday. Qo'li kuysada kaftiga cho'g' olib farzandining irodasini toblaydi...

QO'RQOQ QIZNING “QO'RQMA” HAQIDAGI O'YLARI

Bir kuni ijtimoiy tarmoqlar orqali Javlon Jovliyevning “Qo'rqma” romani chop etilayotganligi haqida o'qib qoldim. Dastlab asar nomi e'tiborimni tortdi. Nima uchun “Qo'rqma”? Nimadan qo'rqmaslik kerak, kimdan qo'rqmaslik kerak, qanday qilib qo'rqmaslik kerak? Ijodkorning maqsadi nima o'zi? Onam, bolaligim yodimga tushib ketdi...

Oradan hech qancha o'tmay ijtimoiy tarmoqdagi sahifalarda asardan olingan iqtiboslar paydo bo'la boshladi: “Qo'rqoqni tug'moqlik hali onalik emas. Mardlarning onalarigina onadir faqat”.

“O'zligini bilgan odamning tarixi bo'ladi, kimligini biladi. Bilmasa, hayvon bo'ladi, qo'y bo'ladi, hayvoniy tarix bo'ladi”.

– Og'zingni ochma, tuproq! Bobomni o'ldirma, Alloh! – Bo'kirma, shuncha yilini berdi, shukur qil. Faqat qizil otam bilan duch bo'lgim yo'q. U do'zaxda, men jannatga o'tishim kerak. – Otangiz jannatda bo'lsa-chi? – Adolat sotilmaydi u yerda”.

Nihoyat, kitob sotuvga chiqarildi. Oldim. Asarni o'zgacha qiziqish bilan o'qiy boshladim. Birinchi e'tiborimni tortgani – asar tili, uslubi bo'ldi. Doimgi bir xillikdan yiroq ekanligidan quvondim. Xuddiki she'r o'qiganday o'qiysiz, ohangdor. Lekin yuki og'ir. Har satri iqtibos bor. Har satrda bir savol. Savolki, bir kishiga emas, butun bir millatga, jamiki qalbgga, mudrog'-u uyg'oq yuraklarga beriladi. Ko'zlarigizga, ko'kragingizga sanchiladi bu savol. O'zimga beradigan savolim qalashib ketdi. Nima uchun o'qiyapman, kim uchun o'qiyapman, kimman o'zi, kim bo'laman o'zi? Yurt qayg'usi, millat qayg'usi, jigarlar qayg'usi bormi menda ham?

Bu asar isyon bilan, uyg'oq vijdon bilan, mard yurak bilan, matonat bilan yozilgan. Bu asar hammani o'ylashga majbur qiladi. Har bir darchaga tosh otib bo'lsa ham ko'rpa ostidagilarni uyg'otadi. Asarda e'tiborimni tortgan jihatlardan biri bu – romandagi ayollar obrazi. Voqealar rivojini aynan ayollar shakllantiradi. Hodisotlarni bir-biriga ulaydi. Balki bunda ramziy ma'no yashirindir. Har bir vaziyatda ayollar jasorat ko'rsatadi. Misol uchun talaba qizning otasi bilan vidolashuv oldi suhbatini olaylik:

– Qizim, o‘qishga borma!
– Burchim va ajalim – millat uchun o‘qimoq!

– Sen mening nomusimsan, qizim!
– Bir siz emas, millat otalari uchun nomusim – qasam!”

Ushbu so‘zlar bizni o‘ylashga undaydi. Bugun ham hamma qizlar shundaymi? Hamma qizlar ham katta shaharga o‘qish uchun, o‘qiganda ham millat uchun, or-nomusini bayroq qilib, birovga bo‘yin egmay, o‘z maqsadi, orzu-niyatlarida sobit qolish uchun, o‘tkinchi hoy-u havaslarga berilmay o‘qish uchun kelarmikan? Bugungi talabalarimiz orasida ham shunday qizlar bormikan?..

Asarda ayol xarakteri ham ahamiyatlidir.

“Momom inqillab guruchni katta tog‘orada sopi qilar va shu guruch donalaridan ko‘p meni duo qilardi”. Onaning mehriga chegara qo‘yib bo‘lmaganidek, uning duolarining adog‘iga ham yetib bo‘lmaydi. Yana bir o‘rinda: “Onaning yoshli ko‘zlariga termulaman – bor do‘zax shu ko‘zlarga kirib olganday”, deydi. Farzandidan ayrilgan onani yana qanday

tasvirlash mumkin. Yoki: “– Bolajonim, o‘zimning. Xo‘p qiynalganga o‘xshaysan, ovozing siniq, nimaga o‘n sakkiz soat uxlamading? Otang gapiraveradi, bir kun keyin olim bo‘larsan, uxlab ol vaqtida!” Ona hamisha farzandi uchun g‘amxo‘r. Nomard bo‘lsa ham, vijdonsiz bo‘lsa ham, nomussiz bo‘lsa ham, xudbin bo‘lsa ham bolasidan mehrini ayamaydi. Quchoq‘iga olib dunyo g‘amlaridan panalaydi. Qo‘rqmaslikka o‘rgatadi.

“Onalarning millati bir – mehr. Onalar bir millatga sig‘maydi, ular osmondan tushishgan”, deb yozadi adib. Men onamning onadan tug‘ilganligiga ishonmayman. Onalar ko‘kdan tushishadi deb o‘ylayman, hozir ham. Asarda ayollar millat dardini yelkasiga orta oladi. Bir juvonmard bo‘lib, suyukligiga yelkadosh bo‘la oladi. Suygani uchun, millati uchun farzandimga yaxshi ta‘lim berishim, yaxshi tarbiyalashim kerak, deydi. Mardlar do‘stini, qondoshini, yuragini, millatini sotayotgan paytda tanimni sotsam ham millatni sotmayman, deya oladi qahramon ayollarimiz. Qo‘rqmay millat sha‘ni uchun, millat ishonchi uchun, xalq, maorif umidi uchun qiyinchiliklarga tik boqa oladi. Eng qiyin vaziyatlarda ham qasamiga sodiq qoladi. Nasroniy ayol ham, qahramonimizning momosi ham, Xayriniso ham, Lola, Asal, Marta, Mariya... hamma-hammasi butun bir asarni shakllantirib turadi. Ko‘rinmasa-da, voqealarni boshqara oladi. Qahramonimizning nasroniy ayol bilan suhbatini o‘qib yig‘lagingiz keladi.

– Alla qaysi tilda bo‘lsin? Inglizchani ham yaxshi bilaman.

– Onalar tilida bo‘lsin, qolgan narsaning ahamiyati yo‘q”.

Darhaqiqat, onalarning o‘z tili, o‘z kuyi, o‘z mehri, o‘z tafti, o‘z ohangi bor. U qaysi millat onasi bo‘lmasin, ularning O‘Zligi bor. Siz bilan biz bu suhbatni o‘qimaymiz, uni tinglaymiz. Qahramonlar bilan bir xonada, yonma-yon o‘tirgandek sezamiz o‘zimizni. U nomussiz bo‘lsa-da ayol, garchi tani, libosi isqirqt bo‘lsa-da, hamma undan jirkansa-da, uning vijdoni pok. G‘ururi bor! U ham ona bo‘lishni, onalik tuyg‘usini his etishni, mehr berishni istaydi.

– Alla aytib o‘lishni istaysanmi?

– Eng ulug‘ orzum shu”.

To‘g‘risi, bu so‘zlarni, bu tuyg‘ularni qanday izohlashni bilmayman. Nahotki, bir nasroniy ayolning, bir nomussizning eng ulug‘ orzusi – alla aytib o‘lish

bo'lsa?! Nega alla aytishni orzu qiladi? Sababi nima? Sababi ayol, deysizmi? Yo'q, adashasiz. Atrofga boqing, ayollarni ko'ring, kuzating. Hammasining ko'nglida shunday orzu bormi? Ba'zilari farzandimning ovozi eshitmasam deydi, ba'zilari dam olishga borsam, farzandimsiz borsam deydi.

Nasroniy ayolga farzand kerak edi. U alla aytishni istardi. Onalik mehri uni bu qiyinchiliklardan, bu majburiyatdan, bu orsizlik, nomussizlik botqog'idan olib chiqib keta olardi. U o'zini anglab turgan edi. Tanamni sotsam-da millatimni, vijdonimni sotmayman deb turgan ayol edi. Uning matonati qalbida, vijdonliligida, mehrga, mehr berishga tashnaligida edi. Javlon Jovliyev bu romanda ayol qalbi, uning ruhiy kechinmalarini ustalik bilan ifoda eta olgan. Aynan shu jihatlar roman yutuqlaridan biri desak, yanglishmaymiz.

Yana bir e'tiborimni tortgan syujet bu – "Sharq kechasi"da Amir Temur sag'anasi qoshida tiz cho'kkan qiz. "Uning sochlari uzun", deydi adib. Ko'z o'ngimizda chinakam o'zbek qizi namoyon bo'ladi. "Nega

qiz? Turkistonda erkakka qirg'in kelganmidi?" deydi adib. Qiz: "Turkistonda bir mard qolmadi, hukmdorim!" deb yig'laydi. Mardlar "menman" deb maydonga chiqishi kerak bo'lgan payt – millatini sotib turganda, yig'lamasinmi ayol? Vijdoni uyg'onmasinmi? Qator doshlari, millat doshlari, xalqining vijdonini uyg'otmasinmi? Nega aynan Amir Temurdan madad so'radi, nega aynan unga arz qildi? Tiriklar, uni tinglaguvchilar yo'qmidi? Bor edi, albatta. Ammo ularning vijdoni uyg'onmagandi. Uyg'ongan bo'lsa-da qo'rqardi. Qo'rqoq edi bari. Mana shu qo'rqoqlar ichida bir mard – Xayriniso ichidagilarni ayta oldi. Bu faqatgina tomoshabinlar oldida qo'yilgan sahna emas edi, bu – millatning asl yuzi, millatning haqiqati edi. Buni kim aytdi? Ayol aytdi, o'sha zamonlarda ojiza, deb

Asal timsolida ayol nomiga dog' tushirayotgan qizlar borligini ham eslatib o'tadi. Jamiyatning qusurlardan yiroq emasligini ta'kidlaydi...

qaralgan, ular uchun o'qish shart emas, deyilgan, lekin qalbida ilm olish olovi gurillab yonib turgan bir o'zbek qizi aytdi. Mana, adib ayollar siymosini qanday gavdalantirgan!

Mayerson sahnada turib qizlarni "savodsiz"ga chiqarganda butun zal g'azablangan edi. Bugun hamma o'zganing oldida sher, o'zining oldida-chi? Bugun hamma o'zidan qo'rqadi. Sababi nima? Sababi o'zini bilmaydi, o'zligini bilmaydi.

"...Siz yuzidan paranjini otayotgan qizlar ahvoli qanday? Ularga hurlik va ozodlik, ilm va ziyo bermoqlarini va'da qildingiz, qani o'sha ilm, qani o'sha ziyo? Paxtazorda paxta teriladi, ilm-u kitob emas. Siz ayollarni qoloqlik botqog'idan chiqarib, azobli mehnat, xo'rlik hojatxonasiga tashlab yubordingiz. Sizga dunyoni tanigan Sharq ayoli emas, kamxarj jonli maxluq kerak edi... Chunki aqlini tanisa, jonli ketmon bo'lishga ko'nmaydi, bilasizki, ayollar uyg'onsa, bu millatni eplab bo'lmaydi..." Sattor Jabbor naqadar haq fikrlarni aytadi. Ijodkor uning fikrlari orqali ayolning jamiyatdagi o'rni yuksak ekanligini eslatadi. Agar ana shu yetmish talaba bugun bizning oramizda bo'lganda nima bo'lar edi. Ba'zida birgina odam bir qishloqni o'zgartira oladi, uyg'ota oladi. Yetmish talaba-chi?! To'g'ri, ularga qiyin bo'lardi, ammo ular bu qiyinchiliklarni o'z zimmasiga olgandi. Ular qiyinchiliklardan qo'rqmas edi. Ular na so'z, na o'limdan qo'rqar edi. Yagona maqsadi ilm edi. Ular ilm orqali xalqini uyg'otmoqchi, unga o'zligini tanitmoqchi, ozodlikka, erkka erishmoqchi

edi. Qahramonimiz faqat qizlardagi yaxshi xulqlarni so'zlamaydi. Yozuvchi qahramonimiz amakisining qizi, Lola, Asal timsolida ayol nomiga dog' tushirayotgan qizlar borligini ham eslatib o'tadi. Jamiyatning qusurlardan yiroq emasligini ta'kidlaydi...

"Siz har qanday diplomdan baland-roqsiz, xonim", – deydi qahramonimiz Murodiyning ayoliga. Bu o'zbek yigitining ayolga ko'rsatgan ehtiromi nima uchun edi? Martava arzirmidi bunday iliq so'zlariga? Menimcha, arziydi: "Martava xonim qahva uzatarkan, ko'zlarini turmush o'rtog'idan uzmasdi. Uning boqishlarida shirin mehr bor edi", "Murodiy qanchalik jilmayishga urinmasin, kayfiyati yaxshi emasligini ayoli tezda payqadi. Unga mening ma'nisiz kulgilarimdan nima naf, sevganing yuzi yorishmasa, olamga quyosh chiqqani bilan zulmatligicha qolaveradi. Shuning uchun Marta uni ortiqcha gapga tutmay, bizni xoli qoldirdi". Avvalo, o'zbek yigitiga mehr bera olgani, unga bo'lgan sadoqatini saqlay olgani uchun, uni tushuna

*U ham sevgini
Vatan, Vatanni
sevgi, sevgilisini
ham Vatan, ham
sevgi deb biladi.
U ham Vatanga
muhabbat bilan
sevadi.*

olgani uchun, turmush o'rtog'ining Vatanini xuddi u kabi seva olgani, vatan hissi, erk-ozodlik hissini, haqiqatlarni asray olgani uchun ham u bunday iltifotga, balki undan ham ortig'iga loyiq edi... Shuning uchun ham Murodiy: *"Menga bo'lgan muhabbati uning Vatani!"* deya oldi.

48.14.25-A uy. Bu eshikning ochilishini qahramonimizdek yuragim hapriqib kutdi. Hayajon bilan, umid bilan kutdim. Ochildi! Faqatgina eshik emas, tarix, haqiqat ochildi! Lekin meni o'ylantirgan jihat nega aynan boshqa millat qizi ochdi bu haqiqatni? Lola-chi? Asal-chi? Ular ham ochishi, qidirishi mumkin edi-ku. O'zga yurtida o'zligidan kechayotgan qizlarning xayoliga bunday mulohazalar qayerdan ham kelsin?! Aslida shu ikki qizning tarbiyasi, asardagi

o'mi bu – qo'ng'iroq. Qizlar uchun qichqiriq.

Asardagi Marta, Maryam o'zga bir olam. Ularning tomirida o'zbekning qoni bor. Ajdodlarga, ularning merosiga bo'lgan hurmatini ko'rib yig'lagisi keladi, odamning. Otasini unutmagan qiz o'zligini ham unutmaydi. Ular asardagi tugunni yechib bera oldi. Otasining yurtdoshi, ota yurtidan bo'lgan yigitga qo'lidan kelgan bor yordamini ayamaydi.

Romandagi hamshira qizning samimiyligi, odamiyligi, beg'uborligi, ishqqa, muhabbatga to'la nigohlari ko'nglingizni ilitadi. U ham sevgini Vatan, Vatanni sevgi, sevgilisini ham Vatan, ham sevgi deb biladi. U ham Vatanga muhabbat bilan sevadi.

Qahramonimizga har yerda ayollar yo'ldosh bo'ladi. Ehtimol, unga yo'l ko'rsatadi. Har bir ayol, qiz unga bir kalit tutqazayotgandek, go'yo. Poyezddagi ayolning unga g'amginlik bilan tikilishida o'zbek onalariga xos bo'lgan barcha tuyg'ular mujassam.

Men bu roman ustida ko'p o'ylandim, ko'p savollar berdim o'zimga. Atrofimdan yetmish talabani izlay boshladim. Hammadan *"Siz yetmish talabani ko'rmadingizmi?"* deb so'ray boshladim. Qarashlarim, maqsadlarimni o'zgartira oldi bu asar. Shuningdek bu asarda bugungi kunimiz, o'tmishimiz va kelajagimiz haqida so'z boradi. Til va milliy g'urur masalalari ham dadil aytilgan.

Bu asar – *erk va qullik, haqiqat va xiyonat* haqida. Bu asar – *siz va men* haqimda, *o'zimiz, o'zligimiz* haqida. O'laymanki, bu roman o'quvchiga kuch bera oladi. Uni uyg'ota oladi. Uni o'ylashga majbur eta oladi.

Kiprigim ostida uxladi sog'inch...

**Zumrad
MASHARIPOVA**

1990-yili tug'ilgan. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti.

Zulfiya nomidagi davlat mukofoti sohibasi. Yosh ijodkorlarning Zomin seminarida ishtirok etgan.

Ko'klam hayratlari

Moviy gumbaz uzra qora bulutlar,
Suzib o'tmoqdalar qovog'in solib.
Osmon yuragiga otib nayzalar,
Chaqmoq chaqayotir muzaffar, g'olib.

Yuksak cho'qqilarning oppoq sallasi,
Chuvalib ketadi soylarga tushib.
Nigohini sanchar quyosh shu'lasini,
Qahraton muzlarning bag'rini teshib.

Havoga sochildi kamalak ranglar,
Yashil ro'molini yoydi majnuntol.
Daraxt bellaridan yechildi zanglar,
Oppoq orzularga bo'yaldi nihol.

Qizg'aldoqlar to'shar alvonrang gilam,
Yuzlari bokira qizdek iboda.
Yurtim bog'lariga yuz ochdi ko'klam,
Yashil yaproqlarga burkandi novda.

Daraxt

Shivirlaydi shamollar mayin,
Daraxtlarning quloqlariga.
Sochlaringni yoyib atayin,
Yuvaman ishq buloqlariga.

Ovozimdan sarmast bo'1, dilbar,
Xiromingga urilsin yurak.
Poklan bahor kelgunga qadar,
Kelinchakdek qaytmog'ing kerak.

Yuragingga ismini o'yib,
Sirin senga ishonar odam.
Uzun yillar dardli yo'llardan,
Og'rinmasdan tashlayver qadam.

Tugamaydi yillar maktubi,
Egasiga eltamiz bir-bir.
Ay, dunyoning azim mahbubi,
Bizga shunday yozilmish taqdir.

Ko'kda gumburladi momaqaldiroq,
Osmonning to'lg'og'i tutmoqda og'ir.
Doyalik qilmoqqa shaylandi chaqmoq,
Bulut ko'zlaridan quyildi yomg'ir.

Paxtadek bulutlar shamolda titrab,
Osmon ko'zyoshlarin artar yuzidan.
Ana, tarnovlarda baliqdek sakrab,
Tomchilar qaynaydi buloq ko'zidan.

Turar qator-qator poyandoz to'shab,
Qarg'alar saf tortgan teraklariga.
Bulut dastro'molin ketadi tashlab,
Ona tuprog'imning yuraklariga.

Kitob

Zinalardan hatlayman bir-bir,
Olg'a-olg'a boshlar varaqlar.
Nigohlarim tushadi asir,
Uqqan sari ko'nglim charaqlar.

Tashakkurlar eturman izhor,
Ko'z nurini to'kkandir adib.
So'zdan o'tkir kuch – bori bekor,
Yo'qdir so'zdan qudratliroq tib.

Vaqt

Dengiz mavj uradi uning qa'rida,
Baliqlar suzadi to'xtashni bilmay.
Va yoxud qirg'oqdan ancha narida,
Beozor bolalik chalar qamish nay.

Chig'anoqlar yotar dengiz tubida,
Ko'kka intilmoqni orzu ham qilmas.
Shoshqaloq to'lqinlar qoya labida,
Toshlarga boshini urishni qo'ymas.

Kiprigim ostida uxladi sog'inch,
Kirding tushlarimning kechalariga.
Bugun tuyg'ularning yurtida sevinch,
Qadam qo'yding ko'ngil ko'chalariga.

Qushlar uchib o'tdi qanotlari ho'l,
Nahot osmon yiroq, nahot yer qattiq.
Qismat boshim uzra yog'dirsa ham do'l,
Baribir dunyoda muhabbat tansiq.

Qovog'im ostidan ko'tarilar tun,
Qoshlar qorayadi chaqnaydi yulduz.
Hajr dastidan dil sog'inchga tutqun,
Diydorga ichikar kecha va kunduz.

Qalamning dardini tinglaymiz tag'in,
Nigohlar, guvohlar to'kilar so'zga.
Tangrim, kunlardan ham, tunlardan yaqin,
Dilga borar yo'lni ko'rsatgin bizga.

NATELLAGA BAXSHIDA

qo'shiq

Hikoya

Sergey DOVLATOV

1941-yili Ufa shahrida tug'ilgan. Leningrad universitetida o'qigan. Yozuvchilik faoliyatini oltmishinchi yillar o'rtasida boshlagan. Uning g'arbda "Ko'rinmas kitob", "Zona", "Qo'riqxon", "Chamadon" va boshqa kitoblari chop etilgan. 1990-yili Nyu Yorkda vafot etgan.

Rus tilidan
**Zuhridin
QUDRATOV**
tarjimasi

Gruziya zo'r-da. U yoqda hammasi o'zgacha. Pul ko'p, may-u qahramonlik. Imo-ishoralar haddan oshdimi, bo'ldi, qo'llar pichoq sopiga boradi...

Gruzin ayollari o'ziga mustahkam, qo'rqulik ulardan, ularning ortidan hazillasha ko'rmang. Ko'pchilik biladi: qayrilma kipriklar qo'rg'onlangan, yaqin yo'lolmaysan.

Gruziyada iqlimning o'zi yo'q. Faqat quyosh-u soya bor. Yozda soyalar kalta, qishda uzun, bori shu.

Gruziya zo'r-da. U yoqda hammasi boshqacha... Shu zanglagan peroni qo'limga qisaman. Barmoqlarim titraydi, qo'rquvdan muzlab boshlaydi. Chehrangni chizay deyman-u, qo'limdagi qo'pollik qiladi-da! Chehrangni qanday chizsam-a! Sening chehrangni, Natella Bokuchava!

Eh-hh Natella! Sen bayramlarda sersoqol-u baquvvat yigitlar qo'lida tutgan nozik qadahsan! Sen mushtlashuvdan keyin qonib yutiladigan buloq suvining qultumisan! Sen qay bir derazadan bu yerga sabo uchirib keltirgan g'amgin qo'shiqsan! Sen bizning tog'lardagi misoli do'lsan! Va do'ldan pana qilib quchog'iga olgan daraxt! Daraxtni kuydirgan yashin!.. Sen – vatanning gul yoshligi!..

Har tong Natella Aragvaning sokin oqimini buzgani chiqadi. Qirg'oqda tosh ostiga bostirilgan shoyi ko'ylagi, soati va yozgi bejirim boshmog'i qoladi. Natella shaffof suvni chayqatib sho'ng'iydi. Qirg'oqda "izabel" toklari butasi xalal bermay shitirlaydi. Ayni damda kimningdir ehtirosi g'alayon qiladi. Mol do'xtiri Archil Piradze anchadan beri shu yerga cho'kka tushgan.

Archil Piradze bir soat burun uyidan chiquvdi.

– Archil, – chaqirdi Keke Piradze kampir, – kutib turaman. Yo'g'ingda xavotirga tushaman. Mana, qara, hozir ayvonga tupuraman. Qurigunicha qaytishing kerak.

– Yaxshi, – dedi Archil.

O'g'li yo'lga tusharkan, kampir tupurdi-da, uyga kirib ketdi. O'g'il ayvon ostidan zanglagan miltiqni oldi. Keyin o'qladi-da, daryo tomon yurdi. Endi bo'lsa, butalar ortiga yashirinib, kutib

turibdi. Nihoyat, Aragva chayqovi tindi. Natella silliq toshlar tomon cho'kkandi... Yorug' olamda bundan go'zal manzara bormikan?! Archil Piradze ko'ziga bu manzara qanday ko'rindi ekan?! Archilday, bo'rdan yo'nilgan sanamlar, otlar qarshisidayam hushini yo'qotib qo'yadigan odam ko'ziga! Archil Piradze shu payt qo'lga zang bosgan miltig'ini oladi-yu, baland-balandlarga to'g'rilab tepkini bosadi. Tutun sekin-asta tarqaydi. "Qa-aarss-vi-ii-zz" ovozi tog'larda aks sado beradi.

– Yana sizmi, Piradze? – Qat'iy deydi Natella.
– O'zim ham bilgandim. Qachon tugaydi-a bu?! Qachonlar aytganman, sizga tegmayman deb. Nega bunday qilasisiz? Nega har kun meni otasisiz? Bir marta nomusga tajovuz bilan o'n besh kun o'tirib chiqqansiz. Kamlik qilyaptimi sizga, Archil Luarsabovich?

– Boshqa odam bo'ldim, Natella. Ishonmaysanmi? Endi – talabaman.

– Mana shunga ishonish qiyin-da.
– Kitob-daftarlarim bor. "Ximiya" degan kitobimam. Ishonmaysanmi, ko'z tashla.
– Pora berdingizmi birortasiga?
– Tasavvur qilasanmi, yo'q. Tekinga sirtqi talabaman.
– Siz uchun mamnunman.
– Qaytsang-chi endi, Natella. Hamma narsang bo'ladi – patefon, muzlatkich, sigir. Sayohat qilamiz.
– Nimada?
– Ot aravada.
– Ilojim yo'q. Hammasi o'zingizga buyursin, butun jozibasi bilan.
– O'zgardim! – hayqirdi Piradze. – O'qiyman. Keyin sel ham meni quvib yetolmaydi, Natella!
– Ilojim yo'q. Afsus, Leningradga aspirant Grigoriy Rabinovich kutuyapti meni, unga va'da berib qo'yganman.

Rasmlarni Asliddin Kalonov chizgan.

– Menam aspirant bo'laman. Ko'p kitob o'qiyman. Allaqachon bittasini o'qib bitirdim.

– Nima degan kitob ekan, qani?

– Umi, povest.

– Bo'ldimi, shunday atalarkanmi?

– Serafimovich deyiladi!

– Menga shaxsan Tolstoy yoqadi, – dedi Natella.

– Uniyam kitobini o'qiyman. Siqilmay tursin.

– Jim! – dedi Natella. –

Eshityapsizmi?

Butalar oralab dilga yoqar so'zlar eshitila boshladi:

– *Sen menga "Yo'q!" degach, Eh, muz bosdi meni.*

Qahri qattiq javob edi bu,

Tun azobda o'tdi,

Oh, o'tdi azobda...

Yo'ldan kinochi Gigo Zandukeli qo'lida o'ljaga olingan miltig'i bilan o'tardi. Bu o'ttiz olti yillik yerda yotgan miltiq edi. Uning yog'och qo'ndog'iga yosh qochoqlar gul solishgan. O'qnayining og'zidan kartoshkagul chiqib turardi.

Natellani Piradze bilan ko'rib, rashki qo'zigan Gigo to'xtadi. Endi miltiqni otishga shay qilib tutdi.

– Siz meni o'ldirgani keldingizmi, Gigo Rafayelevich? – so'radi Natella.

– Andakkina, – javob qildi Gigo.

– Bularning qiladigan ishi – meni o'ldirish. Avvaliga sen, Archil, endi sen, Gigo! Faqat aspirant Grigoriy Rabinovich

tinchgina o'z ishi bilan mashg'ul, karakatitsalar¹ haqida dissertatsiyasini yozib yuribdi.

U – chinakam erkak. So'z berganman unga...

Piradze gapdan to'xtatib, dedi:

– Kim huquq berdi senga, Gigo, Natella Bokuchavani o'ldirishga?

– Senga-chi, senga kim berdi? – so'radi Zandukeli.

Baravariga ikki o'q o'tildi. Gumburlash, chang, gulduros aks sado tutdi olamni. Ketidan Natellaning yalinchoq ovozi eshitildi:

– O'tinaman, talashmanglar. Yarashinglar, Gigo, Archil!

– Rostdanam, – dedi

Piradze, – bekorga qon to'kib nima qildik? Undan ko'ra bir shisha toza may ichganimiz yaxshimasmi?!

– Ko'ndirding, – rozi bo'ldi Zandukeli. Piradze qo'ynidan "kichkintoy"ni chiqardi. Tishi bilan qalayi qopqoqni yulib ochdi.

– Qadahlarni to'ldiramiz!

– dedi u. Piradze qopqoqni otarkan, mamnuniyat bilan ko'tarib yubordi. Shishani Gigoga uzatdi. Unisiyam o'zini taroziga solib o'tirmadi.

– Gazakka biror nima yo'qligi yomon bo'ldi-da, esiz, – dedi Archil.

– Menda so'g'on bor, – chehrasi ochildi Zandukelining, – ushla. Har ehtimolga qarshi, qamab qo'yishsa, kerak bo'pqolar deb olvogandim.

– Omon bo'l, Rabinovich

¹ Dengiz molyuskalarining bir turi (*tarj.*)

Grigoriy! – deyishdi ichib bo'lib...

Ikki hafta kiprik qoqmay birpasda o'tib ketdi. Ta'til tugadi. Sanoat shaharchamiz zich va namchil. Ertaga Markaziy konstruktorlik byurosining birida muhandis Bokuchava yog'och chizg'ich ustiga egiladi. Uning qoraygan qo'llariga yoshlar bilan birga keksa hamkasblar ham havas qilishadi.

Natella perron bo'ylab ketardi. G'ildiraklar taraqturug'i-yu vokzalning kuyindi hidi tobora uzoqlashadi. Derazalar tagida yugurib o'tayotgan temir yo'l ko'tarmalari unutiladi. Qorong'i kulbalar unutiladi. Poyezd orqasidan chopib borayotgan yalangoyoq bolakaylar unutiladi.

Qiz olomon orasiga singib ketadi, men esa, qaysarlik bilan ortidan ergashaman. Natella Bokuchavaning sharpasi allaqachonlar yo'qolib ketgan bo'lsa-da, to'xtamayman. Chunki hamma qatori men ham erkaklarning "buyuk" toifasidanman. Bilaman, qo'pol, so'qir, pala-partish, hisob-kitob qilib o'tiradigan, badgumon, beso'naqay, surbetman, ammo oxirigacha boraman.

Izlarindan qarash mening daxlsiz huquqim ekanidan g'ururlanaman. Tabassumingni esa, omadim sanayman!

Ishqtalash ko'nglimni o'rtayverasan...

Sovg'a

Erkam, bugun sening tug'ilgan kuning,
Sovg'alar sochingdan bisyorroq, qara.
Oshiqib boraman guldo'kon tomon,
Guldasta olayin, gullardan sara...

Sotuvchi qiz juda beshafqat ekan,
Qirqib tashlayapti gulni bandidan.
Ravo ko'rolmadim senga hech birin,
Boshqa gul topaman, qalbim rangida.

Senga munosibin topdim axiri,
Cho'zibdi bo'y, sevgi guli, yurakda.
Yoqmasa kechirgin, men rahmdilni,
Uzolmadim uni, eltdim tuvakda.

Yomg'ir yog'di

Yomg'ir yog'di bugun, ho'l qilib yerni,
Kechir ko'z yoshimni tiya olmadim.
Kiprigim ustiga ingan baxtimni,
Ming bor ko'z ochsam-da ko'ra olmadim.

Yaxshi ham bulut bor, aybim to'nkashga,
Yetib bordimi, yor, ortga chorlashim?
Yomg'irdan so'ng chiqqan kamalak nima?
Seni ko'rganimda ko'zim porlashi.

Yomg'ir yog'di bugun,
ho'l qilib yerni,
Kechir, ko'z yoshimni
tiya olmadim.

..ga

Zulfig berkitishga urinaverar,
Tishlab qo'yay desam quloqlaringni.
To'xta, nega olib qochaverasan,
Tunni yashirgan ul nigohlaringni?!

Rad etma, bir ko'ray, qorachig'ingda,
Muhrlangan sevgim suratlarini.
Isbotlab bersam gar, ishonasanmi,
Muhabbatimning kuch-qudratlarini?!

Ko'nmaysanmi sira?
Ayt, mayling yo'qmi?
Bir bor qarashingga, jonim, bandiman.
Nega xotirjamsan, nigohing to'qmi,
Sabrim Azroili, buncha andisan!

Ishqtalash ko'nglimni o'rtayverasan,
Chimirib ikki qosh – kiyiklaringni.
Nigohim shamshiri kesib yuborgay,
Ko'zingni yashirgan kipriklaringni!

Shunda ko'zlaringni ko'ramanmi ayt?..

Imronbek
(Fayzullo Yahyoyev)

1995-yili tug'ilgan.
O'zbekiston Milliy
universiteti magistranti,
Respublika yosh
ijodkorlarning an'anaviy
Zomin seminari
ishtirokchisi.

AJDAR SAYYORASI

Hikoya

**Alisher
FAYZULLAYEV**

1988-yili tugʻilgan.
Oʻzbekiston Milliy
universitetining
Jurnalistika fakultetini
tamomlagan.

- O'g'a, o'zingga aytmay, elektron pochtagga yozib yuborayotganimning sababi bor. Buni muhimmas deb hisoblayman va umuman, biror kun pochtagni tekshirganda chiqqan bu maktubga uncha ahamiyat bermassan, deya umid qilaman. Bilaman, hozir ruhiyatim izdan chiqib, kayfiyatning quliga aylandim. Sen esa uzoqdasan. Tasavvurimda sen o'z muammolaringga qorishib yotgandeksan. Bolalikdan baland ruhiyatingga havas qilganman – har qanday holatda ham o'zingni yo'qotmaysan. Ehtimolki, shunday tashvishlar sening to'pig'ingga kelmaydi va kechga Marmar dengizi sohillarida xushhol yayov kezasan. Balki biror ofatijonning belidan quchib ketarkansan, qulog'iga yoqimli so'zlar shivirlaysan va u, albatta, orziqqancha yelkangga bosh qo'yadi. Ha, senga havas qilaman, buni ming bora aytganman ham. Mayliga.

Voqea o'tgan shanba kuni yuz berdi. Uyda edim. Birdan zoriqa boshladim. O'tgan safar senga havoda muallaq qotib qolgan qush haqida so'zlagandim, yodingdami? U balki o'zining shu holatini idrok eta olar, biroq qo'lidan hech narsa kelmaydi. Buni yana jin bosishiga o'xshatish mumkin. Seni hech uyqungda jin bosganmi? Meni ko'p marotaba. Mana o'sha holat – onging har doimgidan tiniq ishlaydi, hatto devorsoatning bir maromda chiqillashini-da eshitasan va bularning barisi uyqungda sodir bo'layotganini anglaysan. Xuddi miyang va tana a'zolaringni bog'lagan tomirlaring butkul uzib qo'yilganday his eta boshlaysan o'zingni – butun quvvatingni to'plab uyg'onishga urinasan. Bilasan, anglab turibsan, agar barmog'ingnimi, kiprigingnimi qimirlatgudek bo'lsang bas, hammasi tamom: uyg'onasan. O'zimni xuddi shu holatda his etardim: oyoqlarim ostida quruq bo'shliq, choh ko'rinib turar, qimir etishga esa menda na majol, na ishonch bor edi. Shu bois o'zimni qo'yarga joy topolmay tipirchilab qoldim. Tobora beton devorlarning siqib kelayotgani, o'pkam va ongimga havo yetmayotganini his qildim. Ko'cha kiyimlarimni egnimga ilib, uydan shoshib chiqib ketdim. Hovliga chiqarkanman, yoz tafti ketmagan oftobda qayergayam borardim, deb o'yladim. Keyin Chilonzor-Oqtepadagi anhor xayolimga keldi. Katta ko'chaga o'tdim. Taksiga o'tirib: “Qatortolga haydang”, dedim. To'satdan sodir bo'ldi bu. Kitob do'konlari haqida o'yladim.

Sentabr. Ehtimol, biron yengil ust-bosh olarman, degan o'y ham yo'q emasdi. Qayga borishimning ahamiyati yo'q, muhimi, shu holatimdan chiqishim, uyg'onishim kerak edi.

Gipermarket oldida mashinadan tusharkanman, xayolim sahro qumtepalari kabi bo'm-bo'sh edi. Ancha o'zimga kelib qolgandim. Yana o'zimning odam ekanim, mana shu olomonning – ular yengil ust-bosh va niqobda edilar – bir bo'lagi, arziyas qismchasi ekanimni his qila boshladim. Ichim ham g'alayonning bosilganidan tinchib qolayozgan, halovatsizlik biroz tarqagandi. Avvaliga kitob do'konini aylandim, so'ng kiyim-kechak bo'lmasiga o'tdim. Oxiri, hafsalam pir bo'lib tashqariga chiqdim. Ensiz yo'lak bo'ylab terilgan o'rindiqlardan biriga o'tirdim. Sigaret tutatdim. Shovqindan ko'nglim ayniy boshladi. Odamlarga teskari bo'lib oldim. Yana tutatdim. Shunda u paydo bo'ldi – Jamshid. Ehtimol, ismi butunlay boshqadir, har holda u o'zini shunday tanishtirgandi.

Tuyqu: “Брат, можно прикурит?” degan sas keldi. O'rindiqda, qutining ustida sariq chaqmoq turgandi, o'shani tutdim. U shabadadan pana qilish uchun kaftini yoydi, yoqdim, tutatdi. Tutunni o'pkasiga tortar ekan, allanimalar dedi. Rahmat aytdi chog'i, men shunday hisoblab:

– Arzimaydi, – dedim.

– Iye, sizgayam o'rischaladimmi?

– Hechqisi yo'q, – shunday deb uning yuziga boqdim. Soqoli qirtishlangan, sochi kalta, qorachadan kelgan qotma yigit. Nari borsa, sen tengi, degan to'xtamga keldim. “Bu yerda hamma bilan o'rischa gaplashishga to'g'ri kelarkan”, dedi o'zini oqlab va yonimga cho'kdi. Sigaretni labiga qistirib chuqur tortdi. Yo'lning ikki qismini to'ldirib, g'izillab qatnayotgan mashinalarga tikildi. Og'iz-burnidan tutun buralib-buralib ko'kka o'rladi.

– Tepada hamma narsa qimmat, arzisa, mayli ekan.

Bosh irg'adim.

– Ha, qimmat, ammo qizlari zo'r.

Uning ko'zlari yondi:

– Uh, qizlarini aytmang... Jonni oladi!

Qo'limdagi oxirlab qolgan sigaret qoldig'ini

shundoq oyoq ostidan o'tgan beton ariqqa tashladim, ketidan boshqasini uladim. U esa atrofga alangladi, hozirgina aytilgan gapga isbot istadi, aksiga, hadeganda biron ofatijon o'tavermasdi. “O', anavini qarang. Dahshat-u, a?! Egarri qarang, egarri. Bunaqalar rohat-da!” Qaradim. Yo'q, unchamas, u ta'riflagandek huriliqomas. Buning ustiga, shalvirab qolgan, yoqimsiz. Ha, deganday bosh qimirlatdim. U gap ayollarga ko'chgandan xursand edi, hozir yo'lning narigi betidagi to'qqiz qavatlilarning biridagi jononning visoliga shoshayotganini so'zlay ketdi. Bosh irg'ab turdim. U esa qizning husni ta'rifini keltirishga so'z izlaydi, qo'llari bilan “egarini” ko'rsatgan bo'ladi, umuman, tinimsiz kaftini havoga sermaydi. Mashinalar tinimsiz g'izillaydi, ulkan chinorlar shovillab, tanish simfoniya yangraydi. Gapining yakunida ayollarga ishonmaslik kerakligini uqtirdi.

– Ehtimol, – dedim. – Muhimi, o'zingizga ishonchingiz.

Shu bilan bas qilish to'g'risida o'ylay boshlagandim – bunday maishiy mavzulardan zerikib ketganman. Ustiga-ustak, odamlar bir xil mavzuda (siyosat, ayollar, kiyim-kechak, yemak-ichmak) soatlab vaqillashini, seriallar qarshisida umrini o'tkazishini tushunolmasdim. Ya'ni singdirolmasdim o'zimga. Odam shu qadar bexavotir, bee'tibor o'tishi mumkinmi, degan o'y keladi xayolimga. Hayot bizni chalg'itishning doim uddasidan chiqqan va menda ham xuddi shunday bo'ldi, chog'i. Hayot hammaga o'ziga xos ravishda yondoshadi. Jamshid – u meni chalg'itishga urinayotgan hayotning tili edi, nazarimda.

– Masalan, siz o'zingizga ishonasizmi? – dedi u suhbatni yakunlashni istamay.

– Ayollar borasida muammom yo'q.

– Yo'q, umumiy ma'noda demoqchiman.

Mana buni mot qilish deydi, og'a. Unga nima ham deya olardim, tuppa-tuzuk yolg'onchi bo'lsam ham bunday savolga hech qachon javob berolmaganman. Ichimni itga tirnatishdan nima naf? Lekin ko'chada duch kelgan odamga havoda muallaq osilib qolganing haqidagi tasavvurlaringni aytish ham u qadar to'g'ri emas

– bu qoʻrquvlarimga yaqinlarim ham miyigʻida kulib, choʻpchak eshitgan kabi munosabatda boʻladi. Ehtimol, shunga men oʻz qobigʻimga berkinganman va oʻsha qobiqdan turib hodisalarga munosabat bildirarman.

– Balki haqdirsiz. Qaysidir maʼnoda men oʻzimga ishonmayman.

– Toʻgʻri, hammamiz qaysidir maʼnoda oʻzimizga ishonmaymiz. Buyam yaxshilikkdir. Masalan, men, – u oʻrindiqlik ustida turgan quti va chaqmoqni koʻtarib, cheksam maylimi, degandek ishora qildi, bosh iringʻadim, labiga bir sigaretni qistirdi, – men uylanishdan qoʻrqaman. Ochigʻi, shu. Menga necha yosh berasiz?

– Sakson beshinchi yildirsiz?

– Sakson ikkinchiman.

– Oʻttiz...

– Oʻttiz sakkiz yosh, – u labidagi sigaretini oʻt oldirdi.

– Xudoning oʻzi biror ofatdan asrayotgandir-da.

Kuldi. Ehtimol shundaydir, degan koʻyi bosh qimirlatdi.

– Bir ogʻaynim bor, oʻshaning bitta zoʻr savoli bor edi, aytaymi qanday?

– Ayting-chi.

– Qay biri baxtliroq – oxirgi odammi, oxirgi gorilla?

– Bu savolni biroz boshqacharoq berish kerak. Deylik, qay biri baxtsizroq, deb. Agar savol shunday boʻlganida, men, albatta, oxirgi odamda toʻxtalardim. Soʻnggi ekaningni anglash dahshatning oʻzginasi.

– Menimcha esa gorilla baxtsizroq boʻlardi. Nega desangiz,

odamni umid harakatga keltiradi, umid xomxayollar yaratadi, umid ishontiradi. Soʻnggi odam xuddi birinchi odam kabi kimnidir topish ilinjida yoʻlga tushgan boʻlardi. Hatto oʻlar chogʻiyam tepasiga kimdir kelishidan umidvor boʻlib jon taslim qilardi.

Ogʻa, odamning olasi ichida, degan gap haqiqat. Qara buni, koʻrinishidan suyuq, uchiga chiqqan xotinboz-u, ochilib gaplashsa, tuzukkina faylasuf, deysan. Yana kostyum-shim, oq koʻylak kiyib olganini-chi.

– Vaqtingizni olmasam, oʻsha ogʻaynimning boshidan oʻtganlarini aytib berardim. Rosti, u haqida bironta odamga gapirmaganman, odamlar meni qip-qizil jinniga chiqaradi. Siz – boshqa gap, koʻrib turibman, meni oʻzimdek tushunasiz, qolaversa, gʻirt begonamiz-ku, aytaman-u ketaman. Faqat sizga malol kelmasa bas. Aytaveraymi?

Bosh iringʻadim. U ogʻaynisi haqidagi hikoyasini boshladi. Mana, oʻsha gʻalati hikoya, senga uzilishlarsiz, eshitganlarimni toʻliq keltiraman.

– Xullas, ota-onalar dahshatli darajada shafqatsiz boʻlishini tasavvur qilmas ekanman. Baʼzan bolani asrash bahonasidayam uni alohida

xonagami, qafas karavotgami solish mumkin, bu hatto juda tabiiydek tuyuladi. Ogʻaynim esa orolda qolib ketgandi, buning ustiga, yolgʻiz. Tasavvur qiling-a, goʻdakni orolda qoldirish uchun qanchalar shafqatsiz boʻlish kerak. Ehtimol, bu haqida men keyinroq oʻylay boshladim, uning ota-onasi boshqa imkoni boʻlmagani boisdan, deydik, ogʻaynimning hayotini asrash vajidan shunday qilishga majbur boʻlishgandir. Boshqa tarafdin olib qaralsa, tanlangan joy juda ajoyib edi – yil boʻyi oftob, sap-sariq sohil va koʻm-koʻk ufq. Bunaqa jannatmonand yerda yashash hammaning orzusi. Ogʻaynim yigirma bir yoshigacha butun orolni aylanib chiqibdi – boya aytdim-ku, odamzodni umid olgʻa intilishga majbur qiladi, deb. Ichki sezimga koʻra sol yasashga kirishibdi va ummon toʻlqinlariga oʻzini topshiribdi. U menga ummonda boshidan nimalar oʻtganini soʻzlab bermagandi, bilganim – bir oy oʻtar-oʻtmay orolning narigi tomonidan chiqqan va dahshatli haqiqatni bilib qolgan. Bu mana shu oroldangina iborat u qadar katta boʻlmagan sayyora ekan. Va bu sayyorada ogʻaynimdan boʻlak jon yoʻq edi. U bundan shu qadar dahshatli umidsizlikka tushibdiki, oʻzining avvalgi manziliga borib oʻtirmay, shu yerdagi oʻngirlardan biriga kirib ketgan. Keyin kulmi, tuproqqami oʻxshash allanima yogʻgan, yogʻgandayam tinimsiz bir fasl yogʻgan. Ogʻaynim esa oʻz dardi bilan boʻlib, gʻordan chiqmay yotavergan – oʻzingiz oʻylang, umidi chil-chil singan odam koʻksini yerga berib yotarkan, qancha vaqt

o'tgani haqida o'ylarmidi?! Ko'zini ochganida zim-ziyomish, yilt etgan narsa ko'rinmasmish; og'aynim xotirasiga tayanib g'or og'ziga qarab ketibdi, oxiri o'ngir devori yakuniga yetgan joyda osmondagi to'lin oyga ko'zi tushibdi – boshqa hech narsa yo'q ekan, ko'rinmasmish. O'sha yerda kun chiqishini poylabdi. Xayolida bir necha kun o'tgandek bo'libdi, ammo tong otishi qayda deysiz, hatto oy ham o'z o'rnidan jilmasmish. Shunda u o'rnidan turib ummon tomon yurmoqchi bo'libdi va ko'p o'tmay ikkinchi dahshatli haqiqatni anglab qolibdi: u o'rada qolib ketgan, anavi olisdagi to'lin oy esa, aslida, o'raning og'zi ekan. Dahshat-a? Og'aynim qancha payt o'sha oyga tikilib yotgan bo'lsa – oxiri nima qilib bo'lmasin, tepaga chiqib olishga qaror qilibdi. O'ra devoriga tirmashib chiqishning imkoni yo'q hisobi, shunda og'aynimning aqliga lahm kavlab yer ustiga chiqib olish fikri kelibdi. Bundan tashqari, tuproqmi, kulmi – juda oson ko'charkan, biroz urinsa bas. Xullas, o'zi sig'adigan lahm kavlab ichkariga o'rmalab ketaveribdi, bu orada panjalari qotib, xuddi yumronnikidek bo'libdi. Keyinchalik olayotgan tuprog'ini orqaga surgalashning iloji bo'lmagani uchun chorasizlikdan tuproq chaynabdi. Shundan so'ng tanasiyam evrilibdi, qo'llari kaltalashib, oxiri yo'qolibdi, tanasi uzunlashibdi, badanini mayda-mayda tangachalar qoplabdi. Ha, topdingiz, ilonga aylanibdi. Tinimsiz yer ustiga chiqish – erk umidida tuproq chaynayveribdi, bu hech tugamasmish, o'zi esa bahaybat bo'lib ketibdi. Eshitgandirsiz, oddiy ilon yer ostiga kirib, qirq yil odam ko'ziga ko'rinmasa, ajdarga aylanadi, deyishadi, og'aynim necha mingta qirq yillikni o'tkazib yuborgan bo'lsa... U kattalashgan sari sayyorayam kengayavergan – xuddi tuxum kabi, tabiiy qafasdek. Biroq u o'sha tuxumni yorib chiqishiga ishonolmayman. Hozirga kelib, u butkul insoniyatini boy berdi, buning ustiga, umidiyam yo'q. Har soniya tanini minglab yumronlar ilma-teshik qiladi. Xudo biladi, agar u yer ustiga chiqqanidayam quyosh taftiga dosh berolmay, o'z o'ngiriga tushib ketardi...

Hikoya yakunlangach, biroz dovdirab o'rnimdan turdim. Xayrlashib olomonga qo'shilib

ketishga chog'landim. Uzoq yurmadim, u ortimdan yugurib keldi.

– Kechirasiz, maylimi, bitta qo'ng'iroq qilib olsam? – Shunday deb eski “Motorolla” telefonini ko'rsatdi, bunaqasini ko'rmaganimga o'n yillar bo'ldi-yov. – Quvvati o'tirib qopti.

– Raqamni ayting, – dedim smartfonimni chiqarib. Qo'ng'iroq tugmasini bosib uzatdim.

Onasi bilan gaplashdi. Kech qolishini va telefonining quvvati tugaganini aytdi. “Qizil”ni bosib, telefonimni qaytardi.

– Xavotir olishadi. Bir iltimos, mabodo, qaytib qo'ng'iroq qilgudek bo'lsalar, siz meni bu yerda uchratmadingiz. Chorsu atrofni aytavering. Qarang, shuncha gaplashibmiz-u, tanishmabmiz – ismim Jamshid, bekorchi bola ekan, deb o'ylamang, kichikkina bo'lsayam biznesim bor – mana, – shunday deb qirmizi tashrif qog'ozini uzatdi, – tomga metall cherepitsa kerak bo'lsa, bemalol boraverasiz.

– Uy ko'tarsam, tomini, albatta, sizdan sotib olaman, – dedim qog'ozni cho'ntagimga solarkanman.

– Biron tanishingizga kerak bo'lsayam bemalol qo'ng'iroq qilavering, tirikchilik, bir-ikki so'm pulini chiqarib beraman. Yana bir chektirsangiz...

Quti va chaqmoqni chiqazib uzatdim. Tutatib tag'in gap boshladi.

– Boyaging oxirini aytmabman – bilganingiz yaxshi-da: og'aynim endi chiqadimi-yo'qmi, menga qorong'i-ya, ammo uning o'sha sayyorasini biz Yer deb atashga o'rganganmiz. Bo'пти. Omon bo'ling.

U qanday paydo bo'lgan bo'lsa, o'shanday yo'qoldi. Men esa hali-hanuz o'zimga kelolmayapman. Qo'rqaman. Havoda muallaq qotganim yetmagandek, endi oyog'im ostidagi choxda ulkan ajdar kulola bo'lib, tuxumini yorishga urinayotir... Yana, o'sha ajdar oxir-oqibat taqdirga tan berib, tuxumi ichida o'zini o'zi yeyishidan vahimaga tushaman. Bundan ham battari, bu ishoralarning nega mening hayotimda sodir bo'layotganiga aqlim yetmayapti, Jamshid, hatto Sening ham mavjudligingga shubham bor – bu ongimning yangi o'yinidek tuyuladi.

Оға билан ўқсиз

“Ўг” сўзи билим, ақл маъносини беради. Қадимда ақл ва зийраклик маъносида ишлатилган. Бугунги тилимиздаги **ўқимоқ, ўрганмоқ** сўзларининг ўзаги ана шу ўг.

Маҳмуд Кошғарий замонида ёши улуг ва ақллиларга ўга лақаби берилган экан. “Ўга” сўзи **тажрибали, ақлли, кўп яшаган одам** маъносини англатган. Шундай мансаб ҳам бўлган. Суқа (оддий халқ)лардан бўлиб, тегин мансабидан бир даража қуйи мансаб, деб изоҳланган. Ҳозир тилимизда катталарга нисбатан ҳурмат маъносида ишлатиладиган “оға” сўзи айни ана шу сўзлиги, фонетик ўзгаришларга учрагани эҳтимолга жуда яқин.

Оға ҳозир “ака” маъносида ҳам қўлланади, лекин жонли тилда камроқ ишлатилади. **Оға-ини** сўзи ака-укани англатади. Бу сўзда фақат ака маъноси бор. Оға ва ини бирикиб, бир сўзга – **оғайнига** айлангач, “оға”даги улуглик йўқолади, ошна, ўртоқ, улфатга айланади.

Изоҳли луғатда оға сўзи ака, яқин киши, юртнинг каттаси, турли лавозим ва унвон номлари (*ҳарам оғаси, эшик оғаси*) таркибидаги сўз дея шарҳланган.

“**Ўқсиз**” сўзи эса етим, ҳимоясиз, бахтсиз, ғамгин маъноларида қўлланади. Бу сўзнинг ўзаги ҳам билим маъносидаги “ўг”га бориб тақалади. Кошғарий **ўгсузни** “этим; нима қиларини билмовчи” деб изоҳлайди ва ақл, идрок маъносидаги **ўг** сўзидан ясалганини эслатиб ўтади. Демак, ўқсизнинг луғавий маъноси **билмовчи, нима қиларини билмайдиган**. Етимлик бошига тушган бола баъзан ҳимоясиз, қаровсиз қолади, кўнгли ўқсик ва ғамгин бўлади. Бошини силайдиган яқинлари, қавм-қариндоши бўлса ҳам, меҳрибон ота-онасининг ўрнини барибир ҳеч ким босолмайди. Шу маънода, бу сўз ўзига юклатилган мазмунни тўла-тўқис ифодалайди.

Аммо ўқсиз ўзи кўпроқ адабий асарларда учрайди, оғзаки тилда эса унинг озгина ўзгарган шакли – **ўқсик** қўлланади. У ҳам жуда фаол ишлатилмайди.

Демак, бугунги кичик изланишимиз **оға, ўқсиз, ўқиш, ўрганиш** сўзларининг илдизи битта эканини кўрсатди.

Кўйлак нега “ўнгийди”?

Кийимларга нисбатан **ўнгимоқ** сўзи қўлланади. Изоҳли луғатга кўра, ўнгимоқ ранги йўқолмоқ, асл ранги ўзгармоқ, туси ўчмоқ маъноларига эга.

Масалан:

Бундай бўёқ билан бўялган мато ўнгиб кетмайди.

“Фан ва турмуш”.

Устидаги гимнастёркаси ёмғирда ювилиб, офтобда ўнгиб, оқариб кетган эди.

И. Раҳим, “Чин муҳаббат”.

Ўнгимоқ аслида қайси сўздан пайдо бўлгани, ўзаги нима эканини “Девону луғатит турк” орқали аниқлаймиз.

“Девон”да **ўнг** сўзига ранг, бир нарсанинг ранги деб изоҳ берилган. Масалан, яшил **ўнглуг** тўн – яшил **рангли** кийим. Демак, ўнгимоқ сўзининг ранги кетмоқ маъноси айнан ана шу ранг маъноли “ўнг” ўзагига бориб тақалади.

Нарсанинг одатда кўриниб турадиган томони, сиртига ҳам “ўнг” сўзи ишлатилади. Масалан, гиламнинг ўнг томони, кийимнинг ўнги. Ана шу ўнг ҳам ранг маъносидаги ўнгдан келиб чиққан бўлиши мумкин. Чунки одатда кийим ёки буюмларнинг кўриниб турадиган ташқи томони, сирти **бўялган**. Ранг берилган томонга “ўнг” сўзи ишлатилган бўлиши эҳтимоли катта.

Ориф ТОЛИБ тайёрлади.

Gulnor

2003-yili Toshkent shahri, Sergeli tumanida tavallud topgan.

Dardimni berkitib ming bora kulsam...

* * *

Mening shaddodligim barchaga ayon,
Tilim ham qalampir shakliga kirgan.
Dardimni berkitib ming bora kulsam,
Demakki, birida labim yorilgan...

Ko'zimga sig'masdan ketyapti dunyo,
Sig'magan – alamlar, sig'magan – sitam.
Mendan uzoqroq yur, nozik ko'nglingga,
Ozorlar bermayin, ey Majnunginam!

Tomoshabin dilni izlagan kimlar?
Muxlislarga intiq kelmaydi-ku she'r!
Ayondir – mehnatsiz hech narsa unmas,
Manglaydan hikmatsiz oqmaydi-ku ter.

Tangrim, ibtidoym, yakunim – gunoh...
Huzuringga beburd bora olmayman.
Soppa-sog' "so'qirlar" to'lgan dunyoda,
Aslo tomoshabin bo'la olmayman!

Xalq dardin berkitib bir bora kulsam,
Roziman, ming bora labim yorilsin...

OLTIN DARAXT

Ertak

O'zbektosh QILICH

1986-yili tug'ilgan. O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutini tamomlagan. "Quvonch", "Oq va qora", "Qochoq kuyov" to'plamlari nashr etilgan.

Respublika yosh ijodkorlarning an'anaviy Zomin seminari ishtirokchisi.

*S*alom, bolajonlar. Bugun sizlarga Oltin daraxt haqida ertak aytib beraman. Qadim bir qishloqda yonma-yon ikki uy bor ekan. Biri pastakkina bo'lib, derazalarini chang-u po'panak bosgan, eshiklari mog'orlagan, devorlari nuragan, tomi qiyshayib qolgan ekan. Ikkinchi uy esa oynavand, ayvonli qasr. Ammo hali tomi yopilmagan ekan.

Birinchi uyning oldiga choshgohda chiqqan Boyqul yon qo'shnisining uyiga hasad bilan o'grayib qaraydi.

Baland uy qurilishini qilayotgan Qulboy hovlisiga kirib keladi. Yonida xizmatkor. U uyni har tomondan kuzatadi. Yuqorida ishlayotgan usta yordamchisiga ishni topshirib, o'zi pastga tushadi.

– Assalomu alaykum, boy aka.

– Vaalaykum assalom. Hormang.

– Salomat bo'ling. Uyning poydevoridan boshlagan ishimiz mana oxirlab qoldi. Faqat bitta ustun kerak. U butun uyning bezagi, ko'rki bo'lish bilan birga og'ir tomning yukini ko'tarib turishi kerak. Sovuqqa chidamli, issiqqa dosh beradigan bo'lishi zarur. Bir qaraganda jonliday ko'rinishi lozim.

Asqar (O'zbektosh Qilich) ko'p qirrali ijodkor. U kinodramaturgiya janrida ham samarali ijod qilib kelayotir. "O'yin ichida o'yin", "Turmush – musht", "Iblis o'yini" kabi filmlar Asqarning ssenariysi bo'yicha suratga olingan.

Bu hali hammasi emas, uning multfilmlar uchun yozgan ssenariylari, operetta teatri bilan qilgan hamkorliklari haqida gapirmadim.

Bu yo'lda unga institutda olgan bilimlari juda qo'l keldi. Asl kasbi rejissyorlik emasmi, teatr va aktyor tabiatini yaxshi bilgani sabab, personajlar o'rtasida munosabatlar qurish, qahramonni "gapirtirish", ya'ni ularning til ravonligi masalalari unchalik qiyinchilik tug'dirmadi.

Uning ijodida ko'zga yaqqol tashlanadigan jihati shundaki, bir qarashda shunchaki maishiy voqea bo'lib ko'ringan narsalardan dolzarb, ijtimoiy muammolar keltirib chiqara olishidir.

Sharof BOSHBEKOV

– Oltindan ustun yasa-tishimni xohlayapsanmi?

– Oltindan ham taftliroq va mustahkam.

– Uni qayerdan topaman?

– O‘ylanadi Qulboy.

– U serquyosh o‘lka tuprog‘ida o‘sgan, mehr va saxovatli qo‘llarda parvarish topgan.

– Men bajarolmaydigan ishni talab qilmayapsanmi?

– Buning iloji bor. Ko‘rkam uyingizning ko‘rki bo‘ladigan ustun faqat birgina manzilda bor.

– Qayerda?

Usta she‘r aytadi:

– *Shu qishloqning chetida,*

Bir kampir yashar yolg‘iz.

Hovlisining o‘ng betida,

Bir daraxt otgan ildiz.

Minoraday tippa-tik,

Qurt yemagan poyasi.

Yaprog‘i zumrad ipak,

Qalin shinam soyasi.

O‘sha daraxt bo‘lmasa,

Bu uy bitmaydi aslo.

– Xizmatkor! – Qulboy

usta gapini tugatar-tugatmas yugurdagini chorlaydi.

– Labbay, xo‘jayin.

– Mana, ikki tilla tanga.

Borib usta aytgan o‘sha daraxtni keltir.

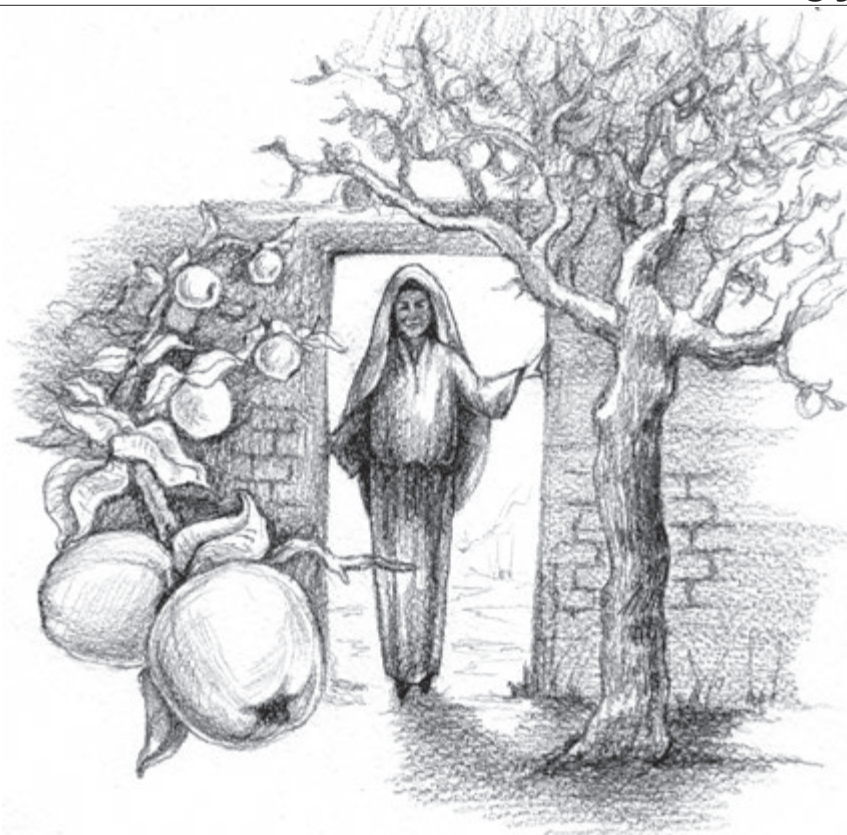
– Xo‘p bo‘ladi, xo‘jayin.

– Ikki tangani olib belbog‘iga o‘raydi.

Bu gaplarni devor ortidan eshitib turgan Boyqul tinchini yo‘qotadi, tipirchilab qoladi. It sig‘adigan devor kavagidan o‘tishga urinadi. Boshi yoriqqa tiqilib qoladi.

Qulboy va usta ketadi.

Xizmatkor ham ketishga

shaylanadi. Boyqul zo‘rg‘a teshikdan o‘tib, yer yorib chiqqanday gumbirlab gapirganidan, xizmatkor cho‘chib tushadi. Boyqul shoshib xizmatkorni bag‘riga bosadi.

– E, omonmilar, bormilar, siz istagan narsa bizda bor.

– Yaxshiman. O‘zlari yaxshimi?

– Xuddi shunday daraxtim bor.

– Ko‘rganman.

Qing‘ir-qiyshiq qurtlagan tolmi, baqaterakmi...

– O‘sha sehrli daraxtdan biz ham ekanmiz, akasi. Bir vaqtlar kampirning uyidan ko‘chatini opkelgandim.

– Usta aytdiki, bunday daraxt faqat bitta.

– Ikkita. Bittasi menda. Hech kim bilmaydi. Hozir mana shu uydan ham baland bo‘lib o‘sgan.

– Bir odam quchog‘ini to‘ldiradigan daraxt ekan.

– Xuddi shunday.

– U daraxtning ko‘zlari yo‘q ekan.

– Xuddi shunday.

– Shirin ifor taratib turarkan.

– Xuddi shunday.

– Xuddi shunday bo‘lsa, bizga to‘g‘ri kelmaskan.

– Negaaaa?

– Chunki usta senikini emas, boshqa daraxtni opkel dedilar. Faqat o‘shani opkelishga majburman.

– Mayli, qo‘shnim bo‘lgani uchun daraxtimni, daraxtjonimni arzonroqqa beraman.

– Menda pul yo‘q.

– Boy bergan ikki tilladan bittasi o‘zingga qoladi. Pulni teng yarmidan bo‘lishib olamiz.

– A?

– Ha. Men bir tilloga roziman.

Boyqul qo‘lini uzatadi.

Xizmatkor uning qo‘liga uradi.

– Ikki tillo olganimni eshitibsan-da, ochko‘z.

Men pulni sandiqqa joylab chiquvdim.

– Mana bu nima?

– Buniyam ko‘ribmiding, hasadgo‘y.

Boyqul belbog‘ uchidagi tangani ushlab tortadi.

Belbog‘ yechiladi. Ular belbog‘

bilan arqondek bir-biriga tortadi. Boyqul belbog‘ni ot qilib minib oladi. Ikkinchi uchini xizmatkor ot qilib minadi.

– Berasan.

– Bermayman asloooo!

– Mayli, bir bora

ko‘rgin.

Boyqul xizmatkorni belbog‘idan tortib chiqib ketadi.

Oradan bir qancha vaqt o‘tadi. Boyqulning uyida xizmatkor belbog‘i ko‘ziga bog‘langan holda omonat o‘tiribdi. Boyqul tessa bilan terak g‘o‘lasini po‘stidan tozalamoqda.

– Bo‘ldimi? Ko‘zimni ochaymi?

– Yo‘q.

– A?

Boyqul shoshganidan oyog‘ini tessa bilan chopib oladi va “Haaaaaa” deb baqiradi. Xizmatkor ko‘zini ochib g‘o‘lani ko‘radi.

– Shumi?

– Ha. Ketdik. Tezroq qo‘shni uyiga o‘tkazaylik. Usta bu bebaho daraxtni ko‘rib, senga mukofot beradi.

Xizmatkor xayolga cho‘madi. Xizmatkor Boyqul bergan daraxtni ustalarga ko‘rsatadi. Usta va Qulboy uning boshidan tilla tangalar sochadi. Tangalar uning yuz-ko‘zlariga urilib yerga jaranglab tushadi.

Ko‘chada xizmatkor Boyqul bergan terakni halloslab ko‘tarib boradi. Og‘ir qismini xizmatkorga ortgan Boyqul terakning bir uchini yengilgina ushlab olgan. Xizmatkorning boyagi xayolidagi tilla tangalar o‘ngida ter bo‘lib yuz-ko‘zlaridan quyilardi.

Ular Qulboyning uyiga kirishadi. Xizmatkor g‘o‘la oldida turadi. Usta o‘ta boshlaydi.

– Bu nima?

– Bu, axir, siz istagan o‘sha kampiring uyidan keltirilgan daraxt. Qarang, qanday silliq, qanday baquvvat.

– Daraxtni tanimasin deb teshada archib tashlabsan-da?

– Usta yarqiragan teshasi bilan g‘o‘lani urib ko‘radi. – Axir, bu po‘k yog‘och-ku. Ustunlikka yaramaydi. Qayerdan opkelgan bo‘lsang, o‘sha yerga tashlab kel. Bo‘lmasa, boshingga shu bilan tushiraman.

Xizmatkor qo‘rqqanidan g‘o‘lani tezlikda sudrab chiqib ketadi. Boyqul ham unga noiloj ergashadi.

* * *

Endi gapni ajoyib daraxt o'stirgan Kampirdan eshitamiz. Kampir xonimning o'rtamiyona, eski hovlisida osudalik hukm suradi. Xizmatkor darvoza oldida quloq solib o'tiradi. To'q ranglarda libos kiygan chakmonli kampir hovlini supurgancha daraxtga gapirardi:

– *Tinch kunimga shukur-ey,
Tinchlan sen ham, daraxtjon.*

*Mehrdan kuch olaman,
Kuchlan sen ham, daraxtjon.*

Xizmatkor uning yonida paydo bo'ladi.

– Daraxt sizga nima uchun kerak? Soyasimi? Ikki tillaga bundan ham katta soya beruvchi soyabonlar sotvolasiz, o'tin kerak bo'lsa, bundan ham ko'p o'tin opkeltirishingiz mumkin.

Kampir uning gapiga parvo qilmay dona-dona qilib so'zlaydi:

– Hamma narsa tirikligida go'zaldir, tirikligida qadrlidir.

Daraxtni bag'riga bosib, tanasiga birpas quloq solib turadi. Xizmatkor ham quloq soladi.

– Eshityapsizmi?

– Shovullashni eshityapman.

– Buning tomir-tomirida tarix oqib turibdi.

Men duch kelgan odamga uni sotolmayman. Bu daraxt ovunchoq va qadrlil. Qancha g'amgin tunlarim, necha baxtli kunlarim guvohi u.

– Nega?

– *Urushdan qaytmagan chol,*

Va o'g'limdan yodgorlik.

Bu uyginamda faqat,

Shuginam bor asrarlik.

Sotolmayman daraxtni,

Mendan olma bu baxtni!

Kampir xayolga cho'madi. Uning ko'z oldida ancha avval yangi bo'lgan hovlisi namoyon bo'ladi. Ota va yosh yigit ko'chat ekishadi. Ular ko'chatga suv solishadi. Kampir zarrin liboslarda ularga qarab turadi.

* * *

Boyqul tunda kampirning uyiga devor oshib tushadi. U qo'lidagi bolta bilan daraxtni

ostidan chopmoqchi bo'ladi. Boltasi o'tmaydi. Keyin daraxtni shikastlash uchun uning turli tomoniga bolta uradi. Boltalari sinib ketaveradi. Kampir ayvon derazasidan qo'llarini duoga ochib qo'rqibgina mo'ralab turadi. Bu holat bir necha tun takrorlanadi. Kampir yig'lamsirab o'tiradi. Ustaning o'zi kirib keladi.

– Sizga va'da qilingan o'sha ikki tillani bir necha barobarga ko'paytirib opkeldim.

– Har kecha kelib o'g'rilar bu daraxtni o'g'irlab ketmoqchi bo'lishadi, – deb zorlanadi kampir. – Lekin niyatlariga yetisholmaydi. Daraxtim noboplar qo'lga tushganidan ko'ra, yaxshilarga ehson qilganim yaxshi.

– O'sha tiklanayotgan qasrning bir chekkasida kutubxona ochamiz. – Usta tillalarni kampirning etagiga soladi. – Siz ham parvarishlagan niholingiz katta daraxt bo'lib, bir ziyoxonaga ishlatilganidan savob topasiz. Ammo bu uyga savlat bag'ishlab turgan daraxtni opketayotganimdan ming xijolatman.

– Endi qulog'im tinchiydi. Bu tilla pullarga qancha non sotib olib, xizmatkor-u qorovul yollab yashashim mumkin.

Usta xayrlashib chiqib ketadi. U daraxtni Qulboyning uyiga eltib shogirdlari yordamida nihoyatda tik qiladi. Unga nozik did bilan bejirim naqshlar chizadi. Tilla suvi yugurtiradi. Ko'zni quvnatadigan naqshinkor ustun paydo bo'ladi. Qurilishning so'nggi ishlari amalga oshirilmoqda.

Kampir olisidan shu uy tomon sekin yurib keladi. Yaqinlashganda juda muhtasham bino barpo bo'lganini ko'radi. Hamma uni kutib oladi. Bu uyga daraxtni ko'rk bag'ishlardir. Kampir ustun bo'lgan daraxtni silaydi. Hamma qaraydi.

– Insonlar birlashib mana shunday ulug' binolar barpo qilar ekan. – Ko'z yoshini artadi. – Sizdan harakat, ustadan aql-idrok, mehnat, mendan shu daraxt tuhfa bo'lib, avlodlarga munosib koshona meros qolmoqda. Xursandman.

– Xirgoyi qiladi:

– *O'zing cho'milib zarga,*

Meni ham ko'mib zarga.

Baxtiyor bo'lding, daraxt,

Baxtga yor qilding, daraxt.

**Shahzod
SHODMONOV**

*1998-yili tug'ilgan.
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti
universiteti talabasi.*

Vatanni sevish nima ekanini anglamaymiz. Bolalik paytlarimiz bu haqda "Vatan tuyg'usi" da uchratganimiz uchundir, balki. Maktabda esa yaxshi o'qimaganmiz...

Balki vaqtimiz "yo'q" bo'lgandir, balki xohishimiz, toqatimiz bo'lmagandir, balki yaxshi o'qituvchiga yolchimaganmiz. Ota-onamiz "O'qi" demaganmikan yoki?! Aytgan bo'lsa ham, ehtimol, maktabga, deb o'yinga ketgandirmiz. Yaxshi o'qish kerak ekanini tushunmaganmiz ham, kamiga. Ishqilib, qunt bilan o'qimaganmiz maktabda.

Lekin televizorda, radioda, turli tadbir, yig'ilishlarda aytiladigan ona yurtga muhabbat haqidagi barcha aqlli gaplarni suv qilib ichib yuborганmiz.

SHUNDAY yashayapmiz...

"Vatan nima?" – deyishsa, serjilo qilib "Kindik qonimiz to'kilgan muqaddas tuproq", deyishni bilamiz. Ammo kindik qoni o'zi nima ekanini bilmaymiz, muqaddas degan so'zning mag'zini chaqish tugul, bu haqda o'ylab ham ko'rmaymiz.

– Vatan nima?

– Kindik qonimiz to'kilgan muqaddas tuproq. Vatan – ona...

Tengqurlarimizning yarmidan ko'pi taxminan shunaqa javob beradi. Hatto Vatan haqida ham mustaqil fikrimiz, alohida tasavvurlarimiz bo'lmadi.

"Yolg'onmi, kindik qoning to'kilgan joy Vatanning emasmi, u ona emasmi?" – degingiz keldi-a? Ha, rost. Inkor qilmayman. Lekin Vatan faqatgina shu emas-ku.

Qachonlardir ajdodlarimizning kindik qoni tuproqlarga to'kilgandir, lekin bizniki tug'irixonalarda, nomini bilmaydiganimiz qandaydir jihozlar ustiga to'kilgan. Balki, shuning uchun his eta olasmiz Vatan sevgisini...

Shu tuproqqa burnimiz ham qonagan. Tizzamiz, tirsagimiz shilingandagi qonlar ham singigan.

Sovuq yurtlarda ishlab qaytgan akalarimiz yo'talganida so'lakay aralash aroq bilan birga ayozga oldirgan o'pkalaridan keladigan qon ham tushgan bu tuproqlarga... Hali bular nima bo'libdi?!

Qancha-qancha yuraklarning qoni bor Vatan tuproqlarida. Qancha-qancha ko'zlardan qon to'kilgan hatto.

Biz esa o'zimiz hech qachon eslolmaydigan va to'kilish-to'kilmasligi ixtiyorimizda ham bo'lmagan kindik qonimiz haqida gapirishni bilamiz, xolos. Agar ixtiyorimizda bo'lganida edi, qaydam, qaysi birilarimiz hatto joy tanlab kestirardik kindigimizni?!

– Vatan nima?

– ...muqaddas tuproq!!!

O'zi bilamizmi muqaddaslikni? Qo'yib bersa, ko'zimizga yaxshi ko'rinib ketgan suyug'oyoq juvonning shayton silagan sochlari haqida ham aytib yuboraveramiz-ku bu so'zni...

Bizni Xudo urmadimikan?!

Etlarimning orasida nimalardir pitirlab ketdi, bosh chanog'im muzlab ketdi shu savoldan. Chap ko'ksimni ushlab-ushlab qo'yaman: yuragim joyida turibdimi? O'zi, shu qobirg'alarim orasida erinibgina deysinib turgan mushtdek et aniq yurakmi? Nega unda gupirlamaydi, nega hapriqmaydi bir o'zi to'rt ummonning ovozi bosgudek bo'lib, pishqirmaydi mingi qilinmagan va hech qachon mingi qilib bo'lmaydigan toylardek? U menga yurakdan ko'ra ko'proq mahbusni eslatyapti. Ozodlikdan umidini uzgan, balki hech qachon umid qilmagan mahbusni... Vatan sevgisiz yurakmi, yurak?!

– Vatan nima?

– Vatan – ona!!!

Orqasida uchta undovi bor gaplar gapirishni boplaydiganlardanmiz. Uncha-muncha gaplarning orqasiga majburlab bo'lsa ham undov tirab yubora olamiz.

Vatanni onaga qiyos etdik-da, onaning ahvolidan bexabar farzand bo'ldik. Onani tashlab ketdik uzoqlarga o'z qornimizni o'ylab. Bizni boqdi, biz ketdik, keyin o'zi och qoldi ona-Vatan.

Dasturxonchilik qildi, oqsochlik qildi, farroshlik qildi... bilmadik. Sevmadik, sevolmadik. Vaholanki, sevgi kuch edi, sevgi qudrat edi.

Bu tuproqlarga kindigimizning qoni to'kilgan edi, yot tuproqlarga peshonamizning terini to'kdik.

Vatanni sevish nima ekanini anglamaymiz. "Vataning qayer?" – deyishsa, "O'zbekiston!" – derdik og'iz ko'pirtirib. "O'zbekiston qayerda?" – deyishsa, uni qib ketgan dunyo kartasidan ko'rsatdik qo'limizni bigiz qilib. Chap ko'ksimizni ko'rsatish yodimizga ham kelmadi. Chunki u yer bo'sh edi.

Yuragingda Vatan sevgisi yo'qmi, demak, sening Vataning ham yo'q. Biz shunday o'sdik – vatansiz. Biz shunday yashayapmiz – bevatan.

Shuning uchun kurashishga arziydigan hech narsamiz bo'lmadi.

Kurashish kerak bo'lsa, faqat nafsimiz uchun kurashdik. Nafsimizni shunga arzitdik, tamom.

Vatan bir gul edi, sevgan sari yashnayveradigan, unaveradigan gul. Uni sevgisiz qoldirdik. Kuch, qudrat – hammasi shu sevgida edi...

Aslida, gap "Vatan tuyg'usi" kitoblarini o'qimaganimizda ham emas...

**E'zoza
OBIDJONOVA**

1997-yili tug'ilgan.
Zulfiya nomidagi davlat
mukofoti sohibasi,
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek
tili va adabiyoti univer-
siteti talabasi.

YO'L

Ko'p savollarimga tong javob beradi... Har safar bir shukrona, bir hadik, bir ishonch bilan uyg'ongan tonglarim...

Menimcha, umrlarning barchasi tongga aloqador!

Dadamning sochlari tez oqardi. Hozir balki butunlay oqdir... Ular mening yo'llarim... Onamning yuzlarida ajinlar raqsi, validamning yoshidan-da ulug'roq qo'llarida matonat dastxatlari chuqur o'yilgan...

O'zimni so'ramang. Men o'sha oppoq yo'lda yugurgan norasida. Jonsarak qush.

Hozir bir-biriga qunishib uxlayotgan jigarlarimning puchuqqina burunchalari sovqotmadimikan?! Men xandon otgan mahal do'stim o'ksigani yo'qmi?! Ko'ksimning qayerlaridir sanchib qo'yadi – Sog'inchdan!

Hammasini tashlab ketmoqchi bo'lganda nimadir tutib qoladi. Yaramas umid, berahm umid, najotbaxsh umid...

Doim shu umid sabab ketar yo'llarimdan ortga qaytolmadim. Hamon yo'ldaman...

Kecha oqshom g'amlarga qo'l siltadim, tongdan Tosh shaharining hali odamlar tepkilamagan yo'ldan onasining bag'riga talpin-gan boladay kengliklarga qarab yugurdim... Yuguryapman...

Tilida chayon nishini uyaltirguvchi tuturiqsiz kuchni asragan soyalardan qochib yuguryapman...

Ba'zan xayolimda umrlarning hammasi yo'l ekanligi haqidagi dalillar to'planadi. Rosti ham shu asli... Yurmoq yashamoqdir, biz ham yo'ldamiz...

Poyezd. Shovqin. O'ylarga tartib berishning ayni vaqti. Ko'zingni yumasan-u hammasi bir-bir kelaveradi.

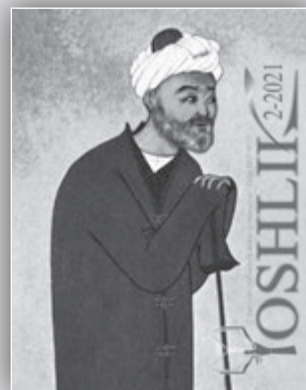
Berilgan va'da – tug'ilgan lafz!!! "Lafz Xudoning uyi, uni buzib bo'lmaydi!" Mening kuchim yetmas tushunchalar! O'zi qayerda eshitdim buni? Koshki eslay olsam... Aslida seniki bo'lmagan narsalardan ham, tuyg'ulardan ham cheklangan ma'qul.

Poyezd oynalari ortida mamnun qo'l silkib turgan sodda-dil ayollarni ko'rib, onamni, ko'p harakat qilganlaridanmi yo o'zi shundaymi, ishqilib, doimo lovullab turadigan qo'llarini ko'rgim kelib ketdi. Buyuk qo'llar, mehribonimning, farishtaginamning aziz qo'llari...

Yashirmayman, erkarroq o'sganman. Hozir ham bu pokiza "fazilat" qolmagan. "Buvisining qizi" degan ismim ham bor edi. Meni xafa qilishlariga qo'ymas edilar – rahmatli buvijonim. Onam yolg'ondan urishib bersalar ham jahli chiqardi. Erkaligim tutib yig'lab qolsam: "Yig'lama, qizim, poyezdlarda Toshkentlarga ketamiz. Onang biir sog'insin", – der edilar. Buni qarangki, mana o'sha kun keldi. Poyezdlarda Toshkentlarga kelib qoldim. Qachon yo'lga chiqsam bu nurli xotiralar mening mushtipar, yaxshiniyat buvimni yodimga soladi...

Ketib boramiz... Kimlardir do'stlari kutib olishi haqida quvonib, sal maqtanibroq gapirib, hammani atrofiga yig'adi. Vohalik dugonalarim aytganlariday, "sermaroq gurung" beradi. Men esa shovqinlarga ixtiyorimni berib ketib boraman.

Eng kuchli iroda musofirlikda toblanadi deyishardi menga. Doim uzoqqa, yo'li tugamaydigan joylarga ketishni orzu qilganman shundan. Aziyat chekkanlarni, beminnat muhabbat bera olganlarni, hayotning asl kurashchilarini ko'rishni istash, xonam chetida mung'ayib qolgan sumkamni shishirib yo'lga otlanishga undaydi. Men ishonaman. Bosilajak masofalarning hech biri bejiz emas. Yo qandi, yo pandi, albatta, bo'ladi.

Muqovada:

Musavvir Mahmud Muzahhibning
"Alisher Navoiy" asaridan
foydalanildi.

Bosishga 17.03.2021-yilda
ruxsat berildi.

Qog'oz bichimi: 84x108 1/16

Nashriyot hisob tabog'i: 8

Obuna indeksi – **822.**

ISSN 0207-9137.

Jurnal 2007-yil 4-mayda

O'zbekiston Matbuot va

axborot agentligi tomonidan

Nº 0253 raqami bilan

ro'yxatga olingan.

Tahririyatga kelgan
qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi
va muallifga qaytarilmaydi.

Mualliflar fikri tahririyat
nuqtayi nazaridan farq qilishi
mumkin.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda
"Yoshlik"dan olindi" deb
izohlanishi shart.

"SILVER STAR PRINT" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma Nº 10. Adadi: 674.

Toshkent shahri,
Uchtepa tumani,
22-mavze, 17-uy.